

КИСЛИЙ ПАВЛО СТЕПАНОВИЧ

академік Національної академії наук України, політичний діяч, професор, доктор технічних наук, політолог, публіцист, поет, краєзнавець, заслужений діяч науки і техніки України

Кислий Павло Степанович - видатний український учений і політичний діяч, народився 5 березня 1933 року в селі Мала Олександрівка Бориспільського району Київської області в сім'ї колгоспників. У 1949 році закінчив неповну середню школу в селі Велика Олександрівка, а в 1952 - середню школу №1 м. Борисполя. З 1952 по 1957 роки навчався в Київському політехнічному інституті, де здобув вищу освіту за фахом «Металознавство, устаткування і технологія термічної

обробки металів», і був направлений на роботу в Новосибірськ. Проте через місяць повернувся до Києва і був зарахований інженером Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР. Саме тут почалася його наукова діяльність - він пройшов шлях від інженера до керівника відділу керметів (1966 - 1977). В цьому Інституті він захистив кандидатську (1962) і докторську (1972) дисертації.

У 1977 р. разом з відділом Постановою Президії АН переведено в Інститут надтвердих матеріалів АН УРСР, в якому Павло Кислий працює першим заступником директора з наукової роботи. УІНМ П. С. Кислий створив відділ тугоплавких надтвердих матеріалів, яким керував до 1990 року і в якому було підготовлено ряд видатних науковців України. Наукова діяльність відділу була широко відома не тільки в Україні, СРСР, а й в усьому світі. Під керівництвом Павла Степановича створюється наукова школа з матеріалознавства тугоплавких сполук і композиційних матеріалів та організовуються наукові лабораторії в Івано-Франківську (ІФІНГ), Тернополі (НВО «Світло») та Сумах (ВНДІ «Компресормаш»), створюється спільна Україно-Болгарська лабораторія.

У 1979 р. П. С. Кислому присвоєно наукове звання професора, у 1982 обрано членом-кореспондентом, а в 1992 - академіком НАН України.

Павло Степанович Кислий є видатним ученим у галузі матеріалознавства тугоплавких сполук та композиційних матеріалів. Під його керівництвом створено нові вогнетривкі матеріали та вироби з них для потреб металургії, електротехнічної, машинобудівної, електронної, хімічної, харчової промисловості, матеріали, що застосовуються в електрозварювальному виробництві. Технологічні розробки впроваджені на заводах і дослідних виробництвах. Багато працював над розробкою матеріалів для військової техніки. «Але, - як стверджує сам учений, - з цієї серії робіт гордитися можу тільки розробленою керамічною бронею для бронезилетів, за яку отримав премію Ради Міністрів СРСР».

П. С. Кислий підготував 39 кандидатів, 3 докторів наук, він є автором 14 наукових монографій і довідників, опублікував понад 400 статей у вітчизняних і зарубіжних журналах та наукових збірниках, отримав 162 авторські свідоцтва на винаходи. З 1985 по 1990 роки був головним редактором міжнародного журналу «Ceramic International»,

а з 1988 по 1990 - головним редактором журналу «Сверхтвердые материалы». Видатні наукові досягнення П. С. Кислого отримали заслужене вітчизняне і міжнародне визнання. У 1977 р. його обрано членом Міжнародного Планзеєвського товариства порошкової металургії, у 1979 - членом Міжнародного інституту науки з проблем спікання, в у 1982 - академіком Міжнародної академії кераміки. У 1977 - 1980 рр. він голова секції «Тугоплавкие соединения» Державного комітету науки і техніки СРСР, член експертної ради Вищої атестаційної комісії СРСР (1980 - 1985), Президент Української наукової асоціації (1990).

1990 - 1994 рр. - народний депутат України. З 1992 по 1994 роки очолював Комітет з питань народної освіти і науки Верховної Ради України. У 1995 - 1997 рр. - Президент Асоціації народних депутатів України. Підсумком такої діяльності, за оцінками політологів, став помітний і вагомий вклад Павла Кислого в розвиток наукових теоретико-практичних засад парламентаризму на тлі світового досвіду. А це більше 20 статей у республіканській періодиці, книги (у співавторстві): «Комітети - основа діяльності законодавчих органів влади» (1997), «Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду» (2000), «Народний депутат України - представник влади народу» (2002).

Павло Степанович - людина талановита і багатогранна. Крім науки та політики, він захоплюється історією України, краєзнавством, публіцистикою, поезією, фольклором. Його патріотичний голос неодноразово звучав у публіцистичних статтях на захист рідної мови, традицій, науки, освіти, культурно-мистецьких цінностей України, зокрема Переяслава. Особливого розголосу набула стаття «На «На незалежність України» Йосипа Бродського» (1996) як відповідь на поетичний пасквіль проти України Нобелівського лауреата. Вірші друкував у газетах «Літературна Україна», «Голос України», «Вечірній Київ», «Наше слово». У 2002 році побачила світ збірка авторських поезій «Живи вічно, Україно!» та упорядкована книга українських народних пісень «Пісні мами». Справжнім відкриттям стала автобіографічна повість «Довгий шлях у політику» (2003). Об'ємне історико-краєзнавче дослідження «Бориспільщина на хвилях історії України» вперше приходить до читача на сторінках третього випуску краєзнавчого альманаху «Бориспільський край».

П. С. Кислий - кавалер орденів «Знак пошани» (1983), «За заслуги» III ступеня (2001), «Хрест Івана Мазепи» (2009), нагороджений медалями «За трудову відзнаку» (1967), «За трудову доблесть» (1970), «В пам'ять 1500-річчя Києва» (1982), «Ветеран праці» (1984), Почесною грамотою Верховної Ради України» (2001). Він - «Заслужений діяч науки і техніки України» (1993), лауреат премії ім. П. Г. Соболєвського (1977) та премії Ради Міністрів СРСР (1989). З 1994 року - Державний службовець першого рангу.

У 2000 р. П. С. Кислому вручено Почесний диплом, який засвідчує його видатний внесок у прогрес ХХ сторіччя, а біографію включено до довідника «Життя славетних» та видань Американського Біографічного Інституту.

Література: Кислий П. Довгий шлях у політику / Павло Кислий. - К.: Інтерлінк, 2003. - 216с.; 75-річчя видатного українського вченого та політичного діяча П. С. Кислого // Сверхтверды материалы. - 2008. - №2. - С. 92 - 93; Кислий П. Живи вічно, Україно! / Павло Кислий. - К: Інтерлінк, 2002. - 172с.; Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні на тлі світового досвіду / Павло Кислий, Чарльз Вайз. - К.: Абрис, 2000. - 414с.

Володимир Литвин

ПАВЛО КИСЛИЙ**БОРИСПІЛЬЩИНА НА ХВИЛЯХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Борисполе рідний! Борисполе древній!
 Віки прогули над тобою мов дзвін.
 Топтали тебе ненаситнії орди,
 Та щастя плелось навздогін.
 Над старою Аятою, під осокором
 Лишилось велике село,
 В нім юність пройшла наша бідна, весела,
 Дитинство у безвість пішло.
 Тут в мареві мрій, сподівань і тривоги
 Кохали ми палко до забуття,
 Тут наші страждання і наші болі
 Вплелися в буденне життя.
 Борисполе рідний! Борисполе древній!
 Ти нашого бідного серця не край!
 І юнь нашу милу, уже посивілу,
 По під осокори збирай.
 Нехай наше серце ще раз стрепенеться
 І радість у ньому пливе через край.
 Нехай ми згадаємо все, що любили,
 І знову відчуємо, що то за рай!
 Борисполе рідний! Борисполе древній!
 Віки прогули над тобою мов дзвін.
 І наші літа, літа молодії
 Умчалися вслід, навздогін.

ВСТУП

Історія Бориспільщини є невід'ємною частиною історії України і тому вона викладена конспективно, щоб просто розуміти, в яких умовах жила Бориспільщина на даному відрізку часу.

Відомості про конкретні історичні події на Бориспільщині за Литви, Польщі, Хмельниччини, Росії практично відсутні. Скажімо, Бориспільська і Воронківська сотні Переяславського полку відіграли певну роль у боротьбі з Польщею за Богдана Хмельницького, але де і як невідомо.

Батьківщина починається там, де ти народився і де пройшла твоя юність. Саме тут зароджується і розвивається сприйняття світу, саме тут формуються погляди на життя і бажання змінити його на краще. Саме сюди ми повертаємося у дні радості і смутку до своїх батьків, друзів і вчителів.

В Олександрівці Малій,
 Де я народився,
 Заросло все навкруги,
 Світ перемінився.
 Ні Козачої гори,
 Ні гори Кирила
 Вже не видно, дерева
 Стрімки схили вкрили.
 Вже не має буйних трав,
 Лише лісу хащі.
 Та, дарма, бо рідний край,
 Є для нас найкращий.

РІДНЕ СЕЛО (Березень 2002 року).

Проходять роки. Все навкруги змінюється, але незмінною залишається наша любов до святої землі і людей, де пройшли дитячі роки і юність.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО БОРИСПІЛЬЩИНУ

Землі Бориспільщин знаходяться над Дніпром між Києвом і Переяславом. По них протікають річки: Трубіж, Карань, Красилівка, Альта (Ільтиця), Іква, Павлівка. Це чудовий, мальовничий куточок Київської області з лісами, гаями та озерами.

І берези, і клени,
 І озера в гаю,
 І луки зелені,
 Мов той килим, в раю.
 Гай шумить своїм листом,
 Колискову співа.
 Мов барвистим намистом,
 Землю цвітом вкрива.
 На Борисовім полі
 Свистять солов'ї.
 І сумують за містом
 Неповторні гаї. **СУМ ГАЇВ.** (Травень 1986 року).

Осіллю в небі запахло.
 З поля звели урожай,
 Трави у луках зачахли,
 В сон поринає наш край.
 Листя червоне, діброву
 Вкрасило нове вбрання.
 Бабине літо ізнову
 Полям летить навманя.
 Птахи зібралися в зграї,
 Шляхи свої бачать у сні.
 І у простори безкраї
 Линуть їх пісні сумні. **ОСІНЬ.** (Серпень 1984 року).

ЗА СИВОЇ ДАВНИНИ

За сивої давнини на Бориспільщині жили різні племена, які залишили нам у спадок свої звичаї і традиції, залишили також численні археологічні пам'ятки: кургани, поселення, городища, починаючи з неоліту. На території району зосереджені численні археологічні пам'ятки: 88 пам'яток археології, 123 кургани, 53 поселення, 5 городищ різних історичних епох, заповідні місця, які збереглися протягом віків минулого України.

До найдавніших часів можна віднести гору Софіївку, що тепер височіє над Процевом, а тоді була місцем, з якого первісні люди мали змогу наглядати за пересуванням табунів на дніпровських луках і організовувати полювання.

Погасли кострища стоянок,
 У землю пішли племена.
 Забрали в холодні кургани
 Сокири, мечі й письмена.
 Стмяніли браслети і гребені,
 Розпались намиста разки,
 Що їх одягали древні
 Смагляві юні жінки.

І келихи срібні, і чаші,
 Що йшли по кругу колись,
 Покрилися порохом часу
 І холодом тліну взялись...
 Та може мені здалося –
 А час не все переміг.
 На чашах тепло збереглося
 Тих вуст, що торкалися їх.
 І в пута тяжкі клинописні
 Закована з давніх - давен
 В степу оживає пісня
 Давно замілих племен. (Ліна Костенко).

Хто і коли жив на землях Бориспільщини тепер сказати важко, але стародавні пам'ятки вказують, що тут жили трипільці, скіфи, венети – анти - склавіни, бували тут степняки: половці, печеніги, алани.

Біля сіл Процева, Салькова, Софіївки знайдено речі Трипільської культури із глини. На глечиках трипільців вибиті написи алфавітом пелагів-етрусків, які були за Іванченком, безперечно, трипільцями. Маємо дофінікійське алфавітне письмо (розшифровка Миколи Суслопарова).

Залишки доби пізньої бронзи знайдено біля сіл Головурова і Дудоркова, поселення та могильники VI ст. до н.е. (с.Вишеньки, Проців, Старе – Старе Краснопілля), городища XI – XII ст. н.е. (Головурів, Іванків, Проців, Старе).

Маємо кургани 111 тис.до н.е -1 тис.н.е. біля сіл Любарці –«Глушевська могила», Іванків - «Могила Ворона». Тут можна уявити, як жили скіфи від азовського моря до Київщини (Саме північне скіфське городище знаходиться на півдні Києва і тепер забудовується якимось убогим магнатом).

Вся територія північніше Азовського моря була заселена скіфськими племенами начолі вождів – царів. Між племенами підтримувалися дружні відносини, як це зафіксовано на знайденої у скіфській могилі золотій чаші.

- Ти - скіф, і я - скіф!
 В нас прекрасна доля.
 Степ широкий, земля,
 У народу воля!
 - Правда, брате, твоя.
 Долю вільних матимем.
 Раб не вартий життя -
 На цьому й стоятимем!

РОЗМОВА СКІФСЬКИХ ЦАРІВ.(Листопад 1994 року).

Скіфи вірили у безсмертя душі, існування потойбічного світу, тому поховальний ритуал був дуже складним. Тіло небіжчика бальзамували, щоб воно могло зберігатися 40 днів - установлений строк прощання. (І тепер ми поминаємо померлих на 40-й день після смерті). Тіло клали на віз, розрізали шлунок, очищали його, наповнювали купером, насінням селери і анісу, живіт зашивали, покривали воском. Померлого одягали у святкове вбрання і протягом 40 днів возили по родичах, які віддавали йому належну шану. На знак скорботи скіфи відрізали волосся, шматок вуха, дряпали обличчя, протикали стрілами ліву руку.

Ховали померлих у глибоких ямах, викладених деревом. Поряд з померлим клали його зброю, одяг, кінську зброю, посуд з їжею та вином. Інколи поруч клали молоду дружину, вбитих рабів і коней. Зверху могилу накривали дерев'яними колодами і насипали високий курган. Через рік, як і тепер, поминали померлих. На могилі справляли криваву тризну. В

жертву померлому приносили 50 юних воїнів, яких у позі вершників розміщували на конях, що стояли навколо кургану на кілках.

Марево над степом скаче.
 Небеса - блакить!
 Вічність по долинах плаче,
 А життя - то мить.
 Посеред трави у полі
 Чорніє гора,
 Мов витає на роздоллі,
 Рук людських мара.
 Навкруги гори крутої
 Коні на кілках.
 На них седні з бородою,
 Очі виїв птах.
 Може предки?! – Ні, не знаю!
 Знати не дано,
 Землю свою не спитаю,
 Їй бо все одно!
 І лишився скіф убогий
 В глибині могил.
 Кров свою і піт волячий
 Влив до наших жил. **СКІФ** (Березень 1989 року).

З часом держава скіфів занепала і під навалою готів у 4 столітті н.е. скіфи вимушені були переселитися у Крим і далі на Кавказ в Осетію. Сучасна мова осетин – мова скіфів.

Табуни у степу розбрелися довкола.
 Сохне в долинах висока трава.
 Кібці у небі викреслюють кола.
 Вічність жива.
 У таборі скіфів приглушений гомін,
 Не зве до походу мідна труба,
 Не кличе на трапезу – предкам на спомин.
 Сонна доба.
 Скіфи забули давно про Атея.
 Предків могили лишили в степах,
 Згубили сокиру і плуг Таргитея.
 Пам'яті крах.
 А по долинах сунуть навальню
 Грізні готи в шеренгах німих.
 Доля несе їх в степи невблаганно.
 Смерть для слабих.
 І покотилися скіфи степами,
 Лісами, долинами в Таврію, Крим
 Разом з сарматами. Там за горами
 Щезли, мов дим.
ПАМ'ЯТЬ НАРОДУ (Події 313 року, березень 1989 року)

У ПЕРЕДДЕНЬ РУСИ

Слов'янські племена – венети, анти, склавіни відомі на території України з 1 століття нашої ери. Це були племена, які жили переважно на хліборобських землях трипільців, над річками Дністер, Південний Буг, Рось, Дніпро, Трубіж, Сула, Ворскла, Оскол, Десна.

Венети, анти, склавіни ніколи не визнавали деспотичної влади. Вже на порозі історичних часів наші предки жили в умовах народоправства. Прокопій Кесарійський писав, що «Словенами і антами не володіє один муж, але споконвіку живуть вони народоправством». Це підтверджує також візантійський імператор Маврикій (початок VI ст.н.е.):

«Словени й анти мають однаковий спосіб життя й однакові нахили. Вони вільні і ніколи не даються під ярмо чужої влади, а вже ніколи на власній землі. Їх багато і вони витривалі, легко зносять і спеку і холод, негоду і наготу тіла і голод. ...Коли посваряться між собою, ніколи вже не погодяться, ніколи не тримаються спільного рішення. Кожен із них має свою думку і ніхто не хоче уступити другому».

Ці риси властиві нам і тепер через 1500 років.

У середині I тисячоліття на території України вже існували державні утворення, судячи з відомих історичних подій, які цього вимагали.

Так, у IV столітті на територію України посунули германські племена Готи. Племена антів були об'єднані князем Божем, який у 375 році розгромив готів на чолі з їхнім королем Германаріхом. Проте наївна віра наших предків у чесність і порядність привела Божа до Германаріха скріпити угоду про мирне життя на неозорих просторах нашої землі. В результаті Германаріх розіп'яв Божа і 70 його старійшин (376-380р.).

Смолоскипи горять пільми на заваді.
 В мороці ночі столітні дуби,
 Мов грізна сторожа, стоять на леваді.
 Плаче над річкою стогін доби.
 Рось спочиває у темряві ночі,
 У беріг легенькою хвилею б'є.
 Трави у росах, мов коси дівочі,
 Шепочуть щось вітру таємне, своє.
 Під смолоскипами тіні у танці,
 Бож і старійшини антських племен.
 Конуг Вінитарій готів-германців,
 З ним грізна ватага бундючних імен.
 Келих кружляє повільно у колі,
 Дружню розмову чути в гаю,
 Похвалу сусідів про лови у полі,
 Про мужність звитяжців в останнім бою.
 - Що ж, княже Бож, - Вінитарій рокоче,-
 З'єднаємо землі в державі одній.
 Тобі незабаром в похід пора, отче,
 По скарб Нібелунгів на Рейнському дні.
 - Скарб той германський. Землі в нас різні.
 Звичаї, мова і предки свої.
 Боги у нас добрі, у вас вони грізні.
 То ж речі не гожі, конуге, твої.
 Ми діти Дажбога. Під сонцем святкуємо,

Живемо серед лісу, русалок, сновид,
 По смерті в прийдешнє до предків прямуєм
 У край осяйний, де нас жде Світовид.
 - Усе то бриднє, маячнє марновірів.
 А є лише те, що між нами живе.
 Маємо теж і богів, і кумирів,
 Загинемо - прах не народить нове.
 - Вінітарій! Ти гудиш даремно звичаї
 Наші і предків, що встали з імлі.
 Пісня священна звучить в нашім краї,
 Звичаї - корінь землі.
 Зректися не можемо батьківських законів,
 Землю віддати на поталу тим більш.
 І не збороть тобі наших загонів,
 То ж свої наміри краще облиш.
 - Що ж, старий Бож, я востаннє питаю,
 Дружній розмові приходить кінець.
 Згоден віддати ключі свого краю?!
 Старійшин, тебе жде смертельний вінець!
 - Кликав ти нас на дружню розмову,
 Вбивство тебе не прославить в віках.
 Зрадити предків і наші звичаї
 Анти не можуть – обернуться в прах.
 - Ну, що ж я не вбивця. Наказ відмінюю.
 Ви в муках сконаете всі на хрестах.
 Прикутих до дерева тут залишаю,
 Вам виклює очі прозорливий птах.
 В дикім шалєнстві ревли ошуканці,
 Сумління сховалось в їх душах на дні.
 Грізні германці в тупому йшли танці.
 Прикуті висіть залишились одні...
 Віки пролетіли, сплили за водою.
 Нашадки забули про Божа життя.
 Левада давно поросла лободою,
 Де вмерли герої в ім'я майбуття.
 А треба, щоб знали героїв народу,
 Хто землю беріг від чужої орди,
 Хто ниву орав, не боявся походу,
 Хай в нашому серці живуть назавжди!

СМЕРТЬ КНЯЗЯ БОЖА

(Події 376 року, гора Божа знаходиться над річкою Рось між селами Синява і Бушове - Божове)

Це здавалось би повинно було навчити всіх наступних державних мужів тому, що домовлятися з ворогом до добра не приводить. Ще Клирик Острозький у заповіті писав: «**Не личить говорити і радитись з сліпим про світло, з розбійником про мир і згоду**».

По смерті Божа анти звернулися по допомогу до гунів, які в ці часи появилися в південних степах України. У 395 році вождь гунів Даламбер убив короля готів Вінітарія стрілою, яку пустив з величезної відстані (≈500 м).

Готи були витіснені на землі Римської імперії. Анти знову об'єдналися під егідою князя Буса. Проте у 454 році гуни розбили Буса.

Пагорб у лозах висить над рікою,
 На ньому Дажбог в золотому вінку
 Вказує строго на лод'ї рукою,
 Що вткнулись носами у гори піску.
 Над Либіддю чути сокири удари,
 Пісня майстрів над водою луна,
 Там лод'ї творять Світовидові чари,
 Утілює Бус свої мрії сповна.
 Він лод'ї готує возити за море
 Хутра і меди в чужі краї,
 Мудрість пізнати на щастя чи горе,
 Життя не збагнеш у своєму гаї.
 Та раптом, о горе! Лиха година!
 Гуни напали на табір майстрів,
 Сторожу змела їх навальна лавина.
 Поранений Бус їх презирством зустрів.
 Над ним незабаром всміхнулася доля,
 Криваву леваду взяв антський загін,
 Він гунів прогнав з кривавого поля,
 Приніс для поранених волю, поклін.
 На ранок Бус помирав на поляні,
 Рядом стояли знедолені враз
 Кий, Щек і Хорив, коливались, мов п'яні,
 Слухали батька останній наказ.
 -Місто, сини, будуйте, ладняйте,
 В серці до ворога злість збережіть,
 Підлість і зраду нещадно карайте,
 Про добрі діла у піснях розкажіть.
 Добру вчіть дітей, передайте нащадкам:
**Вартий життя тільки той, хто поліг,
 Та землю не зрадив, народ свій не зрадив,
 Звичаї не зрадив і вірність зберіг.**
 Плакали в небі хмароньки сині.
 Плакала Либідь, бо батько помер.
 Сльози рікою текли по долині,
 Впали в Славутич, течуть дотепер.
 Леваду між ріками кров'ю политу

Бусовим полем життя нарекло.
 Там душу народу у землю зарито.
 Там наше коріння, буття джерело.
 Джерело не вгасає, манкуртів паплюжить.
 Мудрим предтечам, що живлять, хвала!
 Живе мій народ, воля гнів його будить,
 Бо Бусове серце у грудях пала.
БУСОВЕ ПОЛЕ (березень 1989 року).

Після смерті Аттіли у 454 році держава гунів розпалася і слов'яни на довгий час підпали під владу авар, які прийшли у південні степи України. Слов'янські племена сербів, хорватів, словенів почали активно переселятися на Балкани. Десь у другій половині V століття (прийнято 478 рік) князь Кий засновує Київ, що і стало початком Русі.

Де стоїть тепер наш Київ,
 Там була сама гора,
 Жив там перший Кий з Хоривом,
 Щек та Либідь – їх сестра.
 Над самим Дніпром на горах,
 Огороджений з боків
 Ровом, мурами, валами,
 Київ виріс і розцвів.
 На сторожі коло його,
 Наче батько став Дніпро,
 Наче батько ніс він сину
 З півдня й півночі добро.
 І здавалось Україна буде квітнути віки,
 І здавалось всі народи
 Їй сплітатимуть вінки. **(Олександр Олесь).**

Одночасно з київським князівством існували і слов'янські князівства Переяславське, Чернігівське, Полоцьке, Дреговицьке. Наслідники Кия безперервно боролися з аварами.

Київ ще сонний, ворота заперті.
 Пси одинокі гарчать по дворах.
 Стражі на вежах гукають уперто,
 Гонять у місто вповзаючий страх.
 Та раптом, мов грім, пролунали удари
 Булави у ворота, збудили киян.
 Спокій порушили грізні авари -
 Посольство прислав безпощадний Баян.
 Тож на майдані зібрались кияни,
 Князь Давріте на баскому коні:
 - Слушайте всі волелюбні поляни,
 Що скажуть посланці хакана мені!
 - Великий Баян велів передати
 Князю Давріте вимогу одну:
 Анти аварам повинні давати
 Щорічно коней і мечі, данину!
 - Посли від авар! Передайте хакану

Відповідь нашу гранично ясну:
 Під небом немає такого народу,
 Щоб анти платили йому данину!
 Поки мечі наші руки тримають,
 Поки вирішує долі війна,
 Анти нікого над себе не мають
 І не бажають чужого добра. **КНЯЗЬ ДАВРІТЕ**
 (Події другої половини VI ст. Липень 1989 року)

Після авар слов'яни не змогли об'єднатися і надовго підпали під владу хазар. На півдні України за Хазарського каганату поселилися тюркомовні племена – берендеї, торки, половці, болгари, караїми, каракалпаки, печеніги. Кордоном, який відділяв ці племена від племен, що входили до «**антського союзу**» - полян, древлян, дулібів, сіверян стали річки Рось, Сула, Сейм. Уличі, тиверці, хорвати залишилися жити у басейні річок Бугу, Дністра, Пруту.

Як бачимо державні утворення антів, як союз племен, існували лише для боротьби з ворожими ордами (готи, авари, хазари). Тюркомовні племена постійно нападали на антів, влітку палили прикордонні землі. По ріках Росі, Сулі, Трубежу анти для охорони робили високі вали. Щоб виконувати такі великі роботи повинні були бути державні утворення.

Онуки любі, юні, чорноброві!
 Слухайте! - все правда в моїм слові,
 Не вимисел Бояна в піснях-думах,
 Що плили до небес, як він вдаряв по струнах.
 Моє вам слово про часи прадавні,
 Як жили над Дніпром далекі предки славні.
 Бо то не гоже дідові старому
 Перед онуком червоніть по тому,
 Коли питає про Горинич-Змія.
 Обманути його – недобрая затія.
 То ж слухайте!
 У сиву давнину від лісу і до моря
 Скіф коні пас, не відаючи горя.
 А в пралісі на півночі, в болоті
 Ант знемагав у каторжній роботі.
 Він праліс розчищав, палив гілля на полі.
 І з ним весь рід трудивсь, неначе раб в неволі.
 На полі сів просо, гречку і пшеницю,
 Можливо, ріпу і ячмінь чи ще яку пашницю
 Воли тягли соху, а він співав про Божа,
 Щоб град не бив врожай, щоб днина була гожа.
 Робив навколо частокіл, або з гілля завісу,
 Щоб дикий звір не ліз на поле з лісу.
 Та часом то було пусте і марне діло,
 Бо все з'їдав вогонь, бо все навкруг горіло.
 По осені в степу всихали буйні трави,
 Палахкотіли в небі аж до хмар заграви.
 І коли вітер гнав те зарево по полю,
 За річку Ант втікав, клянучи свою долю.
 Перед вогнем, мов змії, мчали коні,
 Бо табуни були в огненному полоні.
 Іржав страшенно вихор вогняний

І в річці затихав у бані водяній.
 І думав часто Ант, була в нього надія,
 На благо запрягти цього Горинич-Змія.
 Бо степ горів і поле, хащі лісові,
 Вмирало все живе у полі, у траві.
 І от в часи, коли у скіфів правив цар Атей,
 За річкою Ант упіймав наляканих коней,
 Запряг Горинич змія в ніж-соху
 І виорав глибокий рів в степу,
 Насипав вал високий земляний,
 Що на заваді став стихії вогняній.
 Та старий Ант помер. Пройшла віків стихія.
 А на полях лишився вал Горинич-Змія,
 Що, помираючи трубив, тримав велике рало – ніж.
 Ця річка й дотепер зовється в нас Трубіж.
ОНУКАМ ПРО АНТА (Березень 1989 року).

ЗА ЧАСІВ РУСІ

Русь започатковано у Києві відповідно до заповіту Андрія Первозванного (за легендою, записанною у XI столітті).

Над Дніпром тумани сині
 Вітер розганя.
 І лунає по долині
 Клич Його коня.
 - Не іржи, мій кінь буланий,
 Копитом не бий
 Землю в себе під ногами,
 Воду з річки пий.
 Гори бачиш за рікою?
 Ідолів на них?
 Їм клянеться люд собою,
 Молить благ земних.
 Я зйду на тії гори,
 Богу помолюсь.
 І навіки у народу
 В пам'яті лишусь.
 Бо на горах град повстане,
 Зрине з небуття.
 Благодатний час настане,
 Розцвіте життя.
 В ньому люд збудує храми,
 З каменю дома.
 Стерегтиме його брами
 Правдонька сама.
 Боже праведний, благаю!
 Полюби цей край!
 Віру доброму народу
 І прозріння дай!
АНДРІЙ ПЕРВОЗВАНИЙ (Події 30 року н.е.).

З VII по IX століття слов'яни платили данину хазарам, але були вільними в управлінні власними землями. У 860 році, задовго до приходу варягів землі полян мали назву Русь за даними Костянтина Багрянородного, хрещення Русі у 860 році і організація руської єпископії (Візантія), за Бертинськими анналами – франкська хроніка (Захід), за Ібн Русте, Ібн Хордадбех (Схід). Так відомо, що у Києві у IX столітті правили Аскольд і Дір, яких варяги вбили, коли захопили Київ у 882 році.

В Почайну входили військовій лад'ї.
 Із них Олега рать вставала, мов стіна,
 А на Горі князь Дір, полянські вої
 Благали допомоги в Перуна.
 А в Перуна на капищі буденно
 Старий віщун губами ледь веде:
 Сьогодні кров людська проллється тут даремно,
 Держава буде жить, ще довго не впаде.
 - Смерть зраднику, що гибель нам віщує!
 Хай прокляне в віках його народ!
 Хай перед боєм нас Перун почує!
 У Київ ми не пустимо заброд.
 Вперед! За мною, вої, горді роси!
 Проти чужинців з заморських земель,
 За Кия край, де нас вмивають роси,
 Де предків дім і пахне дим осель.
 Та що це бачить Дір на полі бою?
 Поряд з варягами біжать і кривичі,
 Його дружину б'ють і тиснуть під горою,
 В крові блищать їх списи і мечі.
 Заплакав Дір кривавими сльозами
 І падав горилиць на схрещені мечі.
 А з вічності перед його очима
 На землю Києва все лізли кривичі.
 Так на своїй землі упав останній з антів
 Князь Дір, оплакавши свій нещасливий край,
 Побачивши ватаги вічних окупантів,
 Що несли на мечях свій жалюгідний рай.
КНЯЗЬ ДІР (Події 882 року).

За давньої Русі на Бориспільщині жили наші предки – древляни. Тут знаходяться відомі поселення та укріплені городища періоду Київської Русі у Процеві, Старому, Воронькові, Любарцях, Іванкові, Головурові. Бориспіль як старе містечко відоме за літописами під назвами Летч, Лъто, Ольто.

Руси були не хрещені. У Києві і містечках стояли капища з дерев'яними богами, яким приносили дари. Посланцями богів були волфи. Саме волф напрозорочив князеві Олегу, що він помре від свого коня.

При князі Володимирі Русь хрестили і старих богів на капищах знищили. Це була для людей велика трагедія, яка продовжувалася протягом століття.

Кияни плакали. І плив Дніпром Перун.
 Повільно плив. Старий і дерев'яний.

Журились люди. Не торкався струн
 Співець – можливо, прадід ще Боянів.
 Вогонь жертвний згорбився й погас.
 З дерев священних облітало листя.
 - Ми кинули тебе, але не кидай нас! –
 Молились люди, - Боже, повернися!
 Але він плив униз по течії.
 Куди вона прибі'є його уранці?
 Чужа ріка і верби - нічийі.
 Вмирав самотній, як усі вигнанці.
 І кожен птах жалів його і звір.
 Він був. Він бог. Старий і дерев'яний –
 Він плив лицем до тих останніх гір.
 Мовчав Дніпро і плакали кияни.
ПЕРУН. (Оксана Пахльовська).

Землі Бориспільщини завжди входили до Русі, оскільки знаходилися між князівствами Київським, Переяславським і Чернігівським, тому події в них мирські і церковні відбувалися зразу за київськими.

На крутих берегах Дніпра, Батька-Славути,
 Просякнутих потом і кров'ю століть.
 Тобі Володимире, київський князю,
 Серце народу вдалось запалить
 Вірою в долю, славне майбутнє,
 Вірою в правду, в прийдешні віки,
 У вільне життя, у життя многотрудне
 На берегах чарівної ріки.
 І життя забуяло в строкатім розмаї.
 Міщани і смерди творили добро,
 І храми зростали у місті, у краї,
 Де вчився народ і «тму, мну і здо, тло».
 Та хто і де бачив, в якому це краї?
 Народ торжествує, не знає нужди!
 Він бореться скрізь, знемагає в відчаї,
 Щоб гідність свою зберегти назавжди.
 І лізли на землю орди Батия,
 Литовські князі по долинах брели,
 І мурзи татарські палили століття
 І хати і храми, народе, твої.
 Та з попелу знов розросталися крила
 Правди і волі у ріднім краю.
 Ніяка чума і біда не скорила,
 Народе, могутню силу твою.
ПОХВАЛА ВОЛОДИМИРУ (Березень 1989 року)

Назва Бориспіль походить від Борисового поля. Тут на берегах Альти Святополк Окаянний убив свого брата Бориса в 1015 році у боротьбі за престол батька – князя Володимира.

Боротьба за престол Володимира між його синами тривала довго. Лише у 1036 році на Київський престол сів князь Ярослав Мудрий, за якого Русь стала могутньою державою Європи. Його дружиною була шведською принцесою, сестра – польською королевою, а три

доньки – французькою, норвезькою та угорською королевами. Помер Ярослав у 1054 році і він дійсно був Мудрим, будував церкви, які були осередками освіти. Загальноприйняті у ті часи закони він звів у єдину «Руську правду». У поділі земель і політичної влади він застосував принцип старшинства у родині, що, правда, у майбутньому із збільшенням числа князів привело до міжусобиць і боротьби племінників з дядьками.

Пролетіли дні короткі...
 Перед смертю Ярослав
 Всіх своїх синів покликав
 І з любов'ю проказав:
 «Вас я діти покидаю,
 Йду я в ліпшу сторону,
 Але діти пам'ятайте
 Мою заповідь одну:
 Не сваріться, жийте в згоді:
 Тільки мир збере усе,
 А незгода, наче вітер,
 Все по полю рознесе.
 Як не будете всі разом
 Йти до спільної мети,
 Ви, державу зруйнувавши,
 Подастесь у світи.
 Ви розгубите ту землю,
 Що придбали вам батьки
 І тинятиметесь всюди,
 Як вигнанці й жебраки.
ЯРОСЛАВ МУДРИЙ. (Олександр Олесь).

Тепер у Борисполі берегів Альти не видно. Русло річки змінилося. В Іванкові ще тече Ільтиця, але Альта тепер починається десь біля села Веселинівка Баришівського району і впадає у Трубіж біля Переяслава, як і в давні часи.

У 12 столітті на місці Борисполя було укріплене поселення з палацем Володимира Мономаха і церквою, яку побудував Володимир Мономах, на місці вбивства князя Бориса. Поселення слугувало захистом для тих, хто подорожував тоді із Києва до Переяслава дорогою Київ – Княжичі – Мала Олександрівка - Велика Олександрівка (двох останніх сіл тоді не було, а залишки дороги можна ще й тепер побачити від М–Олександрівки до Бортницького лісу) - Бориспіль – Переяслав.

За Володимира Мономаха Бориспільщина безумовно входила до Переяславського князівства, яке постійно взаємодіяло, боролось із степовими народами – половцями, аланами.

В степу половецьким на тихім Дону
 Плакали мами і жони,
 Різали косу товсту золоту,
 Попіл несли на долоні.
 - Де наші завзятці? Де наші мужі?
 Згинули в чистому полі.
 Їх білі тіла у Русі на мечі -
 Розплата за потяг до волі.
 - Боже великий! За що покарав?
 Вони ж боронились без страху!
 Нащо у грізнім бою допоміг
 Славу здобуть Мономаху?
 Та раптом над степом

Мов грім рознеслось:
 - Не плачте, половці! Не треба!
 Волю і честь здобувають в борні!
 Не випросить волю у Неба!
 Не маємо сили, у гори підем,
 Зросте там нове покоління,
 В нім буде відсутня покора раба,
 Виросте волі насіння.
 А щоб не забути рідні степи,
 Полин візьмемо з собою,
 Щоб його дух нагадав нам завжди
 Простори над Доном – рікою!
 І роди піднялися усі, як один,
 За Доном лишилися сльози
 І за Отроком пішли молодим
 Орди половців в Обьози (Кавказькі гори).
ДОЛЯ ПОЛОВЕЦЬКА (події 1111 року, липень 1989 року).

Володимир Мономах не тільки воював з половцями, а й намагався встановити з ними дружні відносини, намагався поріднитися з половецькими ханами.

Степ, як море, грають хвилі
 По траві густій.
 Двоє мчать на конях білих
 По долині тій:
 В неї коси золоті
 Вітер розвіва,
 В них троянди пурпурові
 І полин трава.
 В нього оселедець чорний,
 Вуса ледве знать,
 Пояс золотом обшитий,
 Шпори миготять.
 Вона князя аланського
 Донька - маків цвіт.
 Він надія Мономаха -
 Юності привіт.
 Мов два птахи полетіли
 Коні - огирі,
 Перед Бабою спинились
 На Святій Горі.
 - Степ широкий – батько рідний!
 Доньку порятуй,
 Серце бідне, розум гідний
 Відпусти, розкуй!
 Хай на півночі далекій
 В ладовім краю
 Я твоє благословення
 В серці затаю.
ДОНЬКА АЛАНІВ (Син Мономаха Ярополк одружився з донькою аланського князя Оленою у 1116 році, липень 1989 року).

Як переможець половців, захісник рідної землі, Володимир Мономах мав великий авторитет на Русі. Коли помер князь Святослав Київський, доведені до відчаю здирництвом Святославових урядників, люди почали першу революцію на Україні і запросили на Київський стіл Володимира Мономаха у 1113 році.

Мономах знизив податки простолюдином, повністю покінчив з нападами половців на Русь. За дванадцять років його правління Київ пережив період піднесення. Це був період миру і спокою.

За Володимира Мономаха побудовано міст через Дніпро, нові храми. Володимир Мономах дбав за освіту громадян. При храмах були школи, де діти могли навчатися письму.

Дивився з вежі
 На темний бір,
 Там слід ведмежий
 І вовчий зір.
 Там бродять тури
 Удалині,
 А дуб похмурий
 Ковтає дні.
 Дививсь і зброю
 Стиснув хутчій,
 Соколів двое
 Враз на плечі.
 Бичача шия,
 Мов камінь, крик.
 Не Візантія,-
 До степу звик.
 Залізна шкіра,
 Серце тверде-
 На роги звіра
 Не попаде.
 О Мономаше!
 Ти не навчай,
 Що щастя наше –
 Покора й рай.
 Зійдуть на попіл
 Бліді ченці,
 А спис і сокіл
 В твоїй руці!
 Гримить відвага
 На всі віки –
 Той крик варяга,
 Той стиск руки! **МОНОМАХ.** (Павло Филипович).

Володимир Мономах вільно володів п'ятьма мовами, був талановитим письменником, написав знамените «**Поученіє**» дітям:

- Я недостойний, дідом своїм Ярославом Мудрим і батьком своїм і матір'ю своєю з роду Мономахів був наречений руським іменем Володимир.

Сидячи на санях, тобто збираючись уже помирати, звертаюсь до вас з цим словом. Діти мої або хто інший, слухаючи мою грамоту цю, не посмійтеся над нею, а прийміть її до свого серця, і не лінуйтеся, а щиро трудіться.

Що таке людина, як подумаєш про це? Велика розумом людина, та не може осягнути вона всіх чудес землі. Дивіться, як все мудро влаштовано на світі: як небо влаштовано, або як сонце, або як місяць, або як зірки, і тьма, і світло, і земля як на водах покладена, Господи, завдяки волі твоїй! А звірі, а птиці різні, а риби всілякі! І цьому диву подивуємося, як створено людину і які різні та багатоликі людські обличчя; якби і всіх людей зібрати, то кожен має свій вид і образ обличчя. І тому подивуємося, як птиці небесні із раю – вирію летять, і перш за все до нашого дому, але не поселяються в одній країні, а сильні і слабкі розлітаються по всіх землях, щоб наповнити щебетом ліси і поля. Все це дано людям на користь, на їжу і на радість їм. І знов скажемо: великі блага послано нам, грішним людям. Ті ж птиці небесні: коли їм звелено заспівають і звеселять людей, а коли ні – то, маючи і мову свою оніміють.

Прочитавши отсі слова, діти мої, похваліть Творця всього земного й небесного, а все, що далі, - то мого слабого розуму повчання. Перш за все не забувайте убогих, а яко можете, по силі годуйте їх і подавайте сиротам. І вдову захістіть, не дайте сильним губити людину.

Якщо ж вам доведеться цілувати хрест перед братами своїми або перед будь-ким, то перше спитайте свого серця, на чому ви зможете стояти твердо, і тільки тоді цілуйте, а поклявшись, не переступайте клятви, бо загубите душу свою.

Ніколи не майте гордоців у своєму серці і в розумі, а скажіть: сьогодні живий, а завтра помру; смертні ми. Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів.

Брехні остерігайтеся, і пияцтва, і облуди, від того душа гине і тіло. Куди б ви не вертали шлях своєю землею, не давайте отрокам своїм чинити зло і шкоду селам, ні посівам, щоб люди не проклинали вас. А куди б не прийшли і де б не зупинилися, напійте і нагодуйте нужденного.

Найбільше шануйте гостя, звідки б він до вас не прийшов: простий, чи знатний, чи посол; якщо не можете пошанувати його дарунком, то пригостіть його їжею і питвом, бо він, мандруючи далі, прославить вас у всіх землях доброю чи злою людиною.

Хворого провідайте, покійника проведіть в останню дорогу, бо всі ми смертні. Не промініть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте.

ЗА ТАТАРО-МОНГОЛІВ

У 1239 році Бориспільщину захопили татари. Містечко Летч, яке чинило відчайдушний опір, було повністю зруйноване. Після погрому Переяслівське князівство припинило своє існування, оскільки татари «изви всех». На місці князівства була якась татарська адміністрація, тому що, коли Данило Галицький у 1245 році подорожував по Дніпру «в ладьє», його у Переяславі «стретоша татарове».

Військовий опір татарам вчинили Чернігів і Київ. Київ у 1240 році мужньо оборонявся під проводом Дмитра Галичанина, який був воєводою у Данила Галицького, якому тоді був підпорядкований Київ. Воєводу Дмитра, який керував обороною Києва Бату помилував «задля хоробрості його».

Рипіли вози, стогнала земля
 Під коней важкими копитами.
 Доносився рев ординців здаля
 До киян, лютим страхом прибитими.
 Кияни були усі на валах,
 Дивились на грізну кінноту Батієву,
 Що хмарою сунула скрізь по полях,
 Несла руїну їх рідному Києву.
 Плакали діти, кричали жінки,
 Вої похмуру стояли з кольчугами,

Боярин Дмитро натхненно моливсь
 Під бойовими святими хоругвами:
 - Боже мій, Боже! Вкраїно моя!
 Нехристами вся навкруги пограбована.
 Спалені села, остроги, міста,
 Стогне земля людям Богом дарована.
 Мій Галич далеко над буйним Дністром,
 Та я його тут над Дніпром захищаю,
 Загину я тут у грізній борні,
 Я це відчуваю і добре це знаю.
 Я вмру без вагання за свій рідний край,
 За волю і щастя народу.
 Вічно живе, хто безстрашно упав,
 За нього в бою у лихую негоду.
 І віки проплили, пролетіли роки
 З тих пір, як загинув останній поганин.
 І в Києві слава про тебе живе
 Безстрашний Дмитро Галичанин.
ДМИТРО ГАЛИЧАНИН (Липень 1989 року).

На Київщині, Переяславщині і Поділлі землі були поділені між громадами, які залежали тільки від татар. На чолі кожної громади стояв отаман, який збирав податки для татарських баскаків (збірників). Городяни платили податки грішми, селяни - натурою, храми податків не платили.

Галицьке і Володимирське князівства залишилися вільними від татар. У 1245 році Батий наказав Данилу Галицькому: «Віддай Галич!». Данило вимушений був їхати до хана Батия в Орду і залишився князем.

ЗА ЛИТВИ

Останній з руських князів Рюриковичів Галицько-Волинський князь Болеслав Тройденевич, який був жонатий на сестрі литовського князя Любарта Гедиміновича, передав останньому свої землі.

Життя на землях Русі у складі Великого Князівства Литовського не змінилося, адміністрація залишилася старою. Утворилася фактично Литовсько-Українська держава. Відповідно до актів Візантійської Патріархії ці землі отримали назву Малої Русі у 1303 році, коли Візантійським патріархом була утворена Галицька митрополія Малої Русі.

Любарт не був Великим князем Литовським. Ним був у цей час його батько Гедимін, який підписувався: **“Король Литовський і Руський”**. Після смерті Гедиміна і його удови Великим князем Литовським став у 1345 році Ольгерд.

Ольгерд поважав православну віру, руські закони, судові звичаї, артикули. Все це він зібрав у одну книгу **“Статут князівства Литовського”**, який після його смерті був перекладений з руської на литовську і польську мови.

Після Ольгерда великим князем у 1377 році став лютий Ягайло, син Ольгерда і Юліани Тверської. Він посватав за себе польську королеву Ядвігу, яка була онукою польського короля Казимира і донькою Людвіга Угорського, який після смерті Казимира став також королем Польщі і по смерті залишив Ядвігу на польському престолі.

У 1386 році 14 лютого Ягайло вінчався з Ядвігою, став зватися Володиславом II, королем Польщі, Литви і Русі (України), які об'єдналися на засадах: **“Приймаємо і з'єднуємо, як рівних до рівних і вільних до вільних”**. Ці слова при коронації підтверджував кожний король у присязі **Пакта Конвента**. У кожній нації встановлювалися три рівні Гетьмани з правом Королівських Намісників і Верховних військових начальників:

Коронного Польського, Литовського і Руського. Для резиденції Руського Гетьмана було призначено місто Черкаси.

У 1399 році на Польщу почав насуватися Орден Хрестоносців. Його магістр Магнус розпочав з Польщею війну. Тодішній Гетьман Руси князь Венцеслав Світольдович з 37-тисячною армією з'єднався з польською армією і біля містечка Динабурга допоміг розгромити хрестоносців.

Король був дуже вдячний Венцеславу і на замаху литовських чинів на Русь 15 квітня 1409 року видав підтверджувальний акт на привілеї руські.

Проте війна з Тевтонським орденом, який все ще намагався підкорити землі Литовських племен, була неминучою. Вітовт почав ґрунтовно готуватися до неї і 15 липня 1410 року біля Грюнвальда разом з Володиславом II і руськими дружинами розгромив Орден.

Вітовт приєднав до Великого Князівства Литовського Смоленську, Орловську, Калузьку, Тульську, Курську землі. Кордон з Московією проходив біля Можайська недалеко від Москви.

У 1416 році Вітовт надумав відновити українську митрополію у Києві. Він звелів архиреям вибрати митрополита. Ним став Григорій Цамвлак.

Вітовт мріяв про відокремлення від Польщі. У 1429 році він зібрав у Луцьку з'їзд європейських монархів, на який прибув імператор Священної Римської імперії Сигізмунд, польський король Володислав II Ягайло, Великий князь московський Василій II (Темний). Сам Сигізмунд запропонував Вітовту королівську корону і титул короля Литви і Русі, а Ягайло погодився з коронацією. У 1430 році до Вільно приїхало багато монархів, щоб привітати Вітовта. Проте поляки перехопили імператорських послів з короною. Коронацію Вітовта відклали. На жаль, того ж 1430 року Вітовт помер на 81 році життя. Окреме литовсько-руське королівство не відбулося, не відбулася держава руського народу.

Після смерті Вітовта у 1430 році Великим князем Литовським став молодший брат Ягайла Свидригайло Ольгердович, прихильний до Руси. Коли поляки захопили Поділля, він позаймав усі пограничні міста: Збараж, Крем'янець, Олесько. У 1431 році Ягайло підступив під Луцьк, але взяти замок не зміг. В цей час німці вдарили на Польщу і Ягайло відступив. Та Свидригайло не скористався ситуацією і забрав від поляків лише східне Поділля.

Старий король польський Володислав Ягайло помер у 1434 році. Польські магнати обрали королем його десятилітнього сина Володислава III, а молодшого сина Казимира Великим князем Литовським, залежним від Польщі. Проте литовські і руські магнати, обманувши польських сенаторів, повели Казимира у Віленський собор, посадили його на Великокнязівському столі, наділи Гедимінову шапку, дали у руки меч і проголосили його Великим князем Литовським, незалежним від Польщі.

Свидригайло у 1440 році розпочав з Польщею чергову війну, щоб відділитися від Польщі. Його боротьба не була даремною. Київщина відійшла до Олелька, сина Володимира Ольгердовича, а потім до його сина Семена. Коли Казимир став польським королем, Володимир Ольгердович був кандидатом на престол Великого князя Литовського.

У 1482 році вбито останнього київського князя Михайла Олельковича і призначено у Київ польського воєводу, як і у всі удільні князівства. З цього часу Руські князі втратили своє значення. Руські землі уже не мали своїх князів і стали фактично належними польській короні.

Першим Гетьманом Руси було призначено сенатора Пренцслава Ланцкоронського, який був жонатий на княжні Олені, яка не прийняла католицької віри і була прозвана схизматичкою. Він розбив турків, татар і волохів, які намагалися захопити Краків. В результаті цих перемог Польща, Литва і Русь отримали вихід до Чорного моря. Щоб утримувати ці землі над Дніпром за порогами були встановлені сильні укріплення, редути – “засіки” з постійною сторожею. Сторожа з часом замінилася козаками, нежонатими воїнами, що займалися ловлею звіра та риби і промишляли війною. Уряд визнав дії козаків

корисними, затверджував вибраного козаками кошового і підпорядкував його Гетьманові Русі. На утримання козаків Уряд виділив їм землі над Дніпром і над річками Кінською, Самарою, Кальміусом, Ташликом і Бугом.

Після смерті Лянцкоронського Гетьманом став Дмитро Вишневецький. За Вишневецького установилася система військового устрою Русі. Достатня кількість військових одного селища або кількох селищ об'єднувалася у курінь і називалася околичною шляхтою. Старші шляхтичі називалися товариством, а молоді козаками. Курені управлялися отаманами. Курені мали прапори, на яких з одного боку був герб повітовий, а з іншого – руський. Коли війську потрібно було збиратися у похід, то призначалися збірні місця – Біловіж біля Ніжина і Крилов за Дніпром. Тут з куренів складалися полки і вибиралися вільними голосами всі військові чини.

За Дмитра Вишневецького у 1508 році землі Борисполя відійшли в управління Пустинно – Миколаївського монастиря, який володів ними аж до кінця XVI століття. В цей час Бориспіль отримав сучасну назву.

Після смерті Дмитра Вишневецького у 1514 році обрали Гетьманом Русі князя Євстафія Ружинського. Він, перш за все, вирішив провести військову реформу. За дозволом короля Сигізмунда I він заснував 20 постійних полків по 2 тисячі козаків у кожному. Полки мали назву великих міст. Вони були поділені на сотні, які мали назви міст і містечок. Козаки вибрали полковників, сотників і Генеральну старшину, яких Ружинський затвердив. Вони були затверджені пожиттєво і становили чиновне шляхетство Русі.

Полки поповнювалися шляхетськими молодими козаками і називалися реєстровими козаками. Козаки самі справляли собі одягу за зразками. Під час походів козакам призначалася платня, полковникам надавалися рангові села. Артилерія і обози споряджалися за рахунок казни. Кавалерія була озброєна списами, шаблями і пістолями, а піхота – мушкетами та кинджалами, яких закупали у Швеції або Туреччині. Кавалеристи називалися козаками, а піхотинці – сердюками або стрільцями.

У 1516 році Кримський хан Мелік-Гірей за домовленістю з князем Московським Василем Івановичем напав на Польщу. Гетьман Ружинський на чолі руського і польського війська зустрів татар над Дінцем біля Білгорода і розгромив повністю, захопивши обоз.

Ружинський відіслав свій обоз на Уманьщину і, переправившись через Буг, засів у очеретах над річкою Кодимою, очікуючи татар і турок, які виступили з Акермана (Білгорода Татарського). Коли татари і турки наблизилися до козаків, Ружинський раптовим ударом розгромив їх і також захопив обоз.

У 1534 році обрано Гетьманом Генерального осавула Венжика Хмельницького. Він цього ж року розгромив величезне татарське військо біля Заславля, яке рухалося на Польщу через Молдавію для пограбування.

Тому король Польщі Сигізмунд Август у 1563 році 7 червня на Сеймі узаконив привілеї руські. У червні 1569 року ці привілеї руської шляхти було підтверджено.

Багаторічна боротьба Польщі за приєднання Литви, а з нею і України закінчилась у 1569 році, коли на сеймі польсько-литовських шляхтичів було за це проголосовано у Любліні. 30 червня 1569 року було проголошено, що Польща і Велике князівство Литовське без Волині, Підляшшя, Поділля і Київщини утворюють єдину державу Річ Посполиту.

Українські землі відійшли до Польщі. За Литвою залишено лише Берестейщину, Берестейське воєводство. Можливості утворення федеративної держави Польщі – Литви – України були втрачені назавжди, що мало катастрофічні наслідки і для самої Польщі.

ЗА ПОЛЬЩІ

До прийняття Люблинської Унії Сейм Речі Посполитої постійно взаємодіяв з козацьким та місцевим самоврядуванням на українських землях. Козацьке самоврядування признавалося Короною.

Люблінська унія практично ліквідувала федеративну Литовсько - Руську державу, у якій українці мирно жили понад 200 років з 1360 по 1569 р. Після передачі українських земель під юрисдикцію Польщі, почався планомірний наступ на права української шляхти, українських громадян. Це через 50 років привело до козацьких війн з Короною.

Спочатку, особливо за короля Стефана Баторія, Україна мирно співіснувала з Польщею. У 1576 році Гетьманом було обрано полковника Федора Богдана. Він отримав наказ короля Стефана Баторія приборкати Крим. Богдан на початку 1577 року послав 5 тисяч козаків у морській похід для захоплення морських фортець, а сам з головними силами рушив на Перекоп, розгромивши по дорозі багато татарських орд. Недалеко від Перекопу він розгромив основні татарські сили на чолі з ханом Дивлет-Гиреем біля кам'яного Дарієвого мосту. Хан запросив мир, піднісши Гетьманові багаті дарунки, повернувши всіх руських полонених.

Наступного року Стефан Баторій дав розпорядження Гетьману Богдану зробити похід у Туреччину, щоб відвернути турків від домагань на Дунаї. Гетьман спочатку відправив у Чорне море на чайках 3 тисячі запорозьких козаків на чолі з Осавулом Нечаєм, а сам на чолі війська відправився через землі Донських козаків і Черкесів за ріку Кубань. Тут він розпочав військові дії проти турків. Разом з запорозькими козаками він пройшов південним берегом Чорного моря, пограбував Синоп і Трапезунд, не чіпаючи фортець. Напав на східне передмістя Стамбула і поруйнував.

Король Баторій щедро нагородив Гетьмана Богдана, до булави і знамена з гербом Білого Орла додав клейнод азіатський – Бунчук. Для резиденції Гетьмана король заснував нове місто Батурін, назване в його честь (місто Баторія). В Черкасах було залишено Наказного Гетьмана, до генеральних старшин було додано двох Генеральних осавулів і одного Генерального Обозного, до кожного полку було додано по судді і писарю. Козаки повинні були судитися у полках і сотнях і лише у справах земських розбиратися у судах повітових.

Уряд Русі мав 7 департаментів:

- Генеральна Канцелярія, звідки виходили Універсали і накази Гетьмана;
- Генеральний Міський Суд;
- Генеральний Земський Суд
- Комісаріат господарський з Дирекцією, що відала будівлями, шляхами і переправами;
- Скарбова Канцелярія, що відала податками і видатками;
- Військовий Регімент, що відав військовими справами;
- Ревізійний Комітет, що контролював дії всіх посадових осіб.

Про козацькі часи Бориспільщини нагадують кургани поблизу Любарець, Іванкова, Лебедина, Артемівки, Сеньківки, Мирного, Покровська церка, побудована гетьманом Іваном Сулимою.

За Стефана Баторія встановився між польським, литовським і руським народами дух єдності і згоди. Навіть між релігіями католицькою і православною не було ворожнечі.

Після смерті короля Баторія все змінилося. Шляхта стала поступово заповоняти Україну.

До кінця XVI століття на Бориспільщині жили переважно вільні люди. Вони не тільки обробляли землю, а і були козаками. Брالی участь у кривавих битвах з турецькими, татарськими і польськими загарбниками.

Їхав козак за Дунай,
Сказав: - Дівчино, прощай!
А ти, коник вороненький,
Неси та гуляй!
- Постій, постій, козаче,
Твоя дівчина плаче,
Як ти мене покидаєш,

Тільки подумай!
 - Білих ручок не ламай,
 Слізоньки не проливай,
 Вдома мене зі славою
 З війни дожидай!

У 1590 р. Бориспільщину захопили війська польського магната Станіслава Жолкевського. Вільне життя населення Бориспільщини змінилося на підневільне шляхті до 1648 року.

Помічником правителя маєтків Станіслава Жолкевського на Бориспільщині був Іван Сулима, який потім через три роки подався на Січ. Він ходив щороку походами на татар і турок під проводом Сагайдачного, три рази обирався гетьманом.

Для допомоги запровадження Унії польський Уряд заборонив вибори Гетьмана і надіслав у Русь польські війська у всі міста і містечка. Коронний Гетьман зайняв Черкаси. Тоді козаки зібралися у Чигирині і у 1596 році обрали Гетьманом Генерального Осавула Павла Наливайка. Наливайко послав до короля Жигмонта III полковника Лободу з проханням відновити свободи руські.

Король прийняв Лободу і сказав, що він звернеться до Сенату, щоб припинити безчинства, і попросив через нього козаків не чинити супротив польським військам. Проте поляки виганяли і вбивали урядовців Гетьмана, тому Наливайко став готуватися до війни. Він став табором над Тясмином і виставив три білих хоругви з написом: **“Мир Християнству, а на призвідця – Бог і його хрест”**. Навпроти поляки на чолі з Коронним Гетьманом Жолкевським виставили три шибениці з повішеними урядниками Богуном, Войновичем і Сутигою. Бій тривав більше 7 годин. Загиблих поляків у кількості 17 330 чоловік було стягнуто до шибениць і там зарито, а повішених урядників поховано у Чигиринській соборній церкві Преображення Господнього.

Після перемоги Наливайко розділив військо на дві частини і послав з однією частиною на Лівобережжя Лободу очищати міста від поляків і уніатського духовенства, а сам зробив те саме на Правобережжі. Уряд Польщі послав велике військо на чолі з Коронним Гетьманом і Гетьманом Литовським на Русь. Вони закріпилися у таборі над Сулою. Тут зішлись війська Наливайка і Лободи і оточили польський табір. Бій продовжувався чотири дні, але від короля прибув гінець до трьох гетьманів з наказом припинити баталію і заключити вічний мир з затвердженням прав та привілеїв руських, дарувавши війську і народу руському амністію. Трактат було підписано і присягою з обох сторін стверджено.

Гетьман став облаштовувати державні справи по всій країні, порушені польською навалою. Проте у 1597 році настав час посилати до Варшави депутатів на Сейм: чотири від воєводств, п'ять від міст і трьох від Уряду Гетьманського. Від війська було вибрано полковника Лободу, полкового суддю Федора Мазепу і сотника Київського Якова Кизиму. Наливайко поїхав до короля, як колись Бож до Германаріха. По приїзді у Варшаву Гетьман і військові делегати були, правда, не розіп'яні на хрестах, а живцем спалені у мідному бику.

Знищивши Наливайка таким варварським способом, Сейм постановив назавжди відлучити руських від Сейму, позбавити руську шляхту права на урядові посади, названо їх хлопами, а народ схизматами, до всіх установ руських було наслано поляків. Церкви парафіян, не згодних з Унією, віддано в оренду.

Польські утиски привели до того, що багато козаків покинули домівки, і пішли на Січ. Там у 1598 році вони обрали Гетьманом Генерального обозного Петра Конашевича-Сагайдачного.

Ой, що ж то за шум всього війська?
 Січ зібралася на Раду Запорізька.
 Люд військовий там не п'є, не гуляє
 Кошового Гетьманом обирає.

Нехай буде Гетьманом козак значний,
 Конашевич Петро Сагайдачний.
 З ним ми будемо ходять турок бити,
 Україну від татар боронити.
 То ж у Кафі визволяли люд хрещений.
 Об татар пощербили меч свячений.
 В Трапезунді були биті яничари
 І в Синопі не уникли тої кари.
 Та й москалям наложи купи гною
 Сагайдачний з козаками під Москвою.
 І султана, розгромивши під Хотиним,
 Став вітчизні Сагайдачний знаним сином.
 Сагайдачний Петро цим пишався
 І до Братства з усім кошом записався,
 Дбав за школи і знання для народу
 Та завжди готовий був до походу.
 Будь же славен повік Сагайдачний!
 Хоч лишив народ в ярмі. Необачний.
ПЕТРО САГАЙДАЧНИЙ (Липень 1989 року).

Сагайдачний першим почав титулуватися Гетьманом Запорозьким. Курінним на Січі тоді був Іван Сулима, маєток якого знаходився у селі Сулимівка на Бориспільщині. Сулима щороку ходив на татар і турок з гетьманом Сагайдачним. Його козакування, то велика сторінка вільного життя українського народу.

Вступ

Було колись... В Україні проростала воля,
 Степом соколи літали, усміхалась доля.
 Із польської крулевизни - злої доби
 За Порогами збирались її раби.
 За Пороги не ховались, кували мечі,
 Про Вкраїну пам'ятали і вдень, і вночі.
 І набравшись сили злої по вінця, ущерть,
 Поверталися додому ворогам на смерть.
 І вставала Україна... аж поки Богдан
 Не здав її москалікам у рабський капкан.
 Пройшли віки. Не забулась страмотня година.
 Плекай долю, шануй волю, Мати-Україна.

Передмова

Віють вітри з усіх боків,
 Гудуть над лиманом,
 Україну сотні років
 Засівають паном
 То литовським, а то польським,
 А то й своїм кривим
 Чорторійським, Вишневецьким,
 Яничаром певним.
 Ще й татари щовесни

Налітають – круки,
 Загрібають люд простий
 На пекельні муки.
 І подітись нема де,
 Стогін, плач, благання
 В селах і містах гуде
 Звечора і зрання.
 Православна шляхта теж
 Ледве тягне ноги,
 З посполитими разом
 Біжить за Пороги.
 А за ними славна Січ,
 Товариство знане,
 Ним керують кошові,
 А бува й гетьмани.
 Круль, як треба,
 Козакам надає таляри,
 А як дуже допечуть,
 Вимагає кари
 За банкети у гостях
 Самого Султана
 Та за кару злого ляха,
 Чи ксьондза в сутані.
 Шляхта на Сеймі гуде:
- Знищити козацтво!
В країнах нема ніде
Такого дивацтва!
 Але все то марна річ,
 Шеляга не варта -
 На сторожі славна Січ
 Наша козир-карта.
 І співають козаки
 У широкім полі,
 Закликають люд в степи
 Битися за волю.
- Ой у лузі ярмом долиною
буйная трава.
Коли треба бити воріженьків,
козак ожива.
Оживає, на коня сідає,
голос подає:
- Не журися, рідна Україно,
в тебе сини є.
Не журися, ворога не бійся,
не заходь слізьми,
Життя своє за твою волю
покладемо ми.
Будем бити і татар, і турок,
будем ляхів бить,
Бо за тебе, за твої рани
серце в нас болить.

**Нас бо кличе батько Сагайдачний,
 кличе Северин,
 Кличе грізний Байда Вишневецький,
 ой, твій вірний син.
 То ж красуйся, рідна Україно,
 калиновий цвіт!
 Нехай твоя слава повік не зів'яне
 і здивує світ!**

Пісня пливла понад хвилі Дніпрові
 Тривожила душу, стискала серця
 Молодому й статечному вже козакові,
 Що стояли півколом біля співця.
**- Іване, ти добре співаєш, душевно!
 Та краще за все розкажи козакам,
 Як бився з татарами, турком і ляхом,
 У Папи гуляв? Знадобиться це нам!
 - Товариство шановне! То довга розмова.
 То ж роки спливли з ворогами в борні.
 Січ наша не завжди стояла чудово,
 Вкраїна палала в огні.
 А щодо Папи, то давня пригода.
 Тоді я ще був, як і ви, молодий.
 То ж слухайте...
 - Домівка моя у чудеснім краю.
 Де Грубіж свої хвилі ховає в гаю,
 Де Красилівка тиха струмочком журчить,
 І всіх заколисує чарами вмить.
 У хвилях Красилівки віти калини
 Вмиваються рясно погожої днини.
 І верби плакучі коси свої
 Спускають у чисті, стрімкі ручаї.
 Над шляхом тополі стоять у траві,
 Струнки і високі не сплять... вартові.
 Над луками в небі ширяють лелеки,
 Нагадують всім про країни далекі.
 Там церква простора стоїть... кам'яниця
 З хрестом золотим висока дзвіниця.
 То хутір мій милий і в нім моя ненька
 Виплакує очі за сином... старенька.
 Вірна дружина, на виданні донька
 З очима мов зорі, чорнобривонька.
 Синочків дав Бог мені дружненьких два,
 За них в мене завжди болить голова.
 І сняться мені часто віщі сни,
 Що будуть козаками любі сини.
 Вони ще малі та дужі нівроку.
 Сюди повертаюсь з походів щороку.
 На море я вперше ходив з Сагайдачним
 Товаришем мудрим, хоробрим, обачним.
 Похід цей був славний, добряча наука**

Для всіх козаків з куренів Базавлука.
 Готувались до нього всю зиму холодну,
 Майстри лили кулі і порох зсипали у бодню.
 Шаблі кували і кожну гострили мов бритву,
 Над кожною в церкві читали священну молитву.
 Козаки, як то водиться завжди, зимою
 Між собою змагались, „чайки” ладнали до бою,
 Весла стругали, латали заморські вітрила,
 Щоб „чайки” летіли, мов чайки на крилах.
 І от по весні, як завжди то буває,
 Товариство на Раду гармата скликає.
 Козаків у цей час на Січі як маку,
 Татарин чи лях затремтить з переляку,
 Побачивши стільки військового люду,
 Та й я пам'ятаю, повік не забуду.
 Біля церкви гамірно
 Вирує громада.
 Козаки зібрались колом
 Йде Військова рада.
 Кошовий спокійний, статний
 Стоїть з булавою,
 Рядом з прапором хорунжий
 Трясе головою.
 Бунчука трима бунчужний,
 І піп свої рясини
 Ненароком зачепив
 За два тулумбаси.
 Довбиш прикрива литаври,
 Щоб ніхто не стусав.
 Писар з своїм каламарем,
 Закручує вуса.
 Товариство шикуються
 Та курінних слуха,
 Вгамувалося нарешті,
 Наставило вуха.
 Кошовий:
- Панове, Товариство!
Сьогодні на Раді
Привітаймо всі Гетьмана!
Хай скаже громаді,
Які плани в Вельможного,
Яка його воля,
Що чекати товариству
Із Коша і з поля!
 Товариство:
- Слава Гетьману! Слава!!!
 Сагайдачний:
- Слава Війську Запорозькому!
Слава вам, панове!
Я прибув вас запросити
До походу знову.

Цар турецький Алі-пашу
 Прислав до лиману,
 Щоб замкнути вихід в море
 Вашому гетьману.
 Побудують там фортеці,
 Поставлять гармати,
 Притиснуть нас до Порогів
 І будуть тримати,
 Мов собаку на прив'язі.
 А про Чорне море
 Забудемо.
 Курінний Іван Сулима:
 - Ой Гетьмане! Що ж лякаєш?
 Як дати свині роги,
 То вона попре нас дійсно
 За наші Пороги.
 Але ж маємо домахи,
 На чайках гармати,
 Люльок стільки, що від диму
 Султан буде чхати.
 Сагайдачний:
 - Добре говориш, пане Йване!
 Але як Громада?
 Яка в неї буде думка?
 Яка її рада?!
 Алі-паша вздовж берега
 Поставив галери
 Та ще й піших яничар
 Пригнав дохолери.
 Він уже приготувався
 Із нами до битви
 Та Аллахові за поміч
 Співає молитви!
 Курінний Іван Сулима:
 - Хай співає, хай молиться!
 Справа усім znana:
 Був козак в гостях не раз
 Мало не в султана!
 Якщо втратимо лиман,
 Не вийдемо в море,
 Тоді й Січі місце славне
 Бусурман заоре.
 Сагайдачний:
 - Славне Військо Запорозьке!
 Як даєте згоду,
 То й почнемо готуватись
 Зараз до походу!
 Товариство:
 - Згода! Згода!
 Це священне діло!
 І під небо тисяч п'ять

Шапок полетіло.
 Сагайдачний:
Що ж, панове-товариші!
 Дякую за згоду!
 Тягніть жереб: хто із вас
 Втрапить до походу.
 Ми ж засядем з старшиною,
 Проведемо думу,
Як завдати більше жару
Турецькому куму.
Кримський хан на нас чекає,
І мабуть діждеться,
Нехай йому за обідом
Сьогодні ікнеться.
Час даремно не марнуйте,
Готуйтеся в гості
І до хана, й до султана.
Хай помруть від злості!
 Тижнів зо три промайнуло,
 Як одна година,
 Зібралось товариство –
 Велика родина.
 Рано вранці вздовж берега
 Не кигичуть чайки,
 А приймають козаченьків
 До своєї стайки.
 Приймають на борт тараню,
 Військові припаси:
 Порох, кулі, шаблі, списи,
 Малі тулумбаси,
 Щоби весла у поході
 Не збивались з строю.
 Гетьман махнув булавою,
 Гримнула гармата,
 І попливла вниз по Дніпру
 Велика армада.
 Вивідачі щонайшвидше доповіли Криму,
 Та й Алі-паші у вуха уклали новину:
 Сагайдак іде на чайках Дніпром до Лиману.
- Певно смерті забажалось гаюру Гетьману?!
Повз галери твої чайки не проскочать в море,
Під ядрами із двох боків буде лихо й горе.
Й на абордаж марна справа – стрінуть яничари,
То ж погинете гаюри від Аллаха кари.
 Та наш Гетьман Сагайдачний – голова нівроку
 Алі-паши вже давно розгадав мороку.
 Половину свого війська в вечірній серпанок
 Послав берегом, щоб турок захопить на ранок.
 І як тільки ніч на ранок поблагословило,
 Товариство яничарів тихо оточило.
 Ще сонце спало за лиманом,

Дніпром котивсь густий туман,
 Аж тут великим смолоскипом
 Махнув над чайками гетьман.
 І весла вдарили у хвилі,
 Мов птахи піднялись човни,
 Униз на турків полетіли
 Понад обидва береги.

Козаки розгромили Алі-пашу в Дніпровському лимані (1616 рік), взяли в нього 15 галер і біля 100 човнів, очистили від турок Дніпрвський лиман і напали на Крим. Спалили Кафу і вивели багато полонених. Перепливли море і взяли приступом Синоп і Трапезунд, розбили пашу Цикалу. Кримський Ібрагім-паша перегородив їм шлях назад, зайнявши гирло Дніпра. Тоді козаки повернулися в Азовське море і з Дону пішли на Січ.

Кримський Ібрагім-паша пробрався у Січ, знищив кілька чайок. В Січі було не більше 200 козаків. Вони розбіглися. Ібрагім-паша пішов на Кінські Води із здобиччю і полоненими. Там його зустрів Сагайдачний, що повертався пішки з Азову. Всіх татар знищив і полонених звільнив.

Після вдалого походу Сагайдачного у Крим і не маючи можливості йому протистояти, поляки затвердили Сагайдачного у Гетьманстві. Сагайдачний розбив турок над Дністром, потім рушив на південь і зустрів головні сили турок під Галацем на чолі з пашею Силістрійським Топал-Селімом, розгромив їх і взяв Галац, перестрів турків над Самарою і знищив усіх, звільнивши бранців.

Сагайдачний займався впорядкуванням руського життя, відбирав назад уніатські церкви, в тому числі і Київську Софію, Разом з Петром Могилою заснував Академію, спорудив Братський монастир на Подолі, де помер від ран, отриманих у битві з турками під Хотинном, і був похований у 1622 році.

- Панове – козаки! У турецьку неволю я попав у 1617 році. З турецької галери влучили у нашу чайку, витягли нас із води і прикували до весел. Так я і плавав на галері до 1620 року. У бою турків з флотом Венеціанської республіки нам вдалося звільнитися, прикувати турків до весел і поплисти до Риму. Там нас радо зустріли і Папа Римський нагородив мене золотою медаллю із своїм портретом, а головне, дав гроші для нашої мандрівки додому.

- Після смерті Сагайдачного почалося нове гоніння польське на Русі. Султан турецький Осман II, враховуючи незадоволення козаків, вирішив напасти на Польщу і під Цецорою розгромив поляків. Тут у бою загинув сотник Черкаський Михайло Хмельницький, а його син Богдан Хмельницький попав у полон. Матір'ю Хмельницького була донька Гетьмана Богдана. Король польський визволив його з неволі, обмінявши на полоненого турка.

- У 1623 році князь Костянтин Іванович Острозький подав королю Владиславу і Сенату скаргу на утиски народу руського. Король шведський Густав Адольф також звернувся до короля і Сейму з проханням надати права руському народу.

- Поляки не зважили на скарги і прохання. Тому у 1624 році козаки обрали Гетьманом полковника Корсунського Тараса Трясила. Козаки укріпили свій табір між Трубежем і Альтою біля Переяслава і стали чекати польські війська, які незабаром появилися під командою Коронного Гетьмана Конєцпольського. Козаки кілька днів відбивали напади поляків, а потім одної ночі повзком оточили польський табір і повністю знищили польське військо.

Червоною гадюкою
 Несе Альта вісті,
 Щоб летіли круки з поля
 Ляхів – панків їсти.

(Т.Г.Шевченко)

- Після Тарасової ночі козаки були розділені на багато корпусів і розіслані по містах і містечках для очищення від поляків і євреїв. Поляки не нападали на Русь, оскільки король шведський привів свої війська до кордону Польщі, щоб наказати поляків, що не порухувалися з його проханням не чинити зла Русі. Тарас Трясило спокійно гетьманував 9 років до самої смерті.

-У 1625 році під проводом гетьмана Жмайла відбувся бій над Куруковим озером біля Кременчука з військами гетьмана Станіслава Конєцпольського. Тут козаки зазнали поразки і вимушені були підписати Куруківський мир, за яким козаки погодилися не виходити в море, їм дозволено було мати у реєстрі 6000 козаків. Гетьмана Жмайла переобрали на Михайла Дорошенка.

-Мене вперше обрали гетьманом у 1628 році. На Раді у травні 1629 року козаки вирішили іти морським походом на турок. Щоб не порушувати Куруківську угоду з поляками, я поклав булаву і відправився на Константинополь на 300 чайках, розорили його округу. Захопили і погромили гавані: Варну, Сизеболі, Килію, Ізмаїл.

-У 1632 році помер Сігізмунд III. Я у складі депутації від козаків прибули на вальний Сейм для виборів нового короля. Там ми заявили, що є частиною Жечі Посполитої і повинні мати право голосу. На це Сенат відповів, що ми дійсно є частиною польської держави, але такою як нігті і волосся людини: якщо виростають, то їх стрижуть. Так поступають і з козаками. Коли їх мало, вони є захистом держави, а коли багато, то є шкідливими для Польщі.

-У серпні 1633 році після смерті гетьмана Гирі Канівця під Новгородом, де козаки допомагали Владиславу IV, мене знову обрали гетьманом. Я організував морський похід через Чорне море на Азов, погромив місто, але фортецю не взяв, як не взяли її і ми тепер у 1635 році.

За Кодацьким порогом ковила, ковила.
 Стежка кіньми пририта ген у степ повела,
 І за обрієм далі повела вище хмар,
 Де в небесній блакиті сонце палить, мов жар.
 Скільки око сягає лише тирса шумить,
 Луг Великий співає – зачаруєшся вмить.
 Птахи з радісним криком в піднебесі летять,
 На горбах, мов сторожа, баби скіфські стоять
 І сумують за людом. Тут буяло життя,
 Що полинуло в вічність, пішло в небуття.
 За Кодацьким порогом ковила, ковила,
 Звідси слава козака в Україну вела.
 Та що це над Лугом?! Жартівливі пісні,
 Йдуть ватаги козачі до Дніпра по весні.
 У нашого отамана кінь перед очима,
 На боку висить домаха, торба за плечима.
 А у торбі дзвенять дукати, червінці.
 Буде нам – козакам, буде й його жінці.
 У турецькому Азові добре ми гуляли,
 Били турків на полову, братів визволяли.
 Тож нехай пан султан нам вже вибачає:
 Сулима, наш гетьман, у турків гуляє.
 Але що це за мара в них перед очима?
 На горі стоїть фортеця гарматами блима.
-Чи не випили ми лишку в поході вишнівки,

Що не можемо впізнати власної домівки?
-Постривай, пане гетьмане! Щось це таки значить,
Коли козак на Порогах фортецю бачить?
Не ходить навкруги на неї дивитись,
Краще її розвалити, щоб не боронитись
-Вірно кажеш, товаришу! Хижими очима
На нас дивиться Кодак – петля за плечима.
Певно круль збудував. Хай йому ковінька!
Щоб сидіть нам за Порогом тихо, не цвірінькать.
То ж, панове-козаки, нема що гадати
І фортецю треба цю будь-що зруйнувати!
 І засіли козаки на три дні на Раду,
 Скубли свої оселедці, слухали громаду,
 На четвертий на вечерю куліш наварили
 Та вночі, мов сарана, Кодак обступили.
 За ніч в валу збоку Дніпра прорили канали,
 Поки спали вартові та „ловили гави”.
 Козаки Кодак зруйнували, помолились Богу,
 Посунули в Україну людям на підмогу,
 Бити панів, бити ляхів, здобувать свободу
 Своім дітям, своїм внукам, своєму народу.

Яром, долиною, берегом крутим,
 Йде козацьке військо в куряві, мов дим.
 Червоні жупани над степом пливуть,
 Славні запорожці бити ляхів йдуть.
 Червоні жупани над степом пливуть,
 Славні запорожці в Україну йдуть.
 Попереду війська на баскім коні
 Гетьман з булавою, люлька при вогні,
 Червона китайка наче знамено,
 Збоку сяє шабля, пістоль, стремено.
 Червона китайка наче знамено,
 Кличе за свободу битися воно.
 А позаду військо мов мак розцвіла,
 Його булавою пан гетьман віта.
 Малиновий стяг на вітрі гуде,
 Військо запорозьке в Україну йде.
 Малиновий стяг на вітрі гуде,
 Військо в Україну Сулима веде.

Пан гетьман Сулима
 В серці страху нема.
 То ж ні круль, ні султан
 Вже не буде нам пан.

А тим часом у Кракові
 У старезнім замку
 Зібралися на Сейм ляхи,
 Пани і підпанки.
 І як то завжди буває

В них поміж панами
Дудлили вино, горілку
Трясли черевами.
Витинали то мазурку,
А то й краков'яка.
Та Сулиму проклинали,
Схизмата, лайдака.
І на цей раз пани-ляхи
Не були ледачі,
Спорядили швидко військо
У степи козачі.
Спорядили двадцять тисяч
Гусарів, рейтарів.
Не жаліли свою казну,
Дукатів, талярів,
Щоб до ноги вирізати
Вільності заразу,
Щоб сиділи хлопи тихо,
Не встали ні разу.
Своє військо пани-ляхи
На два поділили,
Інтервал у півдоби
Між них встановили.
Посунули в Україну
Два війська-загони.
Ну, а слава попереду
Про одне гомонить.
Для козаків – десять тисяч –
Не трястись скулою!
Конецьпольський з Сулимою
Стрілись за Сулою.
Козаки, як то буває,
Вози положили,
Викопали рів глибокий,
Землею накрили.
Так що в полі вже фортеця,
Не вітер гуляє.
То ж хай ляхи кругом скачуть,
Козак не зважає.
Ззаду річка, крутий берег,
За нею – болото,
Звідти ніхто не дістане,
Марна робота.
Козаки скінчили діло,
Коли прямо з лісу
Посунуло на них військо
Ляхів достобіса.
Конецьпольський захотів
Собі мати славу.
Козаків всього п'ять тисяч –
Йому на забаву.

Та козаки, є наука,
 Близько підпустили
 І вдарили із мушкетів –
 Гине вража сила.
 З коней падали на землю
 У пісок гусари,
 А козаки все стріляють:
-Кари ляхам! Кари!
 Цілять влучно, щоб і кулі
 Даром не пропало.
 Перед ровом тисяч зо дві
 Гусарів лежало.
 Конецпольський схаменувся,
 Закопив губи.
**-Матка Боска! Скільки війська
 Я довів до згуби?!**
**Жменька дзяблів та лайдаків
 За ровом засіли
 Та псявіри усе військо
 Мало не побили.
 Бій на ранок відкладемо,
 Підтягнем гармати.
 Наказую: Окопатись!
 На чатах стояти!**
 Зайшло сонце.
 Вражі ляхи не лягали спати.
 Прийшов в табір другий загін,
 А з ним і гармати.

А козаки, як стемніло,
 Зібрались на Раду.
 В центрі коша Сулима:
-Панове, громадо!
**Стоїть наша Україна,
 Навкруги дороги
 Польських панів,
 Темних турок,
 Москалів убогих.
 Усі вони, мов сарана,
 Лізуть в Україну.
 Треба нам стояти миром,
 А не то загинем.
 Одним військом запорозьким
 Не захистим дому,
 Не здобудем святу волю
 Краєві своєму.
 Переможем, як повстане
 Весь народ, громада.
 Оце, браття, мій останній
 Вам наказ і рада.
 На майбутнє добре знайте,**

Не йдіть в Україну,
Доки в містах не повстануть
Козацькі дружини.
А на цей раз ми не встигли
Весь народ підняти,
То ж на завтра нема чого
Усім пропадати.
У таборі залишіться
Лише сто козаків
Ворога відволікати
Та лякати ляхів.
Решті тихо через Сулу
Та берегом нишком
Дійти за ніч до Славути
Швидким маршем пішки.
Перебратись на той берег
І щезнуть степами.
В Січ зібратись, коли ляхи
Вернуться до мами.
Готуйтеся бити ляхів,
Готуйте припаси
Та готуйте до повстання
Народній маси.
То ж не гайте, браття, часу,
Негайно – в дорогу!
Нічка темна допоможе,
Темна – слава Богу!
Попрощались, як належить,
Клялись головою.
І козаків тисяч зо п'ять
Спливло за водою.
У таборі сто козаків,
Хай поляки чують,
Палять інколи з мушкетів,
Мов пильно вартують.
А на ранок пани-ляхи
У ріг затрубили
І козацький табір
Щільно обступили.
Ударили всі гармати
На табір козачий.
Били довго, то й не скажеш:
Поляки ледачі.
-Ну й герой пан Конецпольський!
Двадцять тисяч з гаком
Гатять сотню запорожців
З гармат з переляку.
В штани певно накладають,
Як йти до атаки,
Мабуть таки запорожці
Добре дались взнаки.

І козаки знай стріляють,
 Але що ж – їх жменька.
 Не стримати натиск ляхів.
 Мати моя, ненька!
 Засурмили. Гармати
 Замовкли гарячі.
 Повалило військо ляхів
 На табір козачий.
 Лише ранені козаки,
 Боже твоя воля,
 Та ще мертві
 Лежали на полі.

Конецпольський в табір в'їхав:
-Дзябли! Матка Боска!
То це військо звоювало
Жменьку запорожців!!!
Де лайдаки поділися?!
Ранених зібрати!
Де Сулима? Де псявіра?!
З під землі дістати!
 Поранених всього десять,
 Решта за Сулою.
 Боже правий! Не наклали
 В бою головою.
 Покликали і лікаря,
 Пов'язали рани
 Та й поклали нещасливців
 Перед грізним паном.
-Що ж, панове, закінчились
Ваші походеньки.
Не бачити вам вже тата,
А ні свої неньки!
Куди військо поділося?
-Куди пішло? Уже пізно!
Того й Бог не скаже!
Козак живий залишився,
Ще себе покаже!
Наші славні запорожці
Вже в гостях в султана.
Так що пізно! Проспав єси
Баталію, пане.
Двадцять тисяч взяли жменьку,
То не для гонору!
Ха – ха – ха! Наче хорти
Лазили у нору!
-А пся крив! Ще збиткуватись
Будете? Псявіра!
Подивимось у Варшаві,
Яка на вас шкіра!

На Січ прийшли реєстрові
 З Барабашем паном
 Домовляться бить поляків
 Разом, під гетьманом.
 Та вночі з товаришами
 Сулиму схопили
 Перед паном Конецьпольським
 Бідак положили.
 Прикували закованих
 На возах до лави
 Та й повезли до Варшави
 Суд чинить лукавий.
 А там довго й не думали,
 Засудили зрання
 Сулиму з товаришами
 На четвертування.

За ґратами в небі зорі,
 Сидять у темниці
 Не прибиті сумом, в горі,
 Сидять, мов в світлиці,
 Сулима з товаришами
 Та моляться Богу,
 Ладнаються, як ведеться,
 В далеку дорогу.
-Кривава це дорога
Та нам не звикати!
Хто підняв за волю шаблю,
Може помирати.
І так доти, доки шляхта
Уся не поляже!
А люд бідний, Україна
Нам спасибі скаже
 Сулима сидить на лаві,
 Схилився на руки,
 Про народ свій думу дума,
 Не про свої муки.
 Його мало зачіпає
 Люта смерть видима,
 Що по суду лукавому
 Висить за плечима.
-Брати мої, не зважайте
На люту смерть, що жде на нас.
Кладем життя ми не даремно,
У кожного свій смертний час.
Жаль тільки, що вмеремо на пласі,
А не у чесному бою,
Де разом з ворогом домаші
Здали б і голову свою.
Та будьте певні недаремно

**Ми завтра в муках помremo,
Майбутнім лицарям буремно
Ми клич до волі несемо!**

Рано вранці у Варшаві
Задзвонили в дзвони.
Люд посунув до Стефана,
Де прелат з амвона
Кричав хулу на схизматів,
Наче та ворона.
На майдан прийшли магнати,
Ксьондзи кострубаті,
Угодовані, мов свині,
Пикаті, пузаті.
Прийшли також і жовніри,
Найманці, рейтари,
Прийшли прості посполиті,
Біскупи в тіарах.
Смерть, як бачте, теж наука,
Захотіли знати,
Як то будуть тут у муках
Схизмати вмирати.
Сулима став на помості
І гукнув до люду:
**-Чекаєте, пани-ляхи,
Що то далі буде?
Не надійтєсь!
Помирають лицарі великі!
Не почувєте, убогі,
Ні гвалту, ні крику!
Знайте клятї, пани-ляхи,
Вам так не минеться
І кров наша сто ріками
На вас обернеться.
Україна поки-що спить
Та скоро проснеться,
Підніметься і Варшава
Уся затрясється.
Народ розіб'є кайдани,
Розірве всі пута.
І виросте в Україні
Воля не закута.
**-Nie rozwalam! Кінчать хлопів!
Хай в муках скончають!****

Попрощались козаченьки,
На плахи лягають.
Налякались на майдані,
Зарепетували.
Навіть стогону не чули,
Як четвертували.

І розвезли по Варшаві
Тіла на дороги.
Та вже нові козаченьки
Пішли за Пороги.
ГЕТЬМАН ІВАН СУЛИМА (2002 рік)

На Бориспільщині у своєму селі Сулимівка у 1622 – 1629 роках Сулима збудував кам'яну церкву на честь козацької хранительки Покрови Пресвятої Богородиці з великим дзвоном «Скликун великий». На храмовій іконі 1670 року «покрова Богородиці» зображена свята літургія. На іконі - жабрак і цар з царицею, гетьман і простий січовик, полковник Семен Іванович Сулима і вчений чернець. Всі рівні перед Богом.

Ще однією церквою козацької доби є Михайлівська церква у селі Мала Стариця, перша згадка про яку відноситься до 1747 року. За комуністично – атеїстичного безкультур'я церкву закрили і мало не зруйнували. За часів незалежності місцеві жителі за почином священника Михайла із села Селище Баришівського району і старости церкви Юр Любові Миколаївни церкву реставрували. Церква воскресла, як невелике дерев'яне диво і стала символом героїчного козацького минулого, символом людської праці і Віри, а отже і надії на краще життя.

Церквою, як пам'ятник стійкості і непокори людей більшовицькому терору, є дерев'яна церква і селі Мала Олександрівка. Вона побудована жителями села всупереч владі у 1922 році, розписана першим її священником Романом, і є вічним нагадуванням про нелюдський комуністичний режим, який запроторив священника Романа на Соловки, а там разом з іншими утопив у Білому морі.

За період незалежності нашої держави на Бориспільщині побудовані християнські храми у селах Кийлів, Проліски, Мирне, Гнідин, Кірово.

У 1637 році козаки вибрали Гетьманом Генерального Хорунжого Павлюгу. Коронний Гетьман Конєцпольський розбив Павлюгу під Кумейками і коли козаки закріпилися в містечку Боровиці, запропонував їм мир з підтвердженням колишніх прав та привілеїв. Підписаний мир тривав тільки до виходу козаків з фортеці. Коли козаки вийшли, поляки на них напали і знищили. Гетьмана Павлюгу, Генерального обозного Гремича, Осаулів Побідила, Летягу, Шкурая і Путила закували в кайдани і відправили до Варшави. Там з живого Павлюги здерли шкіру з голови, а старшинам відрубали голови і відправили у міста Русі, де виставили на площах у Ніжині, Батурині, Умані, Черкасах і Чигирині.

У 1638 році козаки вибрали своїм Гетьманом Стефана Остряницю. Він з великими труднощами таємно зібрав розпорошених козаків у Переяславі і почав очищати від поляків міста над Дніпром. Добре озброївшись за рахунок поляків, Остряниця рушив на Гетьмана Коронного Лянцкоронського, який мав укріплений табір над рікою Старицею. Поляки були розгромлені. У бою загинуло 11317 поляків і 4727 козаків. Гетьман Лянцкоронський втік до містечка Полонного, де його настигли козацькі війська. Гетьман назустріч козакам вислав процесію Руського духовенства, яке від імені Гетьмана просило мир з підтвердженням усіх прав і привілеїв. Трактат на вічний мир було підписано і війська розійшлися.

Гетьман Остряниця з старшиною прибув до Канівського монастиря, щоб висловити подяку Богові, був захоплений польським загоном разом з старшинами і таємно доправлений до Варшави. Тут Гетьман Остряниця, Генеральний Обозний Сурмило і полковники Недригайло, Боюн, Риндич були колесовані. Полковники Гайдаревський, Бутрим, Запалій і Обозні Кизим та Сучевський були проткнуті залізними спицями і підняті на палі. Полкові осаули Постиліч, Гарун, Сутига, Подобай, Харкевич, Чудак і Чурай, а також сотники Чуприна, Околович, Сокальський, Мирович і Ворожбит були прибиті цвяхами до дощок, облиті смолою і спалені живцем. Хорунжі Могилянський, Загреба, Скребило, Охтирка, Потурай, Бурлій і Загнибіда були розтерзані залізними пазурями. Старшини Ментяй, Дунаєвський, Скубрій, Глянський, Завезун, Косир, Гуртовий, Тумар і Тугай були

четвертовані. Дружин нещасних, які прибули з дітьми до Варшави, щоб умилостивити Суд, посікли, а дітей на очах у батьків попалили на залізних ґратах. Частини тіл старшин (руки, ноги, голови) були розвезені по містах Русі.

Щоб зашкодити виборам Гетьмана, поляки у 1646 році проголосили в Чигирині Наказним Гетьманом полковника Чигиринського Івана Барабаша і при ньому Генеральним писарем Зиновія Богдана Хмельницького.

Хмельницький умовив Барабаша звернутися до короля Владислава IV з проханням припинити переслідування і насильства над руським народом. Король прихильно зустрів послів, але не міг нічого зробити і написав Барабашеві листа, у якому була порада: **«Оскільки ви є воїни і маєте мушкети та шаблі, то що вам забороняє стати за себе і за свою свободу? Бо ж видно талан ваш такий, щоб мати все від меча, і навіть саму свободу, а я допомогти вам не в змозі».**

Польська шляхта вогнем і мечем прагнула поневолити український народ. Як бачимо, навіть король розумів ненажерливість шляхти. Про тяжке тогочасне становище говорить народна пісня **"Розлилися круті бережечки"**, яка водночас закликає до боротьби за Україну:

Гей, у лузі червона калина,
Гей, гей, похилилася;
Чогось наша славна Україна,
Гей, гей, засмутилася.
А ми тую червону калину,
Гей, гей, та підніємо.
А ми ж свою славу Україну,
Гей, гей, та розвеселимо.

Барабаш приховав рескрипт короля від козаків. Хмельницький запросив його на хрестини до Суботова і, знявши з п'яного перстень, отримав у Барабашихи рескрипт короля, тої ж ночі виїхав у Січ і прибув туди 7 серпня 1647 року. Почалася нова героїчна доба України, що привела до розвалу Польщі, а потім і України. **«Польща впала, та й нас задавила».**

ЗА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

У Січі Хмельницький знайшов лише 300 козаків, здатних до бою. Тоді він закликав у Січ козаків, що були на промислах, реєстрових козаків Гетьмана Гулака, що проживали по зимівниках. Всього на раду зібралось 3115 чоловік, яким Хмельницький оголосив лист короля Владислава IV і закликав підняти зброю проти поляків. Козаки одноголосно підтримали Хмельницького і обрали Гетьманом.

Щоб поповнити запаси зброї було вирішено взяти фортецю Кодак, що й було зроблено навальним штурмом. З Кодака Хмельницький розіслав свої Універсали до міст і сіл України і полковників, щоб вони відкинулися від зрадника і запроданця Барабаша і виступили відповідно до листа короля на захист вітчизни. Незабаром до Кодака прибули козацькі полки Полтавський, Миргородський, Гадяцький і окремі козаки Ніжинського, Переяславського, Корсунського полків.

Барабаш сповістив про дії Хмельницького Коронному Гетьману Миколі Потоцькому, який негайно послав на допомогу Барабашеві свого сина Стефана з дев'ятьма тисячами польського війська. У Черкасах було вирішено послати 5 тисяч реєстрових козаків на чолі з Барабашем на чайках по Дніпру, щоб оточити Кодак з боку ріки, а 9 тисяч поляків і 4 тисячі реєстрових козаків під командою Стефана оточать Кодак з боку степу.

Хмельницький, знаючи про наміри поляків, на Дніпрській косі встановив потужну батарею, насадивши навколо очерет і чагарники, а сам з військом рушив до Жовтих Вод

проти сухопутного війська. Коли чайки Барабаша підійшли до коси, гармати вдарили по них і багато потопили. Вціліли чайки пристали до берега, де Барабаш наказав організувати оборону.

Після розгрому сухопутного війська під Жовтими водами Хмельницький підійшов до реєстрових козаків Барабаша, виставив біле знамено з гаслом **“Мир Християнству”**. Він запросив під знамено старшин і козаків, які склали зброю і виголосив промову, у якій згадав кривди поляків, спалених живцем і вбитих гетьманів і полковників Наливайка, Лободу, Павлюгу, Остряницю, Сурмила, Недригайла, Боюна, Риндича. Козаки всі перейшли на сторону Хмельницького, втопивши Барабаша у Дніпрі. Полонених поляків для отримання викупу Хмельницький відіслав ханові Іслам-Гирею

Після битви під Жовтими водами Хмельницького було обрано 1-го жовтня 1647 року Гетьманом України. Він негайно поновив полкову систему управління, запроваджену Гетьманом Ружинським, і розставив війська у Черкасах, Чигирині і Умані.

Битва під Жовтими водами сколихнула всю Україну. Народ повірив Богданові і став за свою свободу (Богдан – Богом даний говорили люди):

Чи не той то хміль, що коло тичин в'ється?
 Ой той то Хмельницький, що з ляхами б'ється.
 Чи не той то хміль, що по пиві грає?..
 Ой той то Хмельницький, що ляхів рубає.
 Чи не той то хміль, що у пиві кисне?
 Ой той то Хмельницький, що ляшеньків тисне.
 Гей, поїхав Хмельницький к Золотому Броду, -
 Гей, не один лях лежить головою в воду.
 «Не пий, Хмельницький, дуже Золотої води, -
 Їде ляхів сорок тисяч хорошої вроди». -
 «А я ляхів не боюся і гадки не маю -
 За собою великую потугу я знаю,
 Іще й орду татарську за собою веду, -
 А все того, вражі ляхи, на вашу біду».
 Ой втікали вражі ляхи - погубили шуби...
 Гей, не один лях лежить вищіривши зуби!
 Становили собі ляхи дубовії хати, -
 Ой прийдеться вже ляшенькам у Польщу втікати.
 Гей, там поле, а на полі цвіти -
 Не по однім ляшку заплакали діти.
 Гей, там річка, через річку глиця –
 Не по однім ляшку зосталась вдовиця...

Ой спасибі тобі, Хмелю,
 Й превелика шана,
 Що врятував Україну
 Від польського пана.

На початку 1648 року Хмельницький мав 43720 чоловік добре озброєного війська, з них 35 тисяч реєстрових козаків, 4900 добровольців і всього 3820 Запорозьких козаків.

Хмельницький з основним військом відступив до Корсуня, наказавши Кривоносу непомітно слідувати за польським військом і почати дії тільки після пострілів із гармат. Він обладнав свій табір за містом, поставивши гармати у схованках перед табором і залишив тут

піхоту, а обоз залишив біля Корсуня. Ранком 27 серпня Хмельницький з самою кіннотою виступив проти поляків, які знаючи, що козаки багатьма загонами розійшлися по Україні, вирішили негайно атакувати. Кіннота Хмельницького, обороняючись відступала між гарматами і піхотою, що знаходилася у засаді. Коли поляки опинилися між розташованими у сховах гармат і піших козаків, то останні вдарили з близької відстані і перебили багато поляків, які стали безладно тікати. З тилу їх зустріло військо Кривоноса і остаточно розгромило. У бою загинуло понад 11 тисяч поляків, але Гетьман Калиновський врятувався втечею.

Хмельницький вирушив проти польської армії, у складі якої був німецький корпус. Під містечком Пилявці 23 вересня 1648 року відбулася битва, у якій загинуло понад 10 тисяч поляків і німців, в тому числі і Гетьман Калиновський. Хмельницький відпустив під чесне слово 11 полонених чужоземців, а 13 поляків переслав до Тимоша у Крим, щоб передав у дарунок ханові. Трьох поляків: Косаківського, Червінського і Осолінського відіслав до Варшави із Зверненням до короля, у якому виклав усі претензії до корони і закликав поляків змінити політику визискування щодо українського народу.

Почекавши марно відповідь від короля, Хмельницький з під Пилявців рушив на Галичину і розіслав загонами для звільнення міст і сіл від поляків, стягуючи з них контрибуцію для оснащення своєї армії. Він підійшов до Львова і почав його облогу. Та після невеликого артилерійського обстрілу, який привів до пожеж, міщани вислали депутацію і підписали угоду про здачу міста і виплату контрибуції у сумі 100 тисяч талярів. Залога замку також після невеликої стрілянини здала фортецю.

Із Львова Хмельницький направив свої війська до Замостя. Мешканці міста вийшли за браму і просили Хмельницького не чинити зла місту, оскільки вони самі потерпають від насильства. З дворів міщан було забрано всі драбини для штурму замку, але вранці, коли козаки вдерлися на стіни, то виявилось, що гарнізон залишив замок уночі потайною брамою і вирушив у Збараж.

Хмельницький розпустив військо на зимові квартири і з Полонного з усім Гетьманським штабом, Чигиринським полком вирушив до Києва, де і був зустрінутий народом 1 жовтня 1648 року. Після урочистої літургії Богдан виголосив промову перед міщанами, у якій сказав, що поляки розбиті, але ще не переможені і потрібно одностайно готуватися до остаточного їх розгрому.

За Богдана Хмельницького у Борисполі і Воронькові утворюються козацькі сотні Переяславського полку. Селяни масово бралися за зброю, виганяли ксьондзів, євреїв, поголовно покозачилися. Бориспіль - сотенне місто Переяславського полку з 1648 року.

Розвивайся, ой да, сухий дубе,-

Завтра мороз буде.

Собирайся, молодий козаче,

Скоро, скоро похід буде.

Я морозу, ой да, не боюся-

Зараз розів'юся.

Я походу, ой да, не боюся –

Зараз, зараз уберуся.

РОЗВИВАЙСЯ, СУХИЙ ДУБЕ

У березні 1649 року Хмельницький відправив до Лосева корпус під команду полковників Мартина Небаби і Антона Гаркуші для стримування походу Литовських військ. Другий корпус під команду Генерального осавула Богуна і полковників Йосипа Глуха і Данила Нечая до Слуцька. Корпуси повинні були стримувати польські армії, які тут формувалися і відступати на з'єднання з основними силами біля Збаража.

Хмельницький прибув з військом до Збаража 25 березня 1649 року. Тут уже стояло вишикуване до бою стотисячне польське військо під команду гетьмана Яреми

Вишневецького. Польське військо було вишикуване у дві лінії. Спереду стояли необстріляні жовніри, набрані за Посполитим рушенням, а за ними досвідчені воїни. Це і привело до катастрофи.

Козаки кіннотою захопили фланги і не відкриваючи вогню наблизилися до польських військ на постріл пістоля, а потім вдарили з мушкетів і гармат. Перша лінія оборони не витримала і почала втікати. Козацька кіннота з флангів налетіла на відступаючих і рубала і колола відступаючих буз супротиву. Вцілілі поляки сховалися за мурами замку, а на полі бою лишилося 19 373 польські воїни. Втрати козацькі були мізерними. Загинув, правда, відважний полковник Морозенко.

Ой Морозе, Морозенку,
 Ти славний козаچه!
 За тобою, Морозенку,
 Вся Україна плаче!
 Ой не так вся Україна,
 Як рідная мати,
 Заплакала Морозиха,
 Стоя біля хати.

Хмельницький не став штурмувати замок Збаража, а обложив його, зважаючи на те, що там мало провіанту і поляків можна виморити голодом. В цей час з під Лоева повернувся корпус Небаби, який відбивав атаки Радзивілового війська в кількості до 80 тисяч чоловік, але не зміг протистояти і Радзивіл дійшов до Києва і спалив Поділ. Повернувся також Богун з своїм корпусом з під Слуцька, де він загнав у місто до 100 тисяч поляків, захопив їхній обоз, але штурмувати місто не посмів, враховуючи велику чисельність польського війська, зібраного посполитим рушенням.

Хмельницький вирушив назустріч армії короля і вибрав зручне місце для позиції під Зборовом. Один фланг козацького війська упирався в болото, а другий у ліс, так що обійти козаків було важко. Хмельницький перед боєм виступив перед козаками, заявивши, що від нинішньої битви залежить доля вітчизни і наказав не чіпати короля, як помазаника Божого.

Битва під Зборовом відбулася 17 червня 1649 року. Поляки були розгромлені і втратили вбитими близько 20 тисяч чоловік. Сам король міг бути вбитим, але козаки його не чіпали. Король вимушений був назвати козаків **“благородними воїнами і великодушними християнами”**.

Гетьман повернувся до Збаража і послав до Вишневецького польських чиновників, взятих у полон з пропозицією здати місто і не морити людей голодом. Замок зайняли козаки, випустивши за брами захисників без зброї, яку вони голодні і знесилені уже, правда, і не могли втримувати. Вишневецький написав королю листа з проханням заключити з козаками вічний мир, **“бо видно ненависть наша до народу руського перевищила міру свою, і суд Божий, певно, гонить нас, за нього помщаючись”**.

Король польський Ян Казимир прислав Вишневецькому рескрипт негайно укласти мирний договір з Хмельницьким. Зборовський договір було підписано 7 вересня 1649 року і ратифіковано королем 8 березня 1650 року. Його було розіслано у всі міста і села і записано у всі судові і урядові книги.

За Зборівським договором було обумовлено 40 тисяч реєстрового війська і визначено територію козацької України аж до ріки Случ у межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств. Саме тоді в народі народилась приказка: **“Знай, ляше: по Случ — наше!”**

Підписавши Зборівський договір, поляки фактично визнали національну автономію України. Наприкінці 1649 року поляки скликали сейм для ратифікації Зборівського договору і в січні 1650 р. вона відбулась, але Польща не збиралась його виконувати. Так, зокрема, митрополит Сильвестр Косов не був допущений до сенату, що викликало глибоке

занепокоєння українського уряду і православної церкви, яка відіграла дуже велику роль у суспільстві.

Міжнародний авторитет України невпинно зростає. У квітні до столиці України Чигирини прибуло посольство семиградського князя Дердя II Ракоці, а в червні 1650 року венеційський посол Альберто Віміна вів переговори з Богданом Хмельницьким про створення союзу України й Венеції та антитурецької ліги християнських держав.

Ось які враження від перебування в нашій державі залишив посол Венеції: **"Зовнішнім виглядом і манерами козаки видаються простими, але вони не простаки і не позбавлені гострого розуму. Про це можна судити з їхніх розмов і способу правління... У Раді козаки обмірковують справи, підтримують свої погляди без чванства, завжди маючи мету причинитися до загального добра. Якщо визнають кращим погляд інших, то цього не соромляться, без упертості відмовляються від власного погляду і приєднуються до справедливішого. Через це, я сказав би, що ця республіка могла б дорівнювати спартанській, коли б тільки у козаків так само шанували тверезість; однак вони можуть змагатися зі спартанською суворістю свого виховання.**

Про військову силу козаків дають поняття випадки минулих походів. Що стосується точної кількості війська, яке може бути зібране, то кому воно відоме? Скільки голів (мешканців), стільки можна сказати і вояків...

По містах існують начальники, котрі чинять суд у цивільних справах і накладають карні побори. Вирішення важких справ належить гетьманові, тому мені здається, що він справжній володар.

Хмельницький росту швидше високого, ніж середнього, ширококостий і міцної статури. Його мова і спосіб правління вказують на те, що він володіє розсудливою думкою й проникливим розумом. У поведінці м'який і простий, цим з'єднує собі любов вояків, але, з іншого боку, тримає їх у дисципліні гострими вимогами. Усім, хто входить до його кімнати, він простягає руку і всіх просить сідати, якщо це козаки... Світлиця гетьмана уряджена навмисне просто, щоб пам'ятати про становище і не захопитися духом надмірної гордості.

У світлиці стоять тільки грубі дерев'яні лави, вкриті шкіряними подушками... Дамаський килим простягнувся перед невеликим ліжком гетьмана, в головах його висять лук і шабля, єдина зброя, яку він звичайно носить...

Однак гетьманський харч не бідний доброю і смачною стравою й звичайно уживаними в країні напоями: горілкою, пивом і медом. Вино, яким мало запасуються і рідко п'ють, подається до столу лише в присутності визначних чужинців. Як я мав нагоду переконатися, за столом при напоях не бракує веселості й дотепності!"

Хмельницький знав, що Зборівський мир ненадійний і є лише тимчасовим перемир'ям. "Незадовго Хмельницький переконався, що, пожалівши Польщу, він зробив її ненависть ще безжаліснішою, — відзначав П. Меріме. — Його вивідники, а їх мав навіть у найближчому оточенні короля, сповіщали про нову війну, як тільки зарубцюються рани на тілі Речі Посполитої". Про плани поляків гетьманові повідомляв його розвідник, молодий український шляхтич Василь Верещага, камергер Яна Казимира, якому король довіряв особливо і який мав можливість бути присутнім на всіх таємних королівських нарадах.

Повстання в Україні не припинялись — селяни проганяли власників маєтків, порушуючи Зборівські угоди, не звертаючи уваги на загрозові універсали Хмельницького, що прагнув якомога довше зберегти мир. "Звичайно, Хмельницький хотів би поліпшити становище селян, — писав Проспер Меріме, — однак не наважувався відразу ж поставити їх в один ряд з козаками". Повсталих селян підтримували й козаки, зокрема на території Київського полку. "Не було села, — писав тогочасний польський історик Самуель Твардовський, — де б бідний шляхтич міг позіхнути вільно. Ледь трохи погарячкує — відразу бунт; а

сорок тисяч реєстрових, немовби горох з мішка, розсипавшись по Україні, чинили моторошний для нас шерех".

Король скликав надзвичайний сейм, щоб просити дозволу вжити засобів для приборкання України. Козацькі депутати Маркевич, Рурський і Дорошенко, що прибули на сейм, подали на розгляд додаток до Зборівського договору — статті, якими вимагали рівності перед законом і гарантій.

Зокрема в тих статтях, як писав С. Соловйов, зазначалось:

"1) Щоб у трьох воєводствах: Київському, Брацлавському і Чернігівському жоден пан-землероб не мав влади над селянами; нехай живе, якщо хоче, користуючись однаковими правами з усіма, і кориться козацькому гетьману.

2) Щоб унія, причина нещастя, була цілковито знищена не лише на Україні, але й на всіх землях Корони Польської і Великого князівства Литовського; щоб духовенство грецької віри мало права і почесні однакові з римським духовенством.

3) Ці статті разом з іншими статтями Зборівського договору мають бути затверджені присягою найзнатніших сенаторів, і поляки мають дати в заставу чотирьох знатних панів, у тому числі князя Ярему Вишневецького; вони повинні жити в Україні у своїх маєтках, але без будь-якої охорони".

Але в сенаті, на засіданні нунціїв, пролунав одностайний крик:

"Заручники! Вони вимагають заручників, хоч мають слово короля! Доволі поступок! Доволі слабості! Не треба робити так, як ті пастухи з байки, котрі для примирення з вовками віддали їм насамперед псів!"

Київський воєвода, визначний польський дипломат, український православний шляхтич Адам Кисіль почав було доводити, що поляки й справді повинні знищити унію, тоді самі православні підтримуватимуть Річ Посполиту. Та ця заява Кисіля ще дужче збурила поляків: **"Як козел не стане бараном, так і схизматик не буде щирим захисником католиків і шляхетських вольностей, сповідуючи одну віру з бунтівними холопами... Їм не подобається слово "унія", а нам не подобається слово "схизма". Хай зречуться свого божевільного схизматичного вчення. Хай собі з'єднаються із західною церквою і назвуться правовірними".**

У травні 1650 року до Чигирини прибули послы сусідніх держав для привітання Хмельницького, як Гетьмана народу, що за Зборівським договором став незалежним. Від короля Польського і Речі Посполитої прибув канцлер князь Любомирський і воєвода Кисіль, від царя Московського – князь Василь Бутурлін, від султана Турецького – Осман Ага і паша Силістрійський Узук Амій. Вони піднесли Хмельницькому цінні дари і гроші на військо козацьке.

Гетьман запросив на Генеральний сейм у Чигирин депутатів, вибраних від міст за прикладом раніше вибраних до Варшави на Сейм, а також від кожного полку по три депутати чиновні і по чотири козаків. На Генеральному сеймі Хмельницький оголосив грамоти держав, привезених послами. Сейм відкинув всіляку протекцію, не дав згоду на спадкове гетьманство.

Оскільки і після промови Хмельницького Сейм розглянув переваги і недоліки протекторату різних держав. Проти протекторату Москви особливо заперечував Генеральний осавул Богун, протопоп Черкаський Федір Гурський, визнаний богослов і проповідник. Сейм не погодився на протекторат жодної з держав. Хмельницький, обдарувавши послів, надіслав королю, царю і султану вдячні грамоти за привітання.

Поляки порушили Зборівський договір. Вони без оголошення війни 7 липня 1650 року біля Краснопілля розбили корпус Брацлавського полковника Нечая. Почувши про розгром Нечая, Генеральний Осавул Богун зі своїм корпусом переправився через Буг і знищив польське військо, яке святкувало перемогу. Загибло 3 719 поляків.

Основні сили поляків сунули на Україну під команду князя Четвертинського. Тому Хмельницький поспішив на допомогу Богуну до Краснопілля. Він наказав Богуну просунути вперед, вибрати вигідну позицію і окопатися. Богун вислав проти Четвертинського кінноту, яка напала на поляків і відступала у напрямі табору Богуна. Побачивши, що у Богуна в таборі мало війська, поляки сходу почали штурм. Хмельницький з основними своїми силами напав на поляків з тилу. Розгром польського війська був повний. Це сталося 13 вересня. В полон до козаків потрапило 45 офіцерів і 7 346 жовнів, 17 139 поляків було вбито. До козаків потрапило 63 гармати, обоз і всі польські запаси. Загибло 2 173 козаки.

Після перемоги Хмельницький відіслав полонених ханові, а людей з поруйнованих Четвертинським сіл відіслав на зимівлю у Гадяцький і Полтавський полки, щоб вони весною селилися у верхів'ях річок Сула, Псел, Ворскла. Пізніше тут утворилися три слобідські полки: Сумський, Охтирський і Харківський.

Після поразки Четвертинського король оголосив друге Посполите рушення на козаків, затребував німецький корпус від маркграфа Бранденбурського, який був васалом Польщі у Пруссії, запросив корпус у герцога Курляндського. Польська армія у кількості 300 тисяч посунула до Берестечка, де і відбулася найтрагічніша в історії України битва 11 травня 1651 року, у якій загинуло близько 12 тисяч козаків.

Хан Кримський, підкуплений поляками, залишив поле бою. Коли Хмельницький прибув до хана, щоб повернути татар на місце бою, то за ним побігла і кіннота, залишивши піхоту козацьку один на один з поляками. Польські війська притисли козаків до болота і, зважаючи на темноту, вирішили знищити їх наступного ранку. Проте козаки, залишивши 300 охочих у своєму таборі, загатили болото і по ньому перебралися на другий берег, де і з'єдналися з основними козацькими військами, що відступили з поля бою. Запорозькі козаки залишили Гетьмана і пішли під приводом захисту своїх зимівників від татарського пљондрування.

Польський король розділив свою армію на дві частини. Одну частину на чолі з князем Четвертинським послав на Київ, щоб захопити його і приготувати для зимівлі польських військ і приїзду короля, а сам з 150-тисячним військом рушив до Кам'янця-Подільського, де стояв гарнізон полковника Глуха. Гарнізон чинив відчайдушний опір армії короля, проте вимушений був здатися через 9 тижнів, оскільки закінчилися продукти.

Четвертинський зі своєю армією безтурботно відпочивав у Фастові, думаючи, що козаки після розгрому під Берестечком розбіглися і не мають чим воювати, оскільки припаси їхні захопили поляки.

Гетьман 25 серпня на світанку підійшов до Фастова, вислав свою піхоту непомітно на фланги, а сам з основними силами наліг на поляків. Останні напівголі намагалися вишикуватися у бойові порядки, але піші козаки з флангів вдарили з мушкетів. Розгром був повним. Спаслися лише князь Четвертинський і гусари, які побігли за ним ще на початку битви. Поляки втратили вбитими 13972 чоловік і 3215 курляндців, яких було взято в полон і відпущено під чесне слово. Захопивши табір Четвертинського, Хмельницький у значній мірі відшкодував втрати при Берестечку.

На початку 1652 року, маючи військо у 60 тисяч, Хмельницький повів його на військо короля, яке знаходилося біля містечка Жванець. Рано вранці 29 квітня Гетьман почав атаку на польське військо кавалерією і легкою піхотою, а основну піхоту ще темної ночі розмістив непомітно на флангах. Коли війська вишикувалися проти наступаючих сил, Хмельницький дав команду піхоті і та вдарила з засідки, змішавши польські ряди. Тоді Хмельницький вдарив по центру кіннотою, розбив польське військо на дві частини, одна з яких стала відступати на чолі з королем до Кам'янця-Подільського, а друга в напрямку Могилева. Останню Хмельницький розгромив повністю, взявши в полон 11313 **"При звістці про Батозьку битву, — відзначав П. Меріме, — всі польські полки, що були на Україні,**

Поділі й навіть у Сіверщині, чимдуж кинулись відходити, бо вже весь край повстав проти них".

У листопаді 1652 р. було розгромлене 40-тисячне польське військо в районі Кам'янця. Хмельницький поставив свій табір проти польського табору і 16 травня вдав, що розпочинає штурм польського табору, вчинивши стрілянину. В цей час піші козаки з боку річки через проходи за водою вдерлися до фортеці і перебили гарнізон, який спостерігав за боєм і стріляв по козаках, що наступали. Козаки захопили фортечні гармати і вдарили по польському табору. Поляки у повному безладі почали тікати з свого табору, по якому стріляли козаки з фортеці і з козацького табору. У бою загинуло 12713 поляків і 377 козаків, що пояснюється вдалим захопленням фортеці пішими козаками, які непомітно зайняли проходи за водою ще вночі.

Після розгрому поляків Хмельницький залишив у Кам'янці-Подільському гарнізон і розіслав загоны для винищення поляків по всій Україні під командою досвідчених керівників Носача, Дорошенка, Кривоноса, Шаблюка, Нестелія, Богуна, Буйніса, Гладкого, Худорбая, Родака. Сам Хмельницький з основним військом повернувся під Білу Церкву, звідки розіслав 28 травня свої Універсали до всього українського народу з закликом піднятися на боротьбу з поляками.

"На початку 1653 року, — зазначав С. Соловйов, — кращий польський полководець Чарнецький увірвався в Україну і дуже спустошив її...". Поляки винищували села й містечка, різали населення поголовно. За висловом їхнього ж співвітчизника, не милували ні гарної дівчини, ні вагітної жінки, ні немовляти. Військо Стефана Чарнецького зупинив і розгромив під Монастирищем Іван Богун. Пораненого Чарнецького поляки ледь врятували від полону.

У квітні 1653 року посольство гетьмана до Московщини, погрожуючи прийняттям турецького протекторату, закликала царський уряд виступити на захист України, прийняти її під протекторат ("**під високу руку**") й послати на допомогу війська.

Цього разу Москва виступила... з дипломатичною підтримкою й поставила перед королем вимогу замиритися з козаками й повернутися до умов Зборівського договору, що було поляками відкинуто.

Тривожного розмаху набрала втеча селян на Слобожанщину. **"Хмельницький хотів привілеїв для своїх козаків, — писав П. Меріме, — селяни ж мріяли про повну свободу, і ця прірва між дійсним та бажаним була й надалі для України причиною постійного хаосу та вразливості".**

Гетьман докладав неймовірних зусиль до пошуку надійних союзників. **"Відомо, — зазначає Ален Безансон, — що в середині XVII століття Україна опинилась на роздоріжжі. Вона могла закріпити за собою самостійність, хоч це здавалося нелегким: піти на компроміс із Польщею, від якої прагнула звільнитись; шукати захисту Порту, що було, можливо, не найгіршою розв'язкою: беручи до уваги безсилля турецької імперії, цей шлях міг дати можливість виграти у часі й зберегти Україну; або піддатися московській автократії...".**

Хмельницький, який уважав неприпустимим з релігійних причин іти під протекторат турків, намагається переконати Московщину, щоб вона надала козакам допомогу — і не лише дипломатичну, а й воєнну.

У липні 1653 р. прибуло посольство з Москви, яке привезло царську грамоту про згоду взяти Військо Запорозьке під свій протекторат й... обіцянку воєнної допомоги. Цю обіцянку Московщина дала, бо боялась посилення впливу Османської імперії в Україні, але з остаточним рішенням зволікала.

А у грудні 1653 року — нова зрада кримських татар. Обложене козаками ще з вересня в Жванці польське військо на чолі з королеї Яном Казимиром уже готове було капітулювати, але татари підписали з ними сепаратний мир. У безнадійній, здавалося б, ситуації поляки здобули дипломатичну перемогу — уклали угоду з Кримським ханством про припинення

воєнних дій та дали "згоду" на ясир-грабунок України — і Волинь та Поділля були знову спустошені татарами до самого Любліна... Україна змушена була укласти з Польщею мир на умовах Зборівського договору. Але український уряд знав, що полякам, які діють за правилом "не слід дотримувати слова, даного схизматикам", вірити не можна і що війна розпочнеться знову, як тільки Польща оговтається.

Козак у народних піснях є уособленням хоробрості, чесності, відданості Україні. У Хмельницького було ряд обдарованих полководців: Філон Джалалій, Максим Несторенко, Іван Гиря, Максим Кривоніс, Данило Нечай, Іван Богун, Михайло Кричевський, Мартин Небаба, Василь Золотаренко. Вони оспівані в народних піснях. Так про Максима Кривоноса (у піснях – Перебийніс), який здобув ряд блискучих перемог над шляхтою на Поділлі присвячено пісню "Не дивуйтеся, добрії люди".

Не дивуйтеся, добрії люди,
Що на Вкраїні повстало:
Ой за Дашевим, під Сорокою,
Множество ляхів пропало!
Перебийніс водить немного -
Сімсот козаків з собою,
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою.
«Ой пийте, ляхи, води калюжі,
Води калюжі болотнянії,
А що пивали по тій Україні
Меди та вина ситнії».
«Ой, чи бач, ляше, як козак пляше,
На сивім коні грає,
Мушкетом бере, аж серце в'яне,
А лях від страху вмирає.
Ой, чи бач, ляше, що по Случ наше,
По Костяную могилу,
Як не схотіли, забунтували
Та й утерjali Вкраїну.

Патріотизм і мужність Брацлавського полковника Данила Нечая, його битву та героїчну смерть під містечком Красним оспівує відома пісня "Ой, з-за гори високої".

Ой з-за гори високої,
З-під чорного гаю,
Ой крикнули козаченьки:
"Утікай, Нечаю!"
«Як я маю, козак Нечай,
Звідси утікати,
Славу мою козацькою
Марно потеряти?"
Ой погляне козак Нечай
За тихії води -
Їде ляхів сорок тисяч
Хорошої вроди.
Ой не встиг козак Нечай
На коника спасти,

Враз ляхами, як снопами,
 По два ряди класти.
 Ой кинувся козак Нечай
 Від дому до дому
 Та зложив же ляхів тисяч
 З коней, як солону.
 Повернувся козак Нечай
 На лівее плече,
 А вже з ляшків, вражих синів,
 Кров ріками тече.
 Ой як стисне козак Нечай
 Коня острогами,
 За ним ляхів сорок тисяч
 З голими шаблями.
 Ой вдарився козак Нечай
 По полах рукою:
 "Ой прийдеться розлучитись
 З дітьми і жоною!"
 А котрий козаченько
 Буде з вас у місті,
 Поклоніться моїй жінці,
 Нещасній невісті.
 Нехай вона, нехай плаче,
 А вже не виплаче,-
 Ой над сином над Нечаєм
 Чорний ворон криче".

Шість років війни — мобілізація, татарські грабунки, ізоляція від європейських ринків, руйнували господарство країни. Значні маси селян, рятуючись від польського терору й татарських грабунків, переселились на землі Дикого поля: Слобожанщину, Донеччину. Україна була в тяжкому стані й чекала обіцяної Московщиною воєнної допомоги.

ОСТАННІ ДЕРЖАВОТВОРЧІ ЗМАГАННЯ ЗА МОСКОВІЇ

У січні 1654 року, після шести років переговорів, до України прибули московські послы на чолі з боярином Васи́лем Бутурлі́ним із грамотою Алексе́я Миха́йловича про прийняття **"під царську руку"**.

Гетьман вирішив прийняти їх у Переяславі, а не в Києві, як на тому наполягали москалі. Рада старшин, яка ухвалила прийняти московську протекцію, вирішила зібрати Генеральну раду **"явну всьому народові"**, що було несподіванкою для послів, для котрих не існувало поняття **"народ"** — лише **"холопи"**. Навіть боярин називав себе холопом, звертаючись до царя: **«Холоп твій Василій Шереметьєв чолом б'є»**

Богдан Хмельницький на раді заявив, що єдиний порятунок для знекровленої шестирічною війною з Польщею України — піддатись під захист сильної держави — Туреччини, Кримського ханства чи православної Московщини. Старшини й міщани висловились: **"Волим під царя мосовського православного"**.

Після Генеральної ради гетьман і старшини з'явилися на подвір'ї **"посольського двору"**, де послы вручили грамоту московського царя Богданові Хмельницькому, який передав її Іванові Виговському, щоб той зачитав. У грамоті повідомлялось, що цар **"велів прийняти під свою високу руку гетьмана Богдана Хмельницького і все військо Запорозьке з містами і землями і буде допомагати їм проти недругів ратними людьми"**.

Потім в Успенському соборі Переяслава, де мав відбутися церемоніал присяги, Хмельницький, за звичаєм, що існував в Україні і Польщі, зажадав від московських послів принести від імені царя присягу як знак запевнення в дотриманні Москвою прав України та її оборони. Глава московської делегації боярин Василій Бутурлін категорично відмовився від присяги, лише двічі дав обіцянку, що цар не лише охоронятиме права України, але й надасть додаткові пільги: **"Цар великими вас свободами, державами і добром наділить, більше королів польських"**.

Шоковані відмовою від присяги, козацькі старшини після кількогодинних роздумів вирішили все ж присягнути односторонньо. Але беручи до уваги, що у Переяславі, окрім заяв про наміри **"прийняти під царську руку гетьмана Богдана Хмельницького і все військо Запорозьке"**, не було укладено ніякого договору й українське керівництво не одержало жодного офіційного документа, який визначав би умови нових відносин двох держав і гарантії виконання московським урядом запевнень, що **"Цар і від недругів їх в обороні й захисті буде тримати, і вольності у них не відніме, і мастностями їхніми, чим хто володіє, надасть їм володіти як і досі"**, було поставлено питання про укладання-письмового державного договору з Московщиною.

Не всі українці прийняли ідею Переяславської ради **"волим під царя московського"**. Папський нунцій Бідоні у листі від 2 березня 1654 року писав у Ватікан: **"Серед козаків є значна кількість таких, які незадоволені цим рішенням. Це стосується і їхніх керівників. Побоюючись із цієї причини за своє життя, вони віддаляються від Хмельницького"**. Категорично з ідеєю **"під царя московського"** не погодився полковник Іван Богун, про якого коронний обозний Анджей Потоцький писав у листі до короля, що він з тих козаків, для яких **"найвища державна рація — щоб не бути ні під вашою королівською милістю, ні під царем"**. Відмовились від присяги цареві частина населення Переяслава, Києва, Чорнобиля; Полтавський, Брацлавський, Уманський, Кропивненський полки. Не було у Переяславі й представників Січі.

Відмовились від присяги й київський митрополит С. Косів та архимандрит Києво-Печерського монастиря Й. Тризна. **"...До числа незадоволених, — писала росіянка Александра Єфименко, — належали й керівники освіти, особи вищого православного духовенства, що прийняли, з ініціативи Петра Могили, західноєвропейський напрям, із митрополитом Сильвестром Косовим на чолі: духовенство передусім побоювалося залежності від московського патріарха"**.

Та Василій Бутурлін **"Статейним списком"** започаткував московський міф про масовість Переяславської ради. Та відомо, що лише 284 козаки були учасниками ради, була ще якась кількість міщан, та це ніяк не узгоджується з твердженням московського боярина, що **"зібралася велика безліч людей"**.

Хмельницький прийняв присягу і призначив Переяслав збірним пунктом для прийняття присяги всіма чинами у присутності царських послів. Переяславської ради з криками **"Волимо під царя Московського"** не було. Сутність Переяславської ради викладена у віршах Тараса Шевченка – **«Стоїть в селі Суботові»** і Михайла Брайчевського **«Переяславська рада»**:

Стоїть в селі Суботові
На горі високій
Домовина України,
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.

Мир душі твоїй, Богдане!
 Не так воно стало;
 Москалики, що задріли,
 То все очухрали.
 Могили вже розривають
 Та грошей шукають,
 Льохи твої розкопують
 Та тебе ж і лають,
 Що й за труди не знаходять!
 Отак-то, Богдане!
 Занапастив еси вбогу
 Сироту Україну!
 За те ж тобі така й дяка.
 Церков-домовину
 Нема кому полагодить!!
 На тій Україні,
 На тій самій, що з тобою
 Ляха задавила!
 Байстрюки Єскатерини
 Сараною сіли.
 Отаке-ть Зіновію,
 Олексіїв друже!
 Ти все оддав приятелям,
 А їм і байдуже.
 Кажуть, бачиш, що все то те
 Таки й було наше,
 Що вни тільки наймали
 Татарам на пашу
 Та полякам...Може й справді!
 Нехай і так буде!
 Так сміються ж України
 Сторонні люди!
 Не смійтеся, чужі люде!
 Церков – домовина
 Розвалиться...і з-під неї
 Встане Україна.
 І розвіє тьму неволі,
 Світ правди засвітить,
 І помоляться на волі
 Невольничі діти!.. (Тарас Шевченко)

Ген, в Переяславі лунають дзвонні згуки,
 Злітають в небо шапки славних козаків,-
 Що не дарма текла рікою кров братів,
 І рідної землі скінчилися давні муки,
 Що з України геть злетіли чорні круки –
 Магнати і ксьондзи й недобитки панів...
 Боярин Бутурлін у натовпі послів,
 Беззвучно сміючися, потирає руки.
 І зір його летить над простором один,

І бачить з-за спини великого Богдана
 Майбутніх кріпаків, які кричать: «**Осанна!**» -
 Омріяних ґрунтів мільйони десятин
 Для царського завжди дирявого «кармана» -
 І радісно мовчить боярин Бутурлін. (Михайло Брайчевський).

Після прийняття присяги українським суспільством Гетьман відправив до царя суддю Гонзевського і полковника Тетерю з проханням ратифікувати договір. Договір, який ратифікувала Москва, не містив пунктів залежності України від Москви. Це був договір про військовий союз двох держав.

Але, як писав Василій Ключевській, у Москві "дивилися на приєднання Малоросії з традиційно-політичної точки зору, як на продовження територіального збирання руської землі, відторгнення великої руської області від ворожої Польщі до вотчини московських государів.

Так що Богдана Хмельницького можна звинувачувати лише в тому, що він не зрозумів Московської загарбницької суті.

Після об'єднання з Москвою Хмельницькому була оголошена війна Польщею, Туреччиною і Кримським ханством. Війна почалася 15 квітня 1655 року. В ній взяло участь близько 60 тисяч козаків і 60 тисяч росіян. Князь Бутурлін стояв проти татар у гирлі Ворскли, князь Хованський стояв на річці Сож проти поляків. Хмельницький з 30-тисячною армією став під Заславлем проти турків і поляків, а для взяття Смоленська було відправлено корпус у 25 тисяч козаків під командою наказного гетьмана Івана Золотаренка (полковника Ніжинського). Золотаренко поставив гармати на насипаних курганах і почав обстрілювати місто, потім підклав таємно міни під мури і через зроблений провал захопив місто без особливих втрат.

У листопаді Золотаренко відправився до Гомеля, який належав раніше козакам. Він взяв місто штурмом, але польський гарнізон зачинився у неприступній фортеці. Золотаренко наказав поставити гармати на Спаську дзвіницю і підпалив будівлі фортеці, безперервно стріляючи. Поляки змушені були зробити вилазку, щоб зруйнувати дзвіницю, але були розгромлені.

Із Гомеля виступив Золотаренко до старого Бихова, який раніше також відібрали поляки у козаків і взяв його, коли поляки бенкетували на святі Трьох Крулів.

У 1656 році поляки вирішили провести наступальну операцію і князь Радзивіл з величезною польською армією рушив на Білорусь. Золотаренко, взнавши про наміри поляків, перейшов Дніпро і з'єднався з армією князя Хованського. Вони зустріли польську армію біля річки Березина і цілком знищили.

Після розгрому польських військ Радзивіла Хованський і Золотаренко рушили на північ і, громлячи залоги по містах, захопили Білорусь і Литву. Російські війська приступом взяли Вільно і спалили його до тла.

Після захоплення Білорусі у 1655 році цар Олексій Михайлович сів на трон у присутності духовенства і бояр і проголосив себе царем і самодержцем Великої, Малої і Білої Росії. З цього часу зник цар Московський і появився цар Всеросійський.

Весною 1656 року Хмельницький і Бутурлін рушили на Польщу, щоб запобігти можливості польській армії з'єднатися з турецькою і татарською. Вони оволоділи Любліном і рушили на Варшаву. Під Варшавою польські війська були розбиті, але в цей час на Україну посунули татари і Хмельницький був вимушений повернути проти них. Недалеко від Чигирини Хмельницький на виду військ мав особисту зустріч з ханом, яка закінчилася безрезультатно, оскільки хан не міг порушити наказ Порти, а Хмельницький порвати союз з Росією.

На початку 1657 року у Чигирині послали шведського короля Карла-Густава X, володаря Семигородського Юрія II Ракоці і Богдана Хмельницького домовилися про спільний похід на

Польщу і її розподіл між Швецією, Трансільванією і Україною. Литва за домовленістю ставала окремим королівством, Ракоці королем Польщі, а Хмельницький князем незалежної України.

Гетьман направив до Кракова 10-тисячний корпус під командою полковника Київського Антона Адамовича, якому було надано чин Наказного Гетьмана. Шведи разом з козаками оволоділи Краковом і Варшавою, забравши великі скарби. Та незабаром шведи мусили залишити Польщу, оскільки Данія оголосила Швеції війну, яку програла.

Польща практично була повністю розвалена. Тому Імператор Римський і примас Польщі звернулися до Хмельницького з пропозицією приєднатися до Польщі, погрожуючи походом військ усіх держав Європи. Гетьман відповів, що держави Європи не хотіли допомогти українському народові від утисків польських. Польща зруйнована негідною польською політикою і гонором польським, поплатилася за свої гріхи.

Перед смертю 7 серпня 1657 року Гетьман зібрав у Чигирин світських і військових чинів, виклав їм стан справ у державі, повернув усі клейноди і знаки своєї влади і рекомендував вибрати собі у гетьмани полковника Переяславського Тетерю, або полковника Полтавського Пушкаренка, або Генерального писаря Виговського. Проте зібрання заперечило і запропонувало передати булаву синові Гетьмана Юрію.

Гетьман помер 15 серпня 1657 року у Чигирині. Поховано Хмельницького у церкві в Суботіві. Під портретом Хмельницького був довгий напис, у якому були і такі слова:

**Цей образ намальований козацького героя,
Подібний грекам тим, від яких впала Троя!
Помпей і Цезар, що були у Римі,
У Русів значив те Хмельницький справами своїми.**

Юрій Хмельницький за порадою Виговського вирішив поєднатися з Польщею. У квітні 1658 року він виїхав у Заславль, де зібрався конгрес вельмож і міністрів польських. Там йому було запропоновано підписати договір, названий Гадяцьким і підготовлений ще його батьком через уповноважених Генеральних старшин Верещагу і Сулиму.

Коли Юрій Хмельницький оголосив статті договору, козаки і урядники покинули Хмельницького і повернулися у Чигирин. Хмельницький втік до козаків на Запорозжя. Цар через свого боярина Хитрово оголосив іменем царським признати Гетьманом Виговського. Останній за домовленістю з поляками послав царю повідомлення, що поляки згодні визнати царя Московського своїм протектором і з'єднати з Московським царством королівство Польське. Цар повірив і надіслав до Варшави пишне посольство з багатими подарунками, яке врешті-решт повідомило царю про підступні дії поляків.

23-26 серпня 1657 року у Чигирині відбулася Старшинська Рада, на якій Івана Виговського було обрано наказним гетьманом („гетьманом на той час”), а через два місяці 15 жовтня у Корсуні Генеральна Рада вибрала його Гетьманом України. На Раді були присутні послы Швеції, Польщі, Австрії, Туреччини, Криму, Семиграддя, Молдавії, Волощини. Було поновлено союз із Туреччиною і Кримом. Наступного дня 16 жовтня 1657 року було підписано договір про союз із Швецією, підготовлений ще за життя Богдана Хмельницького. Фактично цим договором було вперше визнано незалежність української держави.

Виговський доручив чернігівському архієпископу Лазарю Барановичу організувати вибори митрополита, оскільки Сильвестр Косів помер, не визнавши договір з Москвою. Собор відбувся 18 жовтня 1657 року, на якому було обрано митрополитом луцького єпископа Діонісія Балабана.

Все це страшно не подобалося царю і він залучив на свій бік частину старшини, серед якої помітною постаттю був полтавський полковник Мартин Пушкар, який і підняв заколот разом з отаманом Запорозької Січі Яковом Барабашем. 28 січня 1658 року вони розбили

загони Гетьмана на чолі з Іваном Богуном і Іваном Сербиним. Це була перша битва, у якій козаки воювали між собою.

За домаганням царя у лютому 1658 року було скликано Генеральну Раду у Переяслові. Але тут знову було обрано гетьманом України Івана Виговського і посол царя Хитрово вимушений був вручити йому булаву і бунчук. 15 травня 1658 року Гетьман розгромив заколотників на чолі з Пушкарем і Барабашем. Перший у бою загинув, а другий попав у полон і був страчений.

Немирич вирішував усі дипломатичні питання в уряді гетьмана Виговського, був головною особою в міждержавних переговорах. Саме Юрію Немиричу належить ідея суверенного Руського князівства, тобто незалежної Української держави, що мала б гарантії європейського рівня. У рапорті своєму уряду посол Франциск де Лізолъ так передає слова Немирича, "муза високої вченості й походження": «Обережність радить, щоб козаки... забезпечили собі на майбутнє якусь солідну опіку, оскільки у передніх літах звертали вони свій погляд на татар, а потім і на саму Порту, але, зазнавши від них шкоди, звернулись до московитів і в такий спосіб потрапили до ще важчого ярма».

Полковник Ю. Немирич за дорученням гетьмана Івана Виговського починав активні переговори з Польщею й розробляє знамениту Гадяцьку конституцію, згідно з якою Річ Посполита ставала конфедерацією трьох самостійних держав: Польщі, Литви й України. Всі три держави, об'єднані владою спільно обраного короля, свято шанують незалежність кожного.

Україна одержує власну сорокати тисячну армію, національну валюту, свої суди. Україні гарантувалась свобода друку, терпимість в релігійних справах, Києво-Могилянська колегія набувала статусу академії й передбачалось відкриття ще однієї академії.

6 (16) вересня в Гадячі було укладено польсько-українську угоду про утворення державно-федеративного союзу. Пункти договору обговорювались і скріплювались підписами спеціальних представників козацьких полків.

С. Соловйов наводить умови цієї угоди:

- 1) Віра давня грецька зрівнюється в правах своїх з римською скрізь, як у Короні Польській, так і у Великому князівстві Литовському.
- 2) Митрополит київський і п'ять архієреїв руських будуть засідати у Сенаті з такими ж правами, які мають прелати католицькі; місце київського митрополита буде після львівського римського архієпископа, інші ж владики будуть сидіти після католицьких біскупів повітів своїх.
- 3) Війська Запорозького буде 40 000.
- 4) Гетьману великого князівства руського українського довічно бути першим київським воєводою й генералом.
- 5) Сенаторів у Короні Польській обирають не лише з поляків, але й з руських.
- 6) Дозволяється у Києві створити академію, яка користується тими ж правами, як і академія краківська, з тією, однак, умовою, щоб у ній ніяких розколів аріанських, кальвінських, лютеранських вчителів і учнів не було й щоб між студентами та іншими учнями не було ніяких приводів до сварок; всі інші школи, які раніше у Києві були, король звелів перевести в інші місця.
- 7) Король і чини дозволяють заснувати й другу академію на правах київської, де знайдеться для неї пристойне місце.
- 8) Колегії, училища й друкарні, скільки їх знадобиться, дозволено влаштовувати, дозволено науками займатися та книги друкувати різні й релігійно-полемічні, лише без докору та без порушення маєстату королівського.
- 9) Те, що сталося при Хмельницькому, пустити навічно в забуття.
- 10) Податків ніяких уряд польський отримувати не буде; обози коронні не приймаються; обидві України перебувають лише під гетьманським управлінням.

- 11) Король буде нобілітувати козаків, яких рекомендуватиме йому гетьман.
- 12) Коронним військам в Україні не бути, крім потреби, але в такому випадку вони перебувають під командуванням гетьмана, козакам же дозволяється стояти по всіх волостях королівських, духовних і сенаторських.
- 13) Гетьман має право карбувати монету й платити нею платню Війську.
- 14) У різних потрібних справах Корони Польської закликаються на раду козаки; уряд повинен старатись, як би відкрити Дніпром шлях до Чорного моря.
- 15) У війні короля з Москвою козаки можуть дотримуватись нейтралітету, та у випадку нападу московських військ на Україну король зобов'язаний захищати її.
- 16) Тим, котрі трималися сторони козаків проти Польщі, повертаються відібрані маєтки, і знову вони вписуються в уряд.
- 17) Гетьманові не шукати інших іноземних протекцій, окрім польської; він може бути в дружбі з ханом кримським, та не повинен визнавати над собою влади государя московського, і козаки всі мають повернутись до своїх осель.
- 18) Король і республіка дозволяють руському гетьману суди свої і трибунал влаштувати і виконувати там, де захоче.
- 19) Чигиринський повіт залишається при гетьманській булаві як і досі.
- 20) У воєводстві Київському всі уряди і чини сенаторські будуть роздаватись виключно шляхті грецької віри, а у воєводствах Брацлавському й Чернігівському — наперемінно з католиками.
- 21) У руських воєводствах встановлюються печатарі, маршалки та підскарбії, і уряди ці будуть роздаватись лише руським.
- 22) Титул гетьмана буде: гетьман руський і перший воєводства Київського, Брацлавського і Чернігівського, сенатор".

За Гадяцькою угодою (яка стояла вище від рівня політичного розуміння навіть багатьох старшин — української еліти) Україна мала одержати все, про що мріяв гетьман Іван Виговський.

Підписання Гадяцького договору викликало у Московщини лють. Цар Алексей Михайлович видав грамоту, в якій називав гетьмана Виговського зрадником і закликав українців не слухати його.

Гетьман своїми універсалами закликав вигнати воєвод і стрілецькі гарнізони з України: **"Москва готує нам ярмо неволі насамперед внутрішньою громадянською війною, а далі відкрито своєю власною зброєю, без усякого приводу з нашого боку"**.

Та більшість українців не підтримали Гадяцької угоди: надто добре вони пам'ятали польське ярмо, а зрозуміти й осягнути закладену в угоді прогресивну суть простий люд не зміг. На жаль, і значна частина польської шляхти не бажала реалізації угоди та створення нової держави. Керівники Польщі прагнули реставрувати Річ Посполиту, якою вона була до Великої визвольної війни українського народу. Ось як говорив Станіслав Смяровський на сеймі у Варшаві: **"Нам треба на початку ласкати козаків, доки вони з нами зживуться, потім наш уряд усе змінить на старий порядок. Ми тепер мусимо погодитись на знищення унії та уніатства, щоб їх задурити і обманути та приманити: а потім... потім виробимо закон, по якому кожний може вірувати як захоче — таким способом унія зістанеться цілою»**.

У травні 1659 р. сейм у Варшаві спромігся затвердити Гадяцький договір і проголосив Україну Великим Князівством Руським. У роботі сейму брала участь делегація Великого Князівства Руського, до якої входили генеральні старшини Носач і Груша, полковник Лісницький, по 200 козаків і два сотники від кожного полку. Керівником був делегат від Києва Юрій Немирич, заступником — делегат від Чернігова Прокіп Верещага. У своїй блискучій промові на сеймі Речі Посполитої новоназначений канцлер Великого Князівства

Руського Ю. Немирич обґрунтовував можливі позитивні наслідки Гадяцького договору для польського та українського народів і закликав: **"...Свобода і братерська рівність хай буде запорукою нашого єднання для нащадків наших!..."**. Польський історик Антон Валевський дав таку оцінку Гадяцькій угоді: **"...Цей славний трактат завжди буде пам'яткою слави Речі Посполитої. Тільки сліпий запал міг припускати, що поруч раптового зросту Москви Польща може обійтись без щирої помочі руської народності; ті, що так мислили, бажали зробити з неї забороло проти Москви — фортецю, обсажену кількома тисячами войовничого руського народу, що переможними битвами здобув собі право. Його відродження могло бути разом і відродженням сил Польщі, зобов'язаної до вдячності Виговському, а перед усім королеві — за довершення такого великого діла"**.

22 травня (1 червня за н.ст.) у Варшаві було складено присягу на цей договір. За Польщу присягали: король Ян Казимир, римо-католицькі єпископи, гетьман коронний і гетьман Литовський за все військо, канцлери і підканцлери, маршалок посольської палати. За Велике Князівство Руське — генеральний писар Груша.

Тим часом гетьман Виговський для відсічі московській інтервенції зібрав козацькі полки і разом з найманими військами — сербів, волохів, ордами хана Магомет-Гірея, а також польськими жовнірами на чолі з Анджеєм Висоцьким.

28 й 29 червня (8 і 9 липня за н.ст.) відбулась битва під Конотопом, в результаті якої війська Московщини зазнали нечуваної поразки.

"Залишивши усіх татар і половину козаків своїх у схованці за річкою Соснівкою, — писав С. Соловйов, — з другою половиною козаків Виговський підкрався під Конотоп, на світанку ударив по тих, що облягли, перебив у них багато людей, відігнав коней і почав відступати. Воєводи, думаючи, що це і все неприйнятельське військо, відрядили для його переслідування князя Пожарського й князя Львова з кіннотою. 28 червня Пожарській наздогнав черкас, побив і погнався за відступаючими, все більше й більше віддаляючись від Конотопа; марно язики показували, що попереду багато ворожого війська — решта козаків й орда з ханом і калгою: воєвода нічого не слухав і йшов уперед. "Давайте мені ханчика! — кричав він.— Давайте калгу! Усіх їх з військом, таких-то й перетаких-то... вирубаємо й заповонимо".

Та лише встиг він перегнати Виговського за болотяну річку Соснівку й сам перебрався за неї з усім загоном, як виступили численні гурти татар і козаків і розгромили цілковито москалів. Пожарській і Львов попались у полон. Хан звелів зразу ж відрубати Пожарському голову...

Поразка московської армії була жахлива. **"Цвіт московської кінноти, — зазначав С. Соловйов, — що здійснила щасливі походи 54-го і 55-го років, загинув в один день; полонених дісталось переможцям тисяч п'ять; нещасних вивели на відкрите місце й різали як баранів: так домовились між собою союзники — хан кримський і гетьман Війська Запорозького! Ніколи після того цар московський не міг уже вивести в поле таке сильне ополчення"**.

Звістка про страшну поразку 9 липня під Конотопом викликала в Московщині паніку й жах. **"У жалобній одежі, — зазначав С. Соловйов, — вийшов Алексей Михайлович до народу, й жах напав на Москву. Удар був тим важчим, що неочікуваний; настав він за такими блискучими успіхами! Ще недавно Долгорукій привів у Москву полоненого гетьмана литовського, нещодавно чулись радісні розмови про перемогу Хованського, а тепер Трубецкой, на якого було найбільше надії, "муж шанобливий і витончений, у війнстві щасливий і недругам страшний", згубив таке величезне військо! Після узяття стількох міст, після здобуття столиці литовської царствующий град злякався за власну безпеку: у серпні за государевим указом люди всіх чинів поспішали на земляні роботи для укріплення Москви. Сам цар із боярами часто був присутній при роботах; довколишні мешканці з сімействами, бебехами наповнювали Москву, і йшла чутка, що государ виїжджає за Волгу, за Ярославль"**.

Трубецкой відступив у Путивль і став у листах переконувати гетьмана Виговського, що прийшов він в Україну для переговорів і примирення "домашніх чвар". На це, як зазначав Сергій Соловійов, Виговський відповідав [1 серпня]: "...А що ви пишете, що під Конотоп приходили не для війни, а для розмови й утихомирення домашньої чвари, то яка ваша правда? Хто бачив, щоб з такими великими ряттями й з таким великим спорядженням на розмову приходили? У Конотопі ніякого свавілля й чвар не було:навіщо було до нього приступати? Ви на викорінювання наше з багатьма людьми прийшли, Борзну вирубали й людей у полон забрали, в чому виправдовуватись не можете, бо ті люди не тільки вам ніякої причини до нападу не давали, але й ряттям вашим не протистояли, а якби оборонялись, то не скоро б ви їх узяли".

Трубецкой, переконуючи І. Виговського у необхідності переговорів, активно працював із противниками гетьмана, претендентами на булаву, а воєвода московських військ, розташованих у Києві, Васілій Шереметєв розпочав рейд з винищення прибічників гетьмана. У своєму листі до царя від 30 серпня 1659 р. він писав:

"...Холопи твої Васька Шереметєв з товаришами чолом б'ють. Гетьман Івашко Виговський забув страх Божий, твою великого государя милість і присяги свої тобі великому государю зрадив; а до нього пристали полковники, і сотники, й отамани, і старшина, і вся чернь тобі великому государю зрадили ж й зробились неслухняні; і я холоп твій Васька, просячи у Бога милості й до пречистої Богородиці допомоги, посилав товаришів своїх князів Юрія Баратинського й Івана Чаадаєва з твоїми великого государя ратними людьми на зрадників під міста: Гоголів, Трипілля, Вороньків, Стайки, під містечка: Макаров, Бишів, Бородянку, Горностайполе; а під інші містечка та великі й малі села по обидві сторони Дніпра посилав я, холоп твій Васька, підполковників рейтарського війська Семена Скорнякова-Пісарєва та Івана Шепелєва, й голів з сотнями, і милістю, государ, Божою й пречистої Богородиці допомогою, й твоєю великого государя царя і великого князя Алексея Михайловича, всея Великої і Малої і Білої Росії самодержця, і сина твого государєвого, государя нашого благовірного царевича й великого князя Алексея Алексєєвича, всея Великої і Малої і Білої Росії, щастям, ті міста й містечка взяли і випалили, й висікли.

Багато містечок, сіл і хуторів було спалено, зруйновано, а людей невинних **"усіх до ноги вибито"**. Особливо знущалися **"государєви люди"** над жителями Трипілля і Стайок, що були у володінні гетьмана. Цим жахливим погромом воєвода Шереметєв викорінював серед українців прибічників **"здохитрісного зрадника Івашки Виговського — клятвoporушника й руйнівника віри християнської"**.

Використати перемогу під Конотопом гетьман Виговський не зміг, як не зміг реалізувати й ратифікований польським сеймом Гадяцький договір: надто глибокими були міжнаціональні та міжконфесійні розбіжності й надто запізнілою була спроба погодити їх у мирний спосіб. За його плечима готувалось повстання наказного гетьмана Івана Безпалого. У вересні проти гетьмана виступили полковники Тиміш Цицюра і Яким Сомко — у Переяславі, Василь Золотаренко — у Ніжині, їх підтримали Остер, Чернігів та інші міста. До них приєдналися противники союзу з Московщиною: Іван Богун — на Правобережжі та кошовий Іван Сірко, який підняв повстання на півдні, проголосив гетьманом Юрія Хмельницького і напав на Крим. Хан був змушений покинути Виговського і вирушити до Криму. В бою з повсталими козаками під Биковом поблизу Чернігова загинув полковник Юрій Стефанович Немирич, який, як і гетьман Іван Виговський, назавжди залишився зіркою першої величини в національній історії.

Боротьба проти гетьмана переросла в антифеодальне повстання.

І. Сірко та Ю. Хмельницький, який погодився прийняти булаву, підступили до Чигирина. Іван Виговський залишив столицю і спробував звернутись до козацької ради, яка зібралась 11 вересня в містечку Германівці на Київщині.

Гетьман намагався роз'яснити положення Гадяцької угоди, але козаки не хотіли й слухати. Прибічники Цицюри звинуватили гетьмана в тому, що він **"продав козацьку волю за польські шляхетські привілеї"**. Зчинився шум і крик. Виговському довелося тікати. Рада розійшлася і зібралася через деякий час у Білій Церкві, але без Івана Виговського. Гетьманом обрали Юрія Хмельницького.

За цих обставин прибулим невдовзі козацьким посланцям **"Виговський оголосив..., — писав С. Соловйов, — що для збереження миру готовий віддати бунчук і булаву, але з тією умовою, щоб Військо Запорозьке лишалось вірним королю. Лизогуб і Лісницький дали слово, що ця умова буде виконана, і він відправив булаву й бунчук із братом своїм Данилом"**.

Та старшини, що обрали гетьманом Ю. Хмельницького, категорично відкидали союз із Польщею й бажали союзу з Московщиною на принципах договору 1654 р., але за умови доповнення його статтями, які б зміцнювали гетьманську владу і міжнародне становище України. Вони не розуміли, що їхнє бажання утопічне: єдиновірна Москва **"збирала руські землі"** не для того, щоб серед своїх підлеглих підтримувати демократичний устрій.

На **"чорній"** раді 21 листопада 1660 р. у Корсуні була спроба знову обрати гетьманом І. Виговського. Але несподівано запротестували поляки: король розумів, що в разі обрання І. Виговського той відновить гадяцький договір, за яким Україна була проголошена незалежним князівством.

У січні 1663 р., коли Ю. Хмельницький склав повноваження, козаки знову висловили бажання обрати гетьманом І. Виговського. Та на це не згодився Павло Тетеря зі своїми прибічниками.

Через рік П. Тетеря заманив колишнього гетьмана до Рокитного (Київська обл.), де стояв залогою польський загін на чолі з полковником Севаст'яном Маховським, який звинуватив Виговського в організації анти-польських заворушень, всупереч усіх сенаторських прав та привілеїв, заарештував, і 16 (26) березня 1664 року Івана Остаповича Виговського без суду було розстріляно.

Україна стала на поріг Руїни.

РУЇНА ДАРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ ЗА РОСІЇ

Українська шляхта була роз'єднана. **"...Невміння з'єднатися в спільних інтересах країни, — писав С. Соловйов, — уже готували Малоросії долю Новгороду Великого"**. Як це робилось, показав, зокрема, російський публіцист Александр Скабічевскій: **"Щоб прирівняти новгородську землю до Москви, потрібно було кілька десятків тисяч новгородців потопити в Волхові й розселити по усіх містах"**.

Юрій Хмельницький з Шереметьєвим розгромили поляків та вони не змогли поділити награбоване. Переговори закінчилися сваркою і п'яні урядники випхали Хмельницького із ставки Шереметьєва. Хмельницький послав скаргу царю, але той відписав, що **"всякий жарт і насмішка не мають правди"**. Хмельницький, не маючи змоги переконати козаків виступити проти Шереметьєва, поїхав на Запорожжя. У 1662 році він, обєднавшись із польською армією, розгромив біля Чуднова Шереметьєва і віддав останнього татарам у неволю, де він і пробув 20 років.

Радувався з долі свого недруга Хмельницький недовго. Його прихильників розбив Наказний Гетьман Сомко біля Канева. Хмельницький сам ледве врятувався на човні і заховався у Лубнах у монастирі свого друга архімандрита Амвросія Тукальського.

Гетьман Дорошенко за зв'язки Хмельницького з Московією арештував його і відправив у Крим. Після Хмельницького сталося в Малоросії повне замішання. Зголосилося п'ять самовільно проголошених гетьманів: Тетеря, Дорошенко, Сомко, Васюта і Іван Брюховецький. Найбільше козаків стало за Брюховецького і його було обрано Гетьманом.

У 1665 році Брюховецький з своїм штабом виїхав у Москву, де був прихильно зустрінутий царем і женився на родичці царя. Він погодився на те, щоб цар прислав у міста Малоросії своїх воєвод, що викликало велике невдоволення в народі.

За три місяці воєводи заповнили всі міста України. Почався перепис всякого добра з метою обкладання податками. Проїжджі на базар дороги було перекрито і з кожного почали стягувати побори за розписом воєвод. Це викликало страшне невдоволення населення. Правобережний гетьман Дорошенко підняв спочатку місто Переяслав, мешканці якого вбили воєводу полковника Дашкова і спалили його будинок. Дорошенко з Переяслава вирушив на Золотоношу, де знищив корпус князя Щербатова, воєводу і його адміністрацію винищив. Полковник Міхновський з військом прибув на допомогу Щербатову, але Дорошенко забрав їх усіх в полон і відправив татарам у рабство. Дорошенко пішов на північ, захопив Прилуки, Ніжин і багато менших містечок, винищив скрізь воєвод і їх адміністрацію.

Уряд польський відрядив в Україну Коронного гетьмана Собієвського з військом. Проходячи містами України, Ян Собієвський оголошував, що він є Гетьман, а Дорошенко буде Наказним Гетьманом Лівобережної України. Дорошенко негайно повернувся на Правобережжя і розбив Собієвського біля Заславля. До нього з'явився посланець хана Кочубей і просив допомоги проти запорозьких козаків на чолі з кошовим Сірком, який разом з Брюховецьким плундує Крим. Дорошенко негайно направив війська у Крим, але Сірко уже з великою здобиччю повернувся на Запорожжя морем і Дніпром.

У 1667 році закінчилися переговори між Польщею і Росією про довголітній мир між державами. Було підписано Андрусівський мир, за яким до Польщі відійшла Правобережна Україна без Києва, а до Росії - Лівобережна. Росія вирішила свої справи з Польщею за рахунок України, фактично порушивши договір, підписаний Богданом Хмельницьким про об'єднання України з Росією.

Брюховецький, бачачи зрадницьку поведінку Росії, винищив усіх воєвод і тих, хто їх боронив, звернувся до султана з прозьбою взяти Україну під свій протекторат. Це викликало велике обурення козаків і вони закликали Дорошенка і у Опішні обрали Гетьманом України. Брюховецький утік з Котельви, де була його ставка, але був впійманий у містечку Коломаку і за рішенням суду розстріляний.

Козаки Лівобережної України присягнули на вірність Дорошенкові. Оскільки татари в цей час примусили обраного на Січі гетьмана Івана Суховія зректися булави, то Україна знову була об'єднана в одну державу. Дорошенко планував створити Українську державу від Перемишля до Севська (тепер Росія), опираючись на Туреччину, оскільки вона ще за Богдана Хмельницького погоджувалася взяти Україну під свій протекторат.

У 1668 році Дорошенко, ставши гетьманом Правобережної і Лівобережної України почав бойові дії проти армії князя Ромадановського і московських залог у містах. Він відкинув російські війська за Путивль і почав бойові дії на російській території. Проте виникла в цей час загроза Чигирину збоку поляків і Дорошенко, призначивши наказним гетьманом Ніжинського полковника Дем'яна Многогрішного, залишив військо і помчав у Чигирин. Ця подія стала для України катастрофою, оскільки Многогрішний домовився з москалями припинив військові дії і став гетьманом Лівобережної України. Але всяка зрада карається обов'язково. Уже через чотири роки москалі арештували Многогрішного і вислали в Сибір неісходиму.

Відповідно до Андрусівського миру і усунення Дорошенка Козацька республіка закінчилася. Почалася підневільна російська Гетьманщина.

Не боюсь я, отамани,
Та жаль України.-
І заплакав Дорошенко
Як тая дитина! –
Не розсиплем вражу силу,
Не встану я знову!

Візьміть мої гетьманські
Клейноди, панове,
Та однесіть москалеві:
Нехай Москва знає,
Що гетьмана Дорошенка
На світі немає.
(Т.Г.Шевченко).

Після Многогрішного у містечку Козацька Діброва біля Конотопа було обрано нового Гетьмана Генерального Обозного Івана Самойловича у присутності князя Григорія Ромодановського. Військо присягло на вірність служби цареві.

Гетьман Самойлович звернувся до Правобережних козаків приєднатися до Лівобережної України. На початку 1674 року він з військами князя Ромоданівського переправився через Дніпро. Черкаси, Канів, Умань піддалися Самойловичу. Гетьман Ханенко здав свої клейноди Самойловичу, коли королем Польщі став Ян Собієвський, його недруг. Війська Дорошенка зазнали поразки у бою біля містечка Орлівця і зачинилися у Чигирині, чекаючи на прихід султана, який з військом турецьким сунув до Чигирини.

У 1676 році султан випустив Юрія Хмельницького з тюрми і проголосив його князем Сарматським і Гетьманом козацьким і відправив його з військами татарськими на чолі з ханом і турецькими на чолі з пашею Ібрагімом. Оскільки народ не визнавав Хмельницького, то турки відіслали його у Стамбул і помістили у грецький монастир на острові, де він і помер.

Турки запланували захопити Лівобережну Україну. У 1680 році вони відбудували Кизикирмен та Кодак і поставили в них сильні залоги. Утворився сильний ланцюг до Черкас, який відрізав Запорозьких козаків від України.

Король Ян Собієвський також задумав повернути собі Лівобережну Україну. Повертаючись із баталії під Віднем проти турок, він настановив Гетьманом, обраного козаками Якіма Куницького. Проте той був забитий козаками за те, що ганебно втік від них, коли побачив велике військо татар перед боєм. Король затвердив Гетьманом Дмитра Могилу і відрядив його з полками на допомогу Імператору в Угорщину у 1685 році.

У 1687 році Гетьман Самойлович на чолі 60-тисячної армії разом з армією князя Голіцина на чолі 120-тисячної армії рушили у Крим, щоб повністю його зруйнувати. Татари підпалили степ і армія зазнала страшних втрат. У провалі походу було звинувачено Самойловича і заслано в Сибір, де він і помер.

Після Самойловича Гетьманом України 25 липня 1687 року було обрано Генерального осавула Івана Степановича Мазепу. Він почав приготування до другого походу на Крим. У 1678 році він побудував укріплене місто Самар у гирлі ріки Самари, де влаштував великі військові запаси. На початку 1689 року російська армія в кількості 75 тисяч на чолі з Голіциним і козацьке військо в кількості 50 тсяч на чолі з Мазепою почали похід у Крим. Армія без великих втрат 20 травня підійшла до Перекопу і оточила кріпость. Хан Кримський запропонував мир, підніс Голіцину викуп – повний бурдюк червінців. З доносом цариці Софії про перемогу він послав Гетьмана Мазепу у Москву, де той був прийнятий з шаною і прожив там 2 місяці. Перед від'їздом з Москви він мав нагоду побачитися з новим царем Петром і заручитися його підтримкою.

Повернувшись із Москви, Мазепа заснував особисту гвардію – три піхотні полки, полк кінноти і утримував їх у Батурині. Козаки Правобережної України в цей час підлягали також і гетьманам Правобережжя. За турків вони воювали проти поляків, а за поляків – проти турків. На правобережжі став великим воїном Семен Палій. Він визнавав Мазепу, але жив як незалежний князь. Польські магнати захопили його таємно і заслали до Магдебурзької фортеці на довічне ув'язнення. Проте 300 козаків на хурах торгового обозу змогли пробратися у місто Магдебург і визволили Палія. Повертаючись з Магдебурга Палій

пограбував польських магнатів, які запроторили його до в'язниці і потім розбив війська поляків, які були направлені до Фастова.

Гетьман Мазепа вважав дії Палія проти поляків шкідливими для взаємин Росії і Польщі. Він викликав Палія на нараду, арештував і направив на заслання до Сибіру, звідки він повернувся через 15 років і був убитий у знаменитій Полтавській битві.

У 1695 році цар Петро I почав похід на Азов, а Мазепу з козаками і російські війська під команду Шереметьєва направив вниз Дніпра, щоб стримати там турецькі і татарські війська. Азова не було взято. Проте Мазепа і Шереметьєв захопили багато турецьких і татарських міст, в тому числі Кизикермен і закріпилися у фортеці на острові Тавань.

У 1696 році цар почав другий похід для захоплення Азова. Для цього було побудовано близько 700 кораблів різних на притоках Дону, щоб блокувати Азов з моря. До російських військ було додано 15-тисячний корпус Наказного гетьмана Якова Лизогуба, полковника Чернігівського, який стояв проти лінії Кубанських татар. Сам Мазепа з козаками охороняв тил російської армії від нападів татар Кримських.

Ранком 17 липня турки вийшли з фортеці на допомогу Кубанським татарам, які напали на козацький табір, але козаки Лизогуба їх потіснили і на плечах вдерлися у фортецю, де захопили один бастион з чотирма гарматами і почали стріляти по місту безперервно. Турки 18 липня вимушені були здати фортецю.

У 1697 році і 1698 році Мазепа і Шереметьєв громили татар і турок у пониззі Дніпра. Тому у 1699 році було підписано мир з Туреччиною на 30 років, за яким Росія отримала Азов і повинна була знищити всі турецькі міста, захоплені Росією.

Цар Петро викликав Мазепу у Вороніж, обдарував і подякував за військові походи. Він почав готуватися до війни з Швецією. Війна почалася облогою Нарви у 1701 році 80-тисячною російською армією. Проте король Карл XII підійшов на допомогу місту з 20-тисячною армією і в нічному бою, захопивши росіян зненацька, знищив російську армію.

У 1705 році Мазепа з козацьким військом знаходився на кордоні з Польщею і таємно зустрівся з Карлом XII, домовившись про допомогу шведів для визволення від Росії.

У 1707 році Петро I прибув у Чернігів і звідти разом з Мазепою приплив Десною до Києва, де заклав Печерську фортецю. Тут царю було подано донос від Генерального судді Кочубея і полковника Полтавського Іскри про змову Мазепи з Шведським королем. Цар призначив слідчу комісію, яка не змогла доказати вину Мазепи. Всі докази заключалися у плітках, здогадах. Посилалися навіть на пісню Мазепи "Чайка", де образ чайки уособлював Україну.

**Ой горе тій чайці,
Горе тій небозі,
Що вивела своїх діток
При битій дорозі.**

Комісія присудила Кочубея і Іскру до страти, що і було виконано у селі Борщагівка під Білою Церквою на очах козацького війська.

Король Шведський Карл XII вирішив іти на Росію з Білорусії і Литви у 1708 році. Гетьман Мазепа, укріпивши Батурин, виступив з армією до Білорусії назустріч шведам.

У козацькому війську йшла кілька днів полеміка. З Гетьманом Мазепою залишилося лише два полки. А решта одного дня вдосвіта знялася з табору і пішла до царя під Стародуб. Тут з їх допомогою цар розбив шведський корпус Левенгука, захопивши багатий обоз з припасами і артилерією.

Цар направив корпус Меншикова до Батурина, щоб захопити місто і багаті припаси. Росіяни не змогли взяти міста і вночі переправилися через Сейм, щоб повернутися до царя. Але полковник Прилуцький Ніс вислав до Меншикова старшину Соломаху, щоб той повернувся і атакував місто з боку його полку. Меншиков повернувся і захопив місто, вирубивши всіх козаків, що не встигли стати до оборони, а потім знищив усіх жителів разом

з дітьми, спалив місто до тла, залишив тіла мертвих на поталу звірам і птахам. Доля Батурина спіткала багато міст і сіл України.

Цар з військом підійшов до міста Новгород-Сіверського, який було добре укріплено. Його охороняв Сердюцький полк під командою полковника Чечеля і дві сотні реєстрових козаків під командою сотника Лук'яна Журавки. Останній у згоді з протопопом Лисовським послав хорунжого Худорбая до царя, щоб той прислав свої війська з сторони ріки і вони здадуть місто, відкривши “водну браму”, що і було зроблено. Цар хотів покарати на смерть кількох міщан на острах іншим, але князь Шереметьєв його відмовив.

За підлість цар призначив Журавку полковником Стародубським, а протопопа Лисовського сотником Новгород-Сіверським і той у неділю правив службу божу, а у будні дні нищив людей.

Карл XII знайшов Мазепу біля Новгород-Сіверського, як вигнанця без війська, і хотів скарати як зрадника, але впевнився, що Мазепа сам зраджений.

В Україні шведи вели себе як друзі, купували собі припаси, а росіяни діяли за гаслом: **“Я - слуга царський! Я служу Богові і государеві. Кури і гуси, молодиці і дівки нам належать по праву воїна і по наказу його Благородія”**. Та народ за намовлянням попів виступав проти шведів, бо вони як нехристі їдять по п'ятницях м'ясо і п'ють молоко.

У листопаді 1708 року цар зібрав у Глухові козацьку старшину. Тут у його присутності 7 листопада козаки вибрали нового Гетьмана Івана Скоропадського, якому цар вручив булаву, бунчук і печатку. Тут вперше було козакам вручено прапор з двоголовим орлом.

Тут же у Глухові було зібрано під орудою Єпископа Прокоповича собор, який 9 листопада проголосив Мазепі анафему – вічне прокляття. Повішений у місті портрет Мазепи було втягнуто у собор. Духовенство проголосило псалми, обернуло на портрет запалені свічки, Єпископ Прокопович ударив у портрет жезлом і закричав : **“Анафема!”**.

Зимою від Мазепи втікли до царя Данило Апостол, Іван Сулима, Дмитро Горленко, Іван Максимович, Михайло Ломиковський, Гамалія, Кандиба, Бутович і Антонович, яких цар залишив при своїх регаліях. Козаків, що не з'явилися на вибори гетьмана зібрано до містечка Лебедина біля Охтирки і страчено. Їхнє кладовище отримало назву “гетьманців”. Тут поховано близько 900 чоловік.

Король шведський спочатку зимував у Ромнах і навколишніх селах, а потім перебрався у Гдяч. Тоді цар спровадив у Ромни козаків і ті винищили місто до ноги, незважаючи на те, що шведи поводитися з ними як з завойованими.

У квітні 1709 року шведи підступили до Полтави і намагалися взяти фортецю штурмом, але були відбиті. Під Полтавою у червні зібралося 76 тисяч російських військ разом з козаками, яких було 20 тисяч під командою Семена Палія, якого цар повернув із заслання. Шведи мали трохи більше 20 тисяч і близько 1 тисячі козаків при Мазепі. При такому співвідношенню сил Карлу XII потрібно було погодитися на мир з Росією, але він самовпевнено вирішив битися. Полтавська битва відбулася 27 червня 1709 року і закінчилася розгромом шведів. Король і Мазепа утекли у турецькі володіння. Біля Очакова вони переправилися через Буг і звідти за допомогою місцевого паші у Бендери, де 6 вересня 1709 року Мазепа помер. Перед смертю він спалив свої папери, сказавши: **“Нехай сам я буду нещасливий, а не многії такі патріоти, про яких вороги мої, може, й не гадали або й думати не сміли, але доля люта все зруйнувала на невідомий кінець”**.

Покарою народу і його еліти за дурну поведінку під час шведської компанії була чума 1710 року, яка почалася з Полтави і була викликана тим, що тіла після Полтавської битви були погано поховані, розтягнуті звірами та птахами. Влітку на Україну напала також саранча, що повністю знищила посіви і всю рослинність. Почався страшний голод і багато людей, що залишилися живими після чуми, вимерли.

Після смерті Мазепи козаки, що перебували в Бендерах, вибрали Гетьманом Семена Орлика. Він розіслав універсали по містах Малоросійських, закликаючи народ і козаків визнати його за Гетьмана. Його визнали гетьманом лише Запорозькі козаки, на яких цар мало

звертав увагу. Після підписання миру між Туреччиною і Росією у 1711 році Орлик виїхав у Францію.

У 1711 році Росія почала війну з Туреччиною. Цар з численним військом вступив у Молдавію, що була під владою Туреччини. З ним у поході брало участь 20 тисяч реєстрових козаків. Гетьман Скоропадський з основним козацьким військом стояв проти татар.

Російська армія була атакована турками і повинна вже була здатися в полон, але було підкуплено візира і підписано мир, за яким туркам було повернуто Азов, а союзникам турків віддано Україну аж по Київ.

Гетьман Скоропадський намагався полегшити становище народу. Він передав Меншикову Почепську волость, щоб той замовив добре слово перед царем, але те призвело тільки до того, що Меншиков прилучив до волості ще багато сіл і утворив щось на зразок свого князівства. Цар оштрафував Меншикова, але той прибув до Почепу і, відвідавши резиденцію Гетьмана у Глухові, звелів поставити там Кам'яний стовп і встромити в нього 5 залізних спиць по числу голів Генеральних старшин. Цар знову оштрафував Меншикова, але це не полегшило стан народу. Козаків стали відправляти не на військові справи, а на земляні роботи до Ладоги та Астрахані.

Правобережна Україна, що за миром 1711 року перейшла під Польщу, почала заповнюватися поляками. Козаки вимушені були перебратися на Лівобережну Україну. На правобережжі козацький стан було знищено.

У 1718 році цар повернувся з закордону і Гетьман з старшиною виїхали до Санкт-Петербурга, щоб його привітати з поверненням. Цар прийняв їх прихильно. Він запросив їх на суд свого сина царевича Олексія. Суд засудив його до страти, але Гетьман і старшини відмовилися це підтвердити, заявивши, що судити сина з батьком не можуть згідно звичаїв християнських. Це викликало невдоволення царя. Царевич Олексій був сином від першої дружини Петра, яка перебувала у монастирі, і тому повинен був померти.

Цар у 1718 році усунув Патріарха і заснував Духовний Синод, уклавши Духовний Регламент, за яким духовенство позбавлялося маєтностей і переводилося на платню, як чиновники. Для підписання Духовного Регламенту до Санкт-Петербурга покликано вищих духовних ієрархів Малоросії. Митрополит Київський Йоасаф Кроковський скликав Собор у Києві, який постановив Регламент не підписувати, тому що маєтності на храми були даровані свого часу Гетьманами і потверджені царем Олексієм Михайловичем у Договорі 1654 року.

По дорозі у Санкт-Петербург митрополита Кроковського було арештовано і ув'язнено у монастирі, де він і помер. Єпископ Переяславський і все духовенство з ним без заперечень підписали Духовний Регламент. І це було справедливою покарою малоросійського духовенства, за його зраду Мазепи, який побудував багато храмів і надав великі маєтності духовенству, а також за підбурювання народу на винищення шведів під час війни.

Оскільки Київський собор посилався на права духовенства, занотовані у документах, що зберігаються у Печерській Лаврі, то незабаром монастир було підпалено. Вся бібліотека, у якій зберігалися документи щодо історії слов'ян і правління князів, книги різними мовами, згоріла і це тоді, коли вона розміщала у різних кам'яних будівлях і печерах.

У серпні 1721 року закінчилася багаторічна війна з Швецією, підписано мир у Нейштаті. Цареві у Москві від Сенату і Синоду присвоєно титул: Петро Великий, імператор Всеросійський. Гетьман Скоропадський прибув до Санкт-Петербурга з старшиною, щоб поздоровити царя з новим титулом. Приїзд депутації не мав успіху.

У 1722 році цар видав указ, за яким призначив у Малоросію Колегію на чолі з Вельяміновим, обов'язком якої було стягування податків з усіх жителів малоросійських. Від такої наруги Гетьман Іван Скоропадський 3 червня 1722 року помер. Генеральна старшина на чолі з Павлом Полуботком направила подання до Сенату, у якому просила відмінити податки з козаків, оскільки вони озброюються своїм коштом. Сенат задовольнив прохання старшин, але після повернення царя з походу в Персію відмінив рішення Сенату на вимогу

Вельямінова. Павла Полуботка, Генерального суддю Черниша, Генерального писаря Савича, Бунчукових Товаришів Корецького із Стародуба, Карпика із Переяслава, Гребінку з Гадяча, Володковського, Ханенка і Романовича прийняв імператор Всеросійський Петро Великий. Вони стали на коліна і просили поновити права їхні і привілеї, дозволити вибрати собі Гетьмана.

Цар обізвав старшин “зрадниками” і наказав судити їх Тайній канцелярії, яка була схожа за своїм статутом на Святу Інквізицію. Канцелярія засудила всіх на довічне ув’язнення з конфіскацією майна на користь царя.

Арештували і відправили до в’язниці також Генерального осавула Жураковського, Генерального бунчужного Лизогуба, полковника Миргородського Апостола і полковника Гадяцького Милорадовича. Решту полковників і сотників тримали у в’язниці у Глухові. Майно всіх було відібрано на користь царя. Таким чином усі, хто покинув Мазепу отримали свою винагороду за зраду батьківщини.

У 1725 році на престол ступила Катерина I і першим своїм указом звільнила тих старшин, що ще залишилися живими, і повернула їм майно і титули. Вона продовжила походи Петра на Персію.

У травні 1727 року на престол вступив Петро II, син страченого царевича Олексія. Він підтвердив Малоросії всі договори і привілеї, скасував Малоросійську колегію, всі податки та збори скасував, поновив попереднє козацьке правління. Того ж 1727 року імператор прислав до Глухова міністра Федора Наумова з грамотою, у якій наказував старшині обрати Гетьмана. Нового Гетьмана було обрано 1 жовтня 1727 року. Ним став Миргородський полковник Данило Апостол, який після урочистої літургії прийняв присягу на вірність Государю. Йому було вручено булаву, бунчук, прапор і печатку.

Гетьман Апостол з старшинами виїхав у Москву, щоб подякувати Цареві. Там йому було вручено договірні статті, за якими підтверджувалися статті Богдана Хмельницького в усьому обсязі. Після повернення до Глухова були обрані Генеральні старшини по три кандидати на одну посаду, а цар затвердив одну кандидатуру з трьох. Всім Генеральним старшинам призначено рангові села у 200 – 400 дворів.

У 1731 році Гетьмана Апостола викликали в Москву і там нагороджено орденом Олександра Невського Імператрицею Анною Іоанівною, що стала імператрицею після смерті Петра II у 1730 році. Вона наказала Гетьману побудувати земляну лінію з багатьма фортецями та редутами від Дніпра до Дінця для захисту від Кримських татар, що і було виконано впродовж багатьох років під керівництвом Наказних Гетьманів та полковників: Прилуцький Гнат Галаган, Лубенський Петро Апостол, Київський Антон Танський.

Гетьман Апостол помер 17 січня 1734 року і похований у Сорочинцях у церкві, побудованій його дружиною. Для управління Малоросією знову було призначено Колегію з трьох урядників Великоросійських і Малоросійських, які мали рівні права, а над ними поставлено князя Олексія Шаховського, потім Івана Баратинського і Олександра Румянцева.

Після закінчення війни з Польщею Росія почала довготривалі війни з Туреччиною і Кримом у 1735 році під командою фельдмаршала Мініха. Спочатку передовий козацький корпус під командою полковника Гадяцького Галецького зазнала поразки, але потім Мініх загнав татар до Перекопу і звелів узяти оборонну лінію штурмом. Козаки вночі переправилися через Сиваш і зайшли в тил татарам. Перекопські укріплення були повністю зруйновані. Армія захопила весь Крим, пограбувала навіть столицю Бахчисарай і повернулася на зимівлю в Малоросію. Тоді в Малоросії співали:

Москалики-соколики поїли наші волики.

Повернетесь здорові – поїсте останні корови!

Наступного року у турків відняли Очаків і Азов. У 1740 році до Стамбула було направлено правителя Малоросії Румянцева для укладення миру.

Після смерті Анни Іванівни на престол у 1741 році зійшла дочка Петра I Єлизавета Петрівна. Вона ліквідувала правління Бірона, скасувала смертну кару і фактично припинила роботу Таємної Канцелярії, яка остаточно була скасована лише за Петра III.

Імператриця Єлизавета у 1744 році відвідала Малоросію, де її пишно зустрічали. У Києві на одному з прийомів їй було подано прохання відновити в Україні гетьманство і дати можливість вибрати Гетьмана. Цариця зустріла це прихильно, наказала прислати для цього до Санкт-Петербурга депутацію. Депутація у складі Генерального обозного Якова Лизогуба, Генерального хорунжого Миколи Ханенка, Бунчужного товариша Василя Гудовича виїхала до Санкт-Петербурга, взяла участь у святкуванні весілля племінника Єлизавети Петра Федоровича з Катериною Олексіївною, майбутньою імператрицею Катериною II у 1745 році.

Справи з упорядкуванням гетьманства просувалися повільно і лише у 1750 році у Глухові в присутності графа Івана Гендрікова в урочистій обстановці 17 лютого було обрано останнього Гетьмана України графа Кирила Григоровича Розумовського, який був тоді Президентом Академії наук. Для затвердження вибору імператрицею до Санкт-Петербурга виїхала депутація у складі Генерального Бунчужного Дем'яна Оболонського, полковника Ніжинського Семена Кочубея, Бунчужного товариша Іллі Журмана. Їй була надана публічна аудієнція і Канцлер Бестужев-Рюмін дав вказівку Закордонній колегії відізнати всіх великоросійських членів, що відали справами Малоросії.

Гетьман 29 червня 1751 року урочисто в'їхав до Глухова. Після урочистих банкетів Гетьман Розумовський наказав Генеральній старшині готуватися до переїзду у Батурин, де було побудовано великий палац для Гетьмана і кілька великих домів. У 1755 році Імператриця скасувала митні побори і ввела вільну торгівлю між Великою Росією і Малоросією.

Гетьман Розумовський придбав у свою власність Батурин і Почеп з їхніми волостями. Він більше жив у Санкт-Петербурзі ніж у Батурині, а всіма справами відала Генеральна старшина. У 1764 році у Малоросії було проведено наради, щоб випросити у імператриці Катерини II Розумовському успадковане гетьманство. Імператриця викликала Розумовського у столицю, де він вимушений був у листопаді 1764 року подати прохання увільнити його від Гетьманства. Розумовського було титуловано чином фельдмаршала. Йому були передані у вічне і спадкове володіння всі гетьманські волості. Гетьманське правління в Україні було остаточно ліквідовано.

Автономія України була остаточно зліквідована, Запорізька Січ зруйнована у 1775 році. Останнього кошового Січі Петра Калнишевського було арештовано і відправлено на Соловки.

Катерино, підла бабо,
 Що ти наробила.
 Останнього кошового
 Та й занастила.
 Відправила на Соловки,
 В яму посадила,
 Щоб там воля України
 Та й повністю згнила.
 Щоб і сліду не лишилось,
 Ні згадки про славу,
 Про кошових і гетьманів,
 Про їхню державу,
 Що боролась з поляками,
 Турок, татар била,
 Та не знала, не гадала,

Де її могила.
 Потом, кров'ю умилася
 У Петра, у ката,
 Потім тебе доконала
 Повія проклята.
 Січ козацьку зруйнувала,
 Козаків побила,
 А люд вільний, незалежний
 Та й закріпостила.
 А тебе, останній орле,
 Кошовий завзятий
 Відправила на Соловки
 В ямі зогнивати.
 Щоб бачила Україна,
 Як буде конати
 Той, хто буде за свій народ
 До кінця стояти.
 Та не впав ти на коліна,
 Не просив пощади
 І народ свій волелюбний
 Не зганьбив, не зрадив.
 Слава тобі, отамане,
 Кошовий великий,
 Що не зганьбив нашу славу
«Во віки і віки».
 Будуть тебе пам'ятати
 Правнуки і внуки,
 Бо до бою за свободу
 Кличуть твої муки.
ПЕТРО КАЛНИШЕВСЬКИЙ (Липень 1989 року).

УКРАЇНА У СКЛАДІ РОСІЇ

Після поділу Польщі Лівобережна Україна відійшла до Росії, Галичина до Австро-Угорщини. Лівобережну Україну російська влада називала Малоросією, Південну - Новоросією, а Правобережну - Південно-Західним краєм. З цього часу Україна планомірно почала заселятися росіянами, а українці насильно і добровільно переселялися у Сибір і на Далекий Схід.

З кінця 18 ст. Бориспіль став містечком Переяславського повіту Полтавської губернії.

У 1839 році 27 січня тут народився Павло Чубинський. Правда жив він з батьками на хуторі у Баталіновому гаю (тепер – Чубинське). Учився П.П.Чубинський у Переяславському повітовому училищі, у другій Київській гімназії, на юридичному факультеті Петербурзького університету. Проте як юрист він майже не працював, а займався етнографією. До нього у Чубинське приїздили Микола Лисенко, Михайло Старицький, Климент Квітка, Олена Пчілка. Разом з Миколою Лисенком Павло Чубинський записали повний текст і музику Бориспільського весілля середини ХІХ століття.

Під впливом Павла Чубинського поміщика Великої Олександрівки О.Д.Ремерс подарувала своїм селянам по десятині землі. Як юрист П.Чубинський брав участь у оформленні дарчих. На Чубинського посипалися доноси поміщиків.

За участь у Київській «Громаді», за написання обурливих пісень («Ще не вмерла Україна»), за відвідання могили Т.Г.Шевченка у 1862 році Чубинського арештували і заслали до Архангельської губернії. Варто знати, що Чубинського заслали за перший варіант пісні, який було опубліковано вперше у Львівському журналі «Мета», №4, 1863 р.

Ще не вмерла Україна,
І слава, І воля!
Ще нам, браття-українці,
Усміхнеться доля!
Згинуть наші вороги,
Як роса на сонці;
Запануєм, браття й ми
У своїй сторонці.

Приспів:

Душу, тіло ми положим
За свою свободу
І покажем, що ми браття
Козацького роду.
Гей-гей, браття милі,
Нумо братися за діло!
Гей-гей пора встати,
Пора волю добувати!

Наливайко, Залізник
І Тарас Трясило
Кличуть нас із-за могил
На святе діло.
Ізгадаймо славу смерть
Лицарства-козацтва,
Щоб не втратить марне нам
Свого юнацтва.

Приспів.

Ой Богдане, Богдане
Славний наш гетьмане!
Нащо віддав Україну
Москалям поганим?!
Щоб вернути її честь,
Ляжем головами,
Назовемся України
Вірними синами!

Приспів.

Наші браття Слов'яни
Вже за зброю взялись;
Не діжде ніхто, щоб ми
По-заду зістались.
Поєднаймо разом всі,
Братчики-Слов'яне:
Нехай гинуть вороги,
Най воля настане!

Після повернення в Україну у 1869 році Чубинський здійснив три подорожі по Україні, зібрав і впорядкував багатий фольклорний, етнографічний, мовний матеріал, який опублікував у семи томах у Петербурзі у 1872 – 1879 роках. **«Це – жива картина життя і побуту українського народу, із звичаями, характером, світоглядом, з його радістю і безмірною тугою, в них передана жива мова, якою народ краще всього за себе говорить».**

Перші наші жінки – грамотійки Малої Олександрівки навчалися грамоти у садибі Чубинського. Павло Чубинський записував народні пісні нашого села, для чого пані збирала селян, які біля садиби співали, а Чубинський записував. Як говорила моя бабуся Ганна, він і сам добре співав, **«дуже голосно, як ієрихонська труба».** На похоронах Чубинського було все село, але **«до Борисполя на Книшове кладовище я не пішла, бо то дуже далеко і мене мама не пустила».** – казала баба Ганна.

Сад, город, співає мати.
 Над селом зелені шати.
 Шлях у поле поза хати,
 І над шляхом клен креслатий.
 До Чубинського в обору
 Шлях до гаю в'ється в гору.
 І тим шляхом без супоні
 Мчать, мов вихор, білі коні.
 Та пройшла війна ланами,
 Все змінилось разом з нами.
 Шлях пилюкою прибився,
 Клен над шляхом похилився.
 За Чубинським ген у полі
 Повсихали всі тополі.
 А тим шляхом вже в супоні
 Чвалом мчать гнідії коні.
 Край заснув, мов дід зігнувся.
 Люд у місто потягнувся.
 Шлях покритися бур'янами,
 Клен креслатий впав під нами.
 Від Чубинського обори
 Залишилась назва, гори,
 Залишилися надії.
 Мчать вже коні воронії.
ДО ЧУБИНСЬКОГО (Листопад 1988 року).

Перед Другою світовою війною пісні, записані ще П.П.Чубинським, співало все наше село. Пісні співали на колгоспному полі або, йдучи з поля, на свята, на хрестинах, на весіллях, а головне - дівчата на вечірницях. Дівочі пісні стелилися селом від одного кутка до іншого: **“Усі гори зеленіють”, “Ой у лузі”, “Летить галка через балку”, “На городі верба рясна”.**

-Як у віночку, - казала мама. Вона сама гарно співала. Її пісні я записав і видав збірку пісень **«Пісні мами»** у 2002 році. До збірки ввійшло близько 150 пісень.

У селі часто співали Малоолександрівську серенаду, варіант якої був записаний П.П.Чубинським:

Вечір надворі, ніч наступає.
 Козак дівчину гулять гукає.
 Вийди, дівчино, не бійсь морозу,
 Я твої ніжки не приморожу.

Я твої ніжки не приморожу.
 Я твої ніжки в шапочку вложу.
 А в мене шапка та й не простая
 В чотири воли заплачена.
 В чотири воли, ще й дві корови
 За біле личко за чорні брови.

До війни основним було не нахилитися горілки, а гарно поспівати, потанцювати, розповісти цікаву історію, почитати казки. Самогон не варили. У крамниці купували горілку, але небагато, бо була дорогою, робили вишневу наливку – у сулію насипали вишень, цукру і виставляли на сонечко.

Чарівні ліричні, побутові, історичні пісні жили у серцях дідів і батьків наших. Вони живуть у наших серцях. Вони житимуть у серцях наших нащадків.

З дитинства далекого в серці
 Пісня матері вічно луна.
 Зло і добро в безперервному герці,
 Біль і смуток тамує вона.
 Та тепер замість пісні у сказі
 Лементують мільйони гуляк,
 Бють в барабани і виють в екстазі
 В телерадіо зграї кривляк.
 Та даремно! Моя Україно!
 Дідько блазнів усіх забере,
 А пісня твоя солов'їна
 Ще не вмерла й не вмере!
 Ще не вмерла. І будуть лунати
 У негоду і роки ясні
 Чубинським записані десь біля хати
 Вічно живі народу пісні.
ПІСНЯ МАМІ. (Листопад 1988 року).

А чи змінилися пісні від тоді, коли їх записав Павло Чубинський у сімдесятих роках позаминулого століття? Заглянемо у етнографічну енциклопедію (семи томник) Чубинського - (Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Материалы и исследования, собранные д.чл. П.П.Чубинским. Том пятый. Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные, изданные под наблюдением Н.И.Костомарова. С.-Петербург, 1874 г.) У п'ятому томі вміщено 1869 пісень, багато з яких є близькими до текстів пісень нашого села. Тексти пісень нашого села спрощені і удосконалені порівняно з піснями, записаними П.П.Чубинським, які співали на весіллях.
 Печуть коровай:

Благослови, Пречиста мати,
 Коровай завдати,
 Шишок набгати...
 Піч наша регоче,
 Короваю хоче.
 А причіпок усміхається,
 Короваю дожидається.

Світилки сватам:

Пусти свате в хату,
 Нас тут небагато,
 Четверо, п'ятеро,
 Усіх дев'ятеро.

Продають молоду: Братику молоденький,
 Не продавай сестри рідненької
 Ні за два, ні за три,
 Ні за чотири золотії...
 Ой, татарин, братику, татарин
 Продав сестру задаром,
 Русу косу за п'ятак,
 Біле личенько – за так.

Дружки боярам: Перша квітка – то ж Іванко.
 Їжте, бояре, капусту.
 Наша капуста - не пуста.
 Наша княжна садила,
 Та раненько вставала,
 Частенько поливала...
 Їли бояри , їли,
 Цілого вола з'їли,
 На столі ні рисочки,
 Під столом ні кісточки.

Дружки свахам: А в саду дві квіточки.
 Їли свахи юшку
 Та вкрали галушку,
 Сховали в кишеню
 Дівчатам на вечерю.
 Ой, ласа сваха, ласа,
 З'їла кусень мяса!
 Якби не Данило,
 То було б вдавило!

Свахи дружкам: Перша квітка – то ж Іванко.
 Ми роду не злодійського.
 Ми роду королівського.
 Ми галушки не крали,
 І в кишеню не клали

Мати зятю: Оце тії чоботи, що зять дав,
 А за ції чоботи дочку взяв.
 Чоботи, чоботи ви мої,
 Чом діла не робите ви мені....
 Оце тії чоботи, що з бичка,
 Чом діла не робите, як дочка...
 Чоботи, чоботи ви мої
 Вколупили серденько ви мені.

У Бориспіль до народника Тихона Кузьмича Петруся приїздив Т.Г.Шевченко. Тут він дізнався про сотника і пізніше на засланні у 1849 році написав поему «Сотник».

У Оглаві... Чи по знаку
 Кому цей Оглав білохатий?
 Трохи лиш! Треба розказати,
 Щоб з жалю не зробити сміху.
 Од Борисполя недалеко,
 А буде так як Борисполь.
 І досі ще стоїть любенько
 Рядок на вигоні тополь,
 Неначе з Оглава дівчата

Ватагу вийшли виглядати,
Та й стали...(Тарас Шевченко).

Побачені знущання над кріпаками поміщика Вишневського у селі Горобіївка Бориспільського району спонукали Т.Г.Шевченка написати поезію «Сон».

На панщині пшеницю жала,
Втомилася; не спочивать
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповіла, нагодувала,
Попестила; і ніби сном,
Над сином сидя задрімала.
І сниться їй той син Іван
І уродливий і багатий,
Не одинокий, а жонатий –
На вольній бачиться, бо й сам
Уже не панській, а на волі;
Та на своїм веселім полі
Свою таки пшеницю жнуть,
А діточки обід несуть.
І усміхнулася небога,
Проснулася – нема нічого...
На сина глянула, взяла,
Його тихенько сповила
Та, щоб дожать до ланового,
Ще копу дожинать пішла. (Тарас Шевченко, 1858 р.).

Творчість Т.Г.Шевченка багато років надихала бориспільця, заслуженого майстра народної творчості П.П.Верну з села Гори. Він вирізав з дерева понад тридцять портретів Е.Г.Шевченка та композицій на сюжети його творів: «Мені тринадцятий минало», «Перебендя», «Сон».

Життям Борисполя цікавився Панас Мирний. Події і факти життя Борисполя стали основою його віршованої сатири «Розмова двох кумів про земські діла».

У Борисполі жив письменник Петро Іванович Раєвський, який видав книги «Сцени і оповідання малоросійського народного побуту» та «Епізоди з життя малоросіян», опублікував понад сорок повістей і оповідань про українське життя другої половини ХІХ століття.

У Воронькові народився і жив письменник Іван Коновал. До нього приїздив юний Павло Тичина і закохався у його доньку Поліну. Він написав ліричну поезію, присвячену його донькам:

О панно Інно, панно Інно!
Я — сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив —
Дитинно, злотоцінно.
Любив? — Давно. Цвіли луги...
О любя Інно, ніжна Інно,
Любові усміх квітне раз — ще й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...

Я Ваші очі пам'ятаю,
 Як музику, як спів.
 Зимовий вечір. Тиша. Ми.
 Я Вам чужий — я знаю.
 А хтось кричить: ти рідну стрів!
 І раптом — небо... шепіт гаю...
 О ні, то очі Ваші.— Я ридаю.
 Сестра чи Ви? — Любив... (ПАВЛО ТИЧИНА, 1915 рік).

У Воронькові народився письменник Микола Карпенко, поет – «шістьдесятник» Борис Мамайсур, у Кийлові – письменник Олесь Бердник

У Любарцях народився письменник –літературознавець Олекса Засенко. Поет Петро Засенко часто відвідує це село.

З кінця в кінець до Любарець
 Злетілись соловейки
 В князівство трав, де заблукав,
 Поет Петро Засенко.
 Чи хто ще де перекладе
 Отак, як він чудово
 Чарівний спів тих солов'їв
 На українську мову.

З Бориспільщиною пов'язані життя і діяльність Тараса Шевченка, Шолом Алейхема, Андрія Малишка, Остапа Вишні, Миколи Зерова, Максима Рильського, Ярослава Гашека

БОРИСПІЛЬЩИНА ЗА БІЛЬШОВИКІВ.

У січні 1918 року більшовики напали на УНР. Відбувся відомий бій під Крутами, у якому загинуло біля 300 студентів Київського університету. Бориспіль захопили більшовики. Падіння УНР було трагічним для України і Бориспільщини. За розповідями батьків спочатку люди вітали радянську владу, адже вона обіцяла землю і багате життя. Але дуже швидко всі переконалися, що нова влада є просто владою грабіжників і бандитів.

«Продотряди» налітали на села, як шуліки. Забирали майно, хліб, грабували церкви або наказували знести до сільради горілку, сало, хліб і влаштовували пиятику. Поводилися брутально: «**мать твою перемать**».

На щастя рядом з Малою Олександрівкою були Міжводи (невеличкі озера, пісчані горби з верболозами) і ліс. Жінки просто городами тікали до лісу.

Другий похід більшовиків на Україну відбувся у лютому 1919 року. Український уряд, сформований у Харкові більшовиками, під захистом добре озброєних бандитів «мирової революції» посунув на Київ. Малочисельні підрозділи військ УНР вимушені були залишити Лівобережжя.

На Бориспільщині тоді 4 – 5 лютого 1919 року проти більшовиків стояли три сотні: Воронківська начолі з отаманом Іваном Черпаком, Бориспільська і Баришівська. Десяткам тисяч більшовиків протистояло 300 козаків, озброєних гвинтівками і кількома кулеметами. На мосту річки Трубіж вони познімали рейки із залізниці. Нерівний бій тривав два дні, більшість козаків загинула. Бій на річці Трубіж затримав просування більшовиків на Київ, що дало можливість Уряду УНР евакуюватися.

У 1920 році під час наступу польських військ у Борисполі, Дударкові, Зазим'ї люди повстали проти радянської влади під проводом полковника УНР Івана Чепілко. Повстання було придушене більшовиками. Справа в тому, що польський фронт просунувся біля Києва лише за Бортницький ліс: Бровари, Княжичі, Мала Олександрівка, Вишеньки.

Більшовики направили до Борисполя бронепоезд, який снарядами спалив більше 500 будинків. Повсталі припинили опір і були захоплені більшовиками. Розправа була жахливою. Кожного десятого повстанця у Борисполі і Дударкрві було розстріляно, Зазим'я спалено. Батько казав:

- Добре, що у нашому селі тоді були поляки!

Точно так діяли і гітлерівці, окупувавши Україну у 1941 році. Вони перейняли більшовицьку науку і для страху також розстрілювали кожного десятого.

Захопивши Україну у 1920 році, більшовики за допомогою «продотрядів» відібрали у селян хліб і вивезли до промислових міст Росії.

В результаті такого суцільного грабунку селян у 1921 році почався голод. Про голод 1921 року заборонено було згадувати, тому кількість померлих нікому не відома.

Після розгрому більшовиками УНР у 1919 році і білополяків у 1920 році Україна стала формально незалежною державою. У ній не знайшлося державного діяча, який би зрозумів наслідки об'єднання з Росією, щоб вдруге не наступити на граблі Переяславської Ради. Отож вдруге вона на них наступила і Союз наче б то незалежних держав було створено 30 грудня 1922 року, що мало трагічні наслідки для українського народу.

У світі є багато конфедеративних держав, у яких кожен народ має визначені суверенні права. У Союзі з Росією це практично неможливо, оскільки вона за соєю доктриною **“старшого брата”** не визнає рівності між народами і намагається будувати державу, не враховуючи інтереси народів, що ввійшли до Союзу. То ж які негативні наслідки мало друге об'єднання? Вірніше, які негативні події не відбулися б в Україні, якби Україна не ввійшла у до СРСР:

- Голодомор 1921 року. За Збручем голоду не було.
- Голодомор 1933 року, який забрав більше 10 млн. померлих і ненароджених людей (хліб було вивезено до Німеччини, як плату за інвестиції у промисловість). За Збручем голоду не було.
- Голодомор 1957 року. За Збручем голоду не було.
- Колективізація 1929 – 1932 року, яка відправила у табори Півночі і Сибіру більше 1 млн. найбільш свідомих господарів землі, залишивши у селі люмпен.
- Судові процеси проти української свідомої інтелігенції у 30-ті роки, які знищили і відправили у табори близько 100 тисяч чоловік (у Соловецькому лагері тільки **«в честь»** 20-ліття Жовтневої революції розстріляли більше тисячі українських артистів, художників, письменників, учителів, лікарів);
- Знищення більше 20 тисяч священників;
- Запроторення до неісходимого Сибіру більше 300 тисяч жителів Західної України у 1939 році;
- Руйнація близько 10 тисяч храмів, в тому числі й шедеврів світового значення, як Михайлівський золотoverхий монастир, Успенський собор Києво-Печерської Лаври у Києві;
- Знищення стародруків і підпал бібліотек, як це було з ЦНБ України у 1964 році, коли бібліотеку підпалили і 3 дні не тушили, відключивши у всьому районі воду.

Комуністи тішаться думкою:
 Люди темні, дурні,
 Не помітять за словес завісою
 Їх об орудки брудні.
 Та даремно, як з лантуха вила,
 Випира більшовицька брехня.
 Людей вона задавила,
 Та вони знають, що все то бридня.
 Підлі наміри шайки бандитів
 Прикриваються кумачем.

І палають думки народжені геніями
За наказом кремлівських нікчем.
ПАЛІЯМ БІБЛІОТЕК. (1964 рік).

Деяке відродження України почалося після проголошення НЕПу. Люди кинулися працювати, збагачуватися. Мої батьки, наприклад, обробляли 24 десятини землі людей, у яких не було коней, за половину врожаю.

- **То була каторга.**-казала мама,-**але каторга з хлібом і сіллю.**

Православна церква у совітську ідеологію не вписувалася. Батюшка у церкві говорив про добро, роз'яснював селянам більшовицьку брехню. Релігія була проголошена ворогом держави, **«опіумом»** для народу. Тому церкви позакривали, священників Бориспільщини вивезли на Соловки, а там посадили разом з іншими нещасними на плоті, вивезли у Біле море і плоті підірвали.

Радянська влада була владою наскрізь фальшивою. Вона проголошувала прекрасні лозунги національної і соціальної рівності. Та народи повинні бути рівними, але під егідою **«старшого брата»** тобто підлеглими росіянам. Суспільство було поділене на клас робітників, селян та безкласову інтелігенцію, але в соціальному плані ділилося на партійну бюрократію, робітників, інтелігенцію і селян. Селяни, з їх способом господарювання, заснованим на приватній властності, в той час становили серйозну загрозу новій радянській владі і були головним джерелом небезпеки. На території Київщини, Уманщини, Черкащини, Вінниччини, Чернігівщини, Харківщини, Дніпропетровщини, Одещини, Луганщини у 1920-х — 1930-х роках тривала справжня селянська війна.

Документи ГПУ свідчать, що наприкінці 1920-х — на початку 1930-х стався новий виток повстансько-партизанської боротьби проти **«московської комуни»**. У 1931—1932 роках у багатьох місцях створювалися партизанські селянські загони. Тільки за даними ГПУ, від 20 лютого до 2 квітня 1930 року в Україні відбулося 1716 масових виступів, з яких 15 кваліфікувалися **«як широкі збройні повстання проти радянської влади»**. Вони об'єднували до двох тисяч людей, і відбувалися під гаслами: **«Верніть нам Петлюру!»**, **«Дайте другу державу!»**, **«Хай живе самостійна Україна!»**, **«Геть СРСР!»**, **«Давайте завойовувати іншу свободу, геть комуни!»**.

В ті часи люди організовувалися як могли, були навіть кінні загони. Зброєю були вила, лопати, сокири. Натовпи селян зі співом **«Ще не вмерла Україна»** ліквідували місцеві органи влади. Партійці і комсомольці втікали. Радянська влада переживала важкі часи. Наприклад, велика, авторитетна родина Кривоносів у селі коло міста Шостки (Сумщина) не пускала у своє село радянську владу до 1932 року. На Київщині (**«банда» Зеленого, Трипілля, Боярка, Холодний Яр**).

Радянська влада чітко продовжувала царську національну політику. Якщо цар за пісню **«Ще не вмерла Україна»** заслав Чубинського у Соловецькі краї – Архангельську губернію, то радянська влада його нащадків запроторила у Середню Азію.

Онука Чубинського Катерина Павлівна, яка була вчителькою і викладала у школі села Гора, у Ташкенті працювала у вузі. Після війни вона повернулася до Борисполя. Правнук П.П.Чубинського Володимир Чубинський учився у 60-ті роки у Київському політехнічному інституті. Він написав слова і музику пісні **“Марш КП”**.

Катерина Павлівна і Володя за допомогою вчителів Ільченків у 1962 році знайшли частину гранітної піраміди пам'ятника, що стояв колись на могилі П.П.Чубинського, де під коморою, перевезли її за допомогою начальника будівельного управління Бакала вночі і поставили на Рогозівському кладовищі. **“Совети”** тоді не могли дозволити офіційно поставити пам'ятник на могилі, оскільки вона знаходиться над самою дорогою Київ – Харків.

Для правнука Володимира діяльність по відновленню пам'яті прадіда закінчилася трагічно, він загинув **«тихенько»**.

Коли була проголошена індустріалізація, то влада одібрала у селян і вивезла хліб до Німеччини у 1932 році, що спричинило страшний голод у 1933 році. У нашому маленькому селі (105 дворів) померло 68 чоловік.

Проте основним була не індустріалізація, а винищення сільського населення як носіїв національної свідомості. Причиною голодомору стала політика сталінського режиму одночасно щодо українців, як нації, та щодо селян, як класу. Головною метою організації штучного голоду був підрив соціальної бази опору селян проти комуністичної влади для забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення (з огляду на те, що, як тоді вважалося, міський пролетаріат не створює проблем щодо його контролю).

Позицію радянського уряду щодо українського селянства найкраще висвітлюють промови вождів та тогочасні публікації в офіційній радянській пресі. Зокрема **Йосиф Сталін** стверджував: **«Національна проблема, в самій своїй суті, це селянська проблема»**.

Виступаючи на XVII з'їзді партії, керівник Компартії України Косіор заявив: **«націоналістичний ухил у Комуністичній партії України... грав виняткову роль у спричиненні та поглибленні кризи в сільському господарстві»**. На партійних зборах влітку 1930 року він казав: **«Селянин приймає нову тактику. Він відмовляється збирати урожай. Він хоче згноїти зерно, щоб задушити радянський уряд кістлявою рукою голоду. Але ворог прорахувався. Ми покажемо йому, що таке голод. Ваше завдання покінчити з куркульським саботажем урожаю. Ви мусите зібрати його до останньої зернини і відразу відправити на заготівельний пункт. Селяни не працюють. Вони розраховують на попередньо зібране зерно, яке вони заховали в ямах. Ми повинні примусити їх відкрити свої ями»**.

а)

б)

а) Виїзд червоної валки з хлібом. Колгосп «Хвиля пролетарської революції», Харківська область, 1932 рік, б) Жертви голоду на вулицях Харкова, 1933 рік

Відповідно до результатів досліджень, для досягнення бажаної мети — покарання голодом — організаторами Голодомору було використано такий механізм:

- В рік неврожаю зернових культур плани хлібозаготівлі були значно підвищені;
- Під прикриттям посиленої кампанії хлібозаготівлі було запроваджено **«свідомо здійснювану конфіскацію продовольства»** через запровадження натурального штрафування (м'ясом, картоплею та іншими продовольчими продуктами) за невиконання планів хлібозаготівлі;
- Селянам України та Кубані (на той час заселеній етнічними українцями) радянський уряд свідомо і планомірно не давав можливості виїхати з територій, уражених голодом.

У повісті «Все тече», яка вперше надрукована в ФРН у 1970 році, Василь Гроссман описав події в Україні у 1933 році, зокрема, голодомор, репресії, антигуманність комуністичної ідеологічної системи: **«А наказ — убити голодом селян в Україні на Дону, на Кубані, убити з малими дітьми... Шукали зерно, неначе не хліб це, а бомби, кулемети. Землю штрикали багнетами, шомполами, всі погребі перекопали, всі підлоги повиламували, у городах шукали. Вдень і вночі підводи скрипіли, пил над усією землею висів, а елеваторів не було, зсипали зерно на землю, а навколо вартові ходять. Зерно до зими від дощу намокло, горіти стало — забракло в радянській владі брезенту»**

мужицький хліб прикрити. А коли ще з сіл везли зерно, навколо пил піднявся, все в диму: і село, і поле, і місяць уночі. Один із глузду з'їхав: горимо, небо горить, земля горить! Кричить! Ні, небо не горіло, це життя горіло. Пішов селами суцільний мор».

Про голод 33-го року не згадували. За підсумками судової справи за фактом Голодомору було встановлено, що кількість людських втрат від Голодомору 1932-1933 років складає 10 мільйонів 63 тисячі осіб, з яких: 3 мільйони 941 тисяча осіб померли безпосередньо з голоду, 6 мільйонів 122 тисячі — ненароджені. Основними винуватцями Голодомору названі Сталін, Молотов, Каганович, Постишев, Косіор, Чубар, Хатаєвич.

Беззаперечним доказом голодомору, як геноциду, українського народу є офіційні дані перепису 1937 року, за яким порівняно з 1926 роком населення України зменшилося на 10 %, Казахстану – на 15%, а РСФСР та інших республік Союзу – збільшилося на 5 – 10%. На голодомор вказують також дані першого 1926 року і останнього 1989 року перепису населення СРСР. У 1926 році українців було 35,6 млн. чоловік, а росіян – 79,4 млн. чоловік. У 1989 році українців було 38,4 млн. чоловік, а росіян – 150,2 млн. чоловік. Кількість росіян майже подвоїлася, а кількість українців зменшилася, оскільки у 1989 році додалося більше 6 млн. чоловік Західної України. За даними переписів народи усіх республік СРСР мають приріст за винятком України. І тільки **Вороги України і комуняки** цього визнати не хочуть, навіть після постанови суду.

Голодомор великою мірою зруйнував українське село, яке зберігало традиції української родини. Високий шлюбний потенціал українського села був зруйнований.

Українських пісень радянської епохи наше село не співало. Воно органічно не сприймало радянську владу із-за розкуркулення, колективізації і заслання безвинних на Соловки (1929-1934 роки), страшного голодомору 1932-1933 років, арешту вчителів у 1937 – 1938 роках, руйнування церковних храмів (1932-1939 роки). У ці роки у селах можна було почути тихий домашній фольклор, щоб не заgrimіти на Соловки.

Люди села Мала Олександрівна вважали себе однією сім'єю. Та воно насправді так і було, тому що жило в ньому всього 10 корінних сімей, діти, онуки і правнуки яких пережилися між собою.

На відстані одного кілометра від села була Колонія ім. Нанесена, де жили діти репресованих, і залишки хутора Павла Платоновича Чубинського, будівлі якого у 30-ті роки були перевезені до Хутір Гори і комуни ім. Воронського або Злодіяцького, як називали її селяни.

У селі розстріляли онука Павла Платоновича Чубинського Павла, були свої революціонери – матроси з Балтики, розстріляні у 1919 році, партійні і державні діячі, як Голова Київського Виконкому Клименко, розстріляний у 1939 році. Гордістю селян була церква, побудована у 1922 році всупереч владі, і батюшка Роман, який розписав її і був замордований на Соловках.

Все це була матеріальна база для виховання.

- У Баталіновому гаю шкоди не роби, там вовки напали на твою бабу Олександрю, але не загризли.
- У саду Колонії яблук не кради, нехай їдять бідні діти.
- Гарика (синок Клименка) не чіпай – він сирота.
- Біля двору дядька Зінька не бешкетуй, там розстріляли Павла.
- Церкву шануй, там молився батюшка Роман.

Моє безтурботне дитинство закінчилося з початком війни 1941-1945 рр. Я ніколи не був байдужим до життя батьків, близьких, а пізніше, взагалі, до життя людей, свого народу. Коли у 1943 році повернулася Радянська влада, я отримав першу гірку науку: **людина для влади нічого не варта.**

Мій дядько **Андрій Кислий** до війни був головою сільради, але при німцях вимушений був залишитися в селі, тому що німці вже захопили Полтаву, коли почали евакуацію села (гнали худобу із села на схід). Коли повернулися радянські війська, дядька арештували і

протримали у тюрмі близько року. Його звинувачували в одному: **Чому тебе німці не розстріляли?!** Потім його випустили і наче б то забрали до війська, але так ніхто і не взнав, куди він подівся. Розстріляти відкрито дядька було неможливо, тому що всі у селі знали, що старший поліцай Данило Цвіркун перед облавою для арешту попереджав дядька, а пізніше влаштував його на роботу на залізниці, звідки нікого нікуди не брали.

Всіх чоловіків забрали до війська. Жінки тягали борони, орали коровами, косили косами, жали серпами. Життя стало нестерпним. Уже в другому класі Мало – Олександрівської школи мій перший учитель Семен Оврамович Ярмач сказав мені:

- Павло, ото твоя мати і є рабиня. Тільки рабів годували, а вона ще й тебе годусь.

Це була перша яскрава наука про рабство, людську несправедливість, яка запам'яталася на все життя. Коли стверджують, що суспільство, у якому процвітають багаті і животіють жебраки може бути стабільним і щасливим, я заявляю абсолютно переконано: **Брехня! Дитина ніколи не може простити поневірянню своєї матері! Вона буде протистояти такому ладові відкрито або таємно, але завжди. Природа дитинства не визнає поняття “взагалі”, вона прив'язана до батьків. Ніякий дитячий будинок не заміняє родини.**

Семен Оврамович часто запрошував мене після уроків на “чаювання”. Його дружина Мотрона Ігнатівна пекла пироги з картоплею, квасолею, капустою, ягодами бузини. Пили чай. Семен Оврамович декламував вірші Тараса Шевченка, Павла Грабовського, Лесі Українки, Івана Франка, Олександра Олеся, Миколи Некрасова, Михайла Лермонтова, розповідав про Громадянську війну і голод у 33 році. Дружина Семена Оврамовича часто плакала: її батьки померли у 33-му році. Семен Оврамович казав:

- Слухай і читай уважно, учися розпізнавати добро і зло.

Вперше з несправедливістю порядку речей, що торкалися мене особисто, я зіткнувся у п'ятому класі уже Велико – Олександрівської школи (1946 рік). На уроці ботаніки вчителька, здається, Резун Марія Кіндратівна з Хутір Гори, розповідала про будову клітини:

- Клітина має оболонку, заповнену протоплазмою, в центрі якої знаходиться ядро, що постійно рухається.

- Брехня, - заявляю я безапеляційно на весь клас.

- То це ти, негіднику, кажеш, що у наших радянських книжках брехня друкується? А ну, геть з класу!

- Тобі потрібно не в нашій радянській школі вчитися, а вчитися волам хвосту крутити! Иди і опануй цю науку! - сказав мені завуч і виштовхав мене з учительської. Коли у 1999 році на зустрічі однокласників з приводу 50-ліття закінчення семирічної школи, я розповів про це, Микола Петрович сказав, що такого не пам'ятає:

- А за що ж тоді Павла вигнали із школи?

- Якщо так, то мені з тобою рядом і сидіти не можна.

Я думаю, що він не міг тоді після такої заяви учительки мене захистити. Для нього і директора Павла Мусійовича це б означало підтримку антирадянщини. Тому мабуть вони мене і не допитували, а просто вигнали із школи, що дало можливість потім Марії Павлівні Жуковській втрутитися і допомогти мені.

А я ж був правий! Я бачив клітини, але не бачив, щоб там щось рухалося! (звідки мені було знати, що побачити це можна у мікроскоп, про існування якого я тоді не мав поняття). Світ перевернувся. Я довго плівся полем із школи. Сестра Уля, яка вчилася тоді у 7 класі, давно повернулася із школи, розповіла батькам, що мене виключили і що я пішов із школи ще з першого уроку. Батьки місця не знаходили. Бігали по подвір'ю: де я подівся? Тому, коли я затемна появився на подвір'ї, мама безсило сіла на призьбу:

- Синочок!!!

Це була дика несправедливість і справжнє горе, яке я завдав своїй матері. У відчаї я написав тоді один з перших своїх віршів:

Не ридай, моя мамо!
Люба мамо, не плач!

Син Ваш буде людина,
 Буде просто орач.
 Буде з ранку до ночі
 Він ходить по ріллі,
 Якщо й згине, то чесно
 Тут на рідній землі.
 Та рабом він не буде!
 Буде вільний козак,
 Друзі будуть у нього -
 І Дніпро і байрак. **МАМІ** (Листопад 1946 року).

Коли я прочитав цього вірша Семену Оврамовичу, старий учитель плакав, як мала дитина, і все повторював:

- **Не дай, Господи, тобі стати гайдамакою!**

- **Не плач, Семене, Павло гайдамакою не буде.** – сказала його дружина.

До школи я повернувся через два місяці завдяки Семену Оврамовичу, Марії Павлівні Жуковській, учительці німецької мови, і другові моєму Павлові Рябцю, з яким я сидів за одною партою. Марія Павлівна послала тоді вночі Павла до мене у сусіднє село, щоб ми домовилися, що я сказав “**брехня**” не на слова вчительки, а на розповідь Павла: **у Києві в черзі за хлібом один дядько, що хотів узяти хліб без черги, другому дядькові пальцями очі виколов.** Ми тоді поклялися стояти на цьому до кінця:

- **Зуб вирву!**

Павло заявив “**про нашу розмову на уроці**” директору школи Павлові Мусійовичу наступного дня і сказав, що Кислового виключили із школи не справедливо.

Днів через три до нас додому прийшов посильний з сільради:

- **Іди в сільраду! Приїхав уповноважений з району.**

Я похнюпившись поплівся за посильним. Мама голосила біля хати, тітки із-за тинів хрестили:

- **Сохрани його, Матір Божа!**

(посильний поки йшов до нас, розповів усім, що за мною приїхав уповноважений з району, а у селі про моє виключення із школи всі знали). У сільраді уповноважений налетів звіром:

- **Кто тебе сказал, что в наших книгах вранье печатают?**

Я розповів уповноваженому так, як домовилися з Павлом.

- **Ты что, шмаркач, врешь?!** – і за руку.

Але голова сільради:

- **Бити не дам! Ви поїдете, а мені тут жити!**

Семен Оврамович довго їздив у район і справу закрили, але я до школи іти не хотів. За мною згодом прийшла учителька (не можу пригадати хто, директор і завуч прислали). Вона довго говорила з мамою, обоє сиділи за столом і чомусь плакали.

- **Іди, синку, до школи. Вчителі тебе люблять,** - погладила мама мене по голівці, як маленького і мені теж захотілося плакати.

Після мого повернення до школи я і Павло відчували себе героями. А як же! Перемогли і мали таємницю. Ми ходили окремо зі змовницькими фізіономіями. Нас не влаштовував стан речей, те, що нас отак просто можна вигнати з школи. Ми кипіли і нікого не допускали у свій світ.

- **Шмаркачі!** - казав завуч Микола Петрович, але не зло.

Життя нормалізувалося, але не на довго. Під весну 1947 року почався голод. Люди потяглися у західні області за продуктами, які вимінювали на речі. Хтось із близьких Павла привіз листівки. Їх було всього три, надрукованих на друкарській машинці. У них йшлося про колгоспи, як причину голоду. Це був крах колгоспного міфу. Вдома ми розпитували батьків про життя до колгоспів і при колгоспах, а на перервах і після уроків ходили по

шкільному парку і розповідали один одному. Ми відчували фальш і Павло навмисне чіплявся до вчителів:

- А чому колгосп хліба не дає?

Таємниця нас просто палила і Павло одного разу сказав, що приб'є листівки на заборі Стариченка і на конюшні.

Незабаром я захворів на тиф і коли через два місяці оклигав, то Павло вже загинув. Було сказано, що він повісився випадково. Але я тоді думав, що його повісив уповноважений з району, і причина тому - злощасні листівки.

Поховали Павла, як вбитого, а не як самогубця, у центрі цвинтаря.

Ми родились рабами, друже!
 Але з серцем палким, незгасним,
 Нам би бути безмірно дужим,
 Щоб завчасно в бою не впасти.
 Та даремно світили зорі,
 Сльози мами тебе кропили.
 Ми схилились в страшному горі,
 Підлі вбивці тебе убили.
 І схилились тополі в полі,
 Серце, мозок гудуть, мов струни,
 Дух наш – племін, жадання волі,
 А для тіла, то темні труни!
 Я гірко плачу над твоїм домом,
 Над вічним домом в лиху годину.
 Я не боюся, тобі клянуся!
 Та знаю певно, що теж даремно,
 Як ти, загину. **ДОЛЯ РАБА** (Березень 1947 року).

Це була страшна трагедія мого дитинства. Я не вірив, що Павло повісився випадково. Як можна повіситися випадково? Кому прийде в голову спробувати повіситися? Навіщо? А хто повісив? Уповноважений з району?! Ночами я довго не міг заснути. Часто кричав у сні, лякаючи маму. Мама плакала:

- Боже милостивий! Спаси його душу!

- Пава, ти перелякався? Чи тобі хтось наврочив?

Мама виймала із-за великої ікони Ісуса Христа пляшку святої води і кропила мене:

- Спаси, Господи, і помилуй!

Той рік був просто жахливим. Я став дорослим. Я нікого не визнавав і нікому більше не довіряв. Я бачив, що вчителі теж не довіряють один одному і приховують своє справжнє ставлення до речей. Завуч Микола Петрович, наприклад, любив Павла Тичину, але читав завжди “Сонячні кларнети”. Сідав на вікні, відкривав томик і казав:

- Послухайте, які це музикальні вірші!

Радянський Тичина його не цікавив. На це Семен Оврамович казав:

- Виростеш, сам зрозумієш.

Весною почався справжній голод. Померла у нашому селі, правда, тільки одна тітка. Люди ходили, як тіні, шукали їжу на полях, копали дикі буряки на піщаному полі парашутистів, збирали і смажили жолуді, обрізали колоски і їли молоде жито. Полями на коні гасав наглядач. Він і впіймав у житі Сергія Цвіркуна, якому виповнилося тоді 14 років. У село наїхала міліція, судді. Зігнали селян з усього села. Влаштували показовий суд у колгоспному саду. Щоб залякати селян, засудили Сергія на 8 років. У селі стояв плач і стогін.

Голубі волошки тремтять у росі,
 Упадуть разом з житом, підкоряться косі.

Та поки у полі заспіває коса,
 В піднебеснім просторі пломеніє краса.
 Та не бачить Сергій, як цвітуть волошки,
 Їсть з соломою разом молоді колоски.
 Тіло пухле, налите водою сповна.
 В голові - лише їжа, вбога думка одна.
 Що ж, спіймали!? Твій суд не сприймаю, Тиран!
 Молоде моє серце палає від ран.
 Мою долю скосило, мов жито коса.
 Мою душу з`ятрило, мов кору оса.
 СЕРГІЮ ЦВІРКУНУ (Червень 1947 року).

Тільки у 1996 році моя двоюрідна сестра Катерина розповіла мені, що впіймали тоді у житі Сергійового батька і, щоб батько не сидів у тюрмі, Сергій взяв вину на себе. Сприяв цьому дядько Никифор Шевченко, який був тоді головою колгоспу, і наглядач Яків Кислий, який впіймав тоді Сергійкового батька і був на суді свідком. Малося на увазі, що неповнолітньому Сергію багато не присудять, а всі зрізані колоски спишуть на нього. Та помилилися! Справедливий радянський суд припаяв неповнолітньому Сергію 8 років. Правда, сенс у цьому був, тому що дядькам із сусіднього села за зрізані колоски припаяли по 15 років, а за тодішнім законом про розкрадання соціалістичної власності можна було отримати і розстріл.

Як на мене, колгосп сам агітував проти існуючого ладу. Батьки працювали з ранку до вечора, отримували 100 г хліба на трудовень, 90 кг на рік (батько - 60 кг, мати – 30 кг). Жили з того, що вирощували на городі і “крали” у колгоспі. Мама казала:

- Я беру своє. То моя кривавиця!

Мама несла з колгоспу все, що могла (це називалося: **ладут**). Так, одного разу перебирали жінки моркву. Йдучи на обід, кожна жінка набрала мішок моркви. Несуть додому, аж тут – уповноважений з району. Наказав віднести моркву до кагатів. Тітка Наталка мішок кинула, коли уповноважений закричав.

- Неси, вража бабо, моркву до кагатів!

Взяла тітка мішок, хоче підняти, але не може. Взявся за мішок уповноважений. Сюди – туди, покректав, плюнув, повів тітку до кагатів без мішка. Там переписав і усім наказав, щоб наступного дня прийшли у Бориспіль в міліцію. Цілу ніч збиралися жінки, плакали, пекли коржики. Вранці зібралися, бредуть селом, плачучи, а назустріч – дядько Зінько:

- Куди бредете, молодиці?

- У міліцію. Ой посадять нас, на Соловки зашлють!

- Тю, дурні! Якщо міліції треба, вона вас і в селі знайде! Ідіть додому.

Потім у селі тіток довго дражнили, бо з міліції за ними так ніхто і не приїхав:

- Любительки тюрми! Соловецькі монашки!

Працювали як на каторзі:

“Батько в созі, мати в созі, діти лазять по дорозі.

Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні”

“- Куди йдеш, куди йдеш, куди шкандибаш?

- В райпартком за пайком. Хіба ти не знаєш?”

Це були перли часів колективізації, але часто вживалася мамою.

- Антихристи!- обзивала мати всіх “руководящих”,

- Бог допоможе!

Ще не вмерла Україна, пропали гетьмани.

З того часу твої люди лише гоять рани.

Ще не вмерла Україна, помирають села.

Біла хата почорніла, сумна, невесела.
 Ще не вмерла Україна, помирають ріки,
 Над якими люд хрещений мирно жив повіки.
 Ще не вмерла Україна, повалили храми
 За наказом недоуків з державної брами.
 Ще не вмерла Україна, помирає мова
 Байстрюками за продана, плаче нездорова.
 Ще не вмерла Україна, не забула волю.
 Ще нащадкі молоді кують свою долю. (Липень 1989 року).

Перші уроки національної свідомості я отримав у шостому класі (1947 рік). Дав мені Семен Оврамович книжку “Хмари” І.С.Нечуя-Левицького і сказав:

- Прочитай уважно!

Книга мені так сподобалася, що я, нічого не підозрюючи, став на кожній перерві переказувати її зміст. Почула учителька Марія Калінічна:

- Це книжка націоналістична! Перестань базікати.

Пішов я до Семена Оврамовича, розповів.

- Тобі хто сподобався?

- Професор Дашкович і Радюк, перш за все!

- А професор Воздвиженський?

- Отой недолугий?!

- От, от! А потрібно, щоб у книжці професор Воздвиженський був розумним (росіянин з Калуги), а професор Дашкович недолугим, тому що він українець. Тоді б книга не була націоналістичною.

- Я теж українець! То що - дурний?!

- Ні! Не дурний! Але ти так само написав би.

- І напишу, як виросту.

- Не напишеш, бо не надрукують. Та про це нікому не говори, бо знову з школи виженуть і назавжди. Менше говори, а більше думай!

А думати було про що!

Тато думав, де заробити гроші, щоб нас одягти. Він літом ставав заготівельником м'яса. Справа в тому, що влада на кожну сім'ю накладала податок: здати певну його кількість саме м'ясом, а не грошима. М'ясо було для держави реальністю, а гроші папером. Мабуть жодна влада у світі до такого не додумалася. Тато збирав із платників податку гроші, ішов на базар, купував корову, яку ми 2 тижні добре годували. Потім тато здавав корову на м'ясокомбінат і розписував кожному платнику кількість м'яса відповідно до грошей, зданих на купівлю корови. З цієї операції тато мав якійсь заробіток.

Мама думала, як нас прогостувати. Вона все сушила, солила, маринувала, годувала на рік 2 свині, теля.

А я думав, навіщо було панів гнати, якщо ми раби. З таким великим відкриттям пішов я до Семена Оврамовича.

- Павло! Ти на свої 13 років дуже старий. Ніколи і нікому не говори про такі речі. Пам'ятай про вчителів твоєї школи, яких забрали у 37 і 38 - му роках. Вони теж інколи задавали подібні запитання, або не доносили на тих, хто їх задавав. А тобі просто не дадуть вчитися. Тоді, справді, залишися рабом. У тебе нема іншого шляху: вчитися і мовчати.

І мовчати я навчився. Але то не така легка справа. Думки потрібно комусь довіряти, інакше вони не вилазять з голови. Я почав записувати їх у зошит разом з віршами, які писав не часто, а тільки з приводу подій, які мене пекли. А пекло інколи дуже, справедливості не було ніде.

Добре пам'ятаю компанії підписки на позики. Селом від хати до хати йшла ватага здириків: уповноважений з району, міліціонер, голова сільради, секретар сільради, два-три активісти. Викликали дядька чи тітку у двір:

- Підписуй, Сидоре! З тебе небагато, всього 1000 карбованців.
- Тисяча!? Бандити! Шкуродери!
- Это кто бандиты? На Сибир пайдешь! Мать твою... Составляй протокол!

Підписав Сидір. Куди подітися? Сибір - не тітка! Прийшли до нас.

- Підписуй, Степане, на 1000 карбованців!
- Чому тільки на тисячу? Я підпишусь на весь свій річний заробіток.
- Ты что! За дураков нас считаешь!? Вон только вчера привез бревна из леса. В тюрьме перестанешь умничать. Составляй протокол!

І так у всіх дворах з певними варіаціями. Всі плачуть, але підписують. Порятунку не було: або буцигарня, або Сибір. Краще підписати, а там що буде!

Старий дід Семен підписати відмовився категорично.

- Ничаво! Пасидишь в погребе падумаешь!
- Посадили у його власний льох, замкнули. Наступного дня приходять:
- Ну, что, дед! Надумал!?
 - Кровопивці! Душогиби!
 - Ничаво, дед! Сгниешь в погребе!

Семен Оврамович переїхав у Безуглівку. Я міг звертатися подумки тільки до свого вічного друга Павла Рябця.

Вічний друже! В скорботну годину
Над тобою стою, мов підстрелений птах.
В моїм серці палає вогонь без упину,
А в душі - безнадія і страх.
Страх за тебе, український народі!
Страх за себе, бо я твоя кров.
Ти навіки заснув у рабській покорі,
Хоч титани твої повставали знову і знов.
Йшли за тебе вмирать, не питаючи броду.
Білим тілом укритий Чумацький твій шлях.
То ж і я упаду, безталанний народі!
Залишуся з тобою в віках.
Вічний друже! Не знаю спокою.
Не скує мою душу лід забуття.
За народ і за мрії наші з тобою,
Я віддам свою кров, своє рабське життя. (Лютий 1948 року).

А життя таки було рабське і нічого не варте. Якось улітку 1947 року на колгоспний баштан зайшов демобілізований солдат родом із сусіднього села Сеньківки (пройшов усю війну і не дійшов до рідної хати 10 кілометрів!). Наївся кавунів, як розповідав потім сторож дід Матвій. Хотів ще взяти з собою, але дід не дав, бо мав строгий наказ – їсти на баштані можна, а виносити заборонено.

- Ах, ти гнида! Я за тебе воював! - закричав солдат і зняв ремінь, щоб дати діду прочухана. Дід вистрілив і солдата вбив. Збіглося все село. Плач, крик! Лежав солдат на дорозі високий, широкоплечий, статний, красивий, чуб русявий, на гімнастсьорці – військові доблесті-медалі. Діда, мабуть, розтерзали б, але він утік. Щоб не було самосуду, діда потримали трохи в міліції, а людям роз'яснили, що так буде з кожним, хто зазіхатиме на колгоспне добро.
- Вбивці, - плакала мама, - їм людини не жаль. Щоб воно все вам згоріло і в коморі і на полі!

За що ж ти загинув, солдате,
 Лежиш у глибокій могилі?!
 Чи тільки за те, щоб людей залякати?!
 Щоб я покоровсь темній силі?!
 Та я не боюся, солдате, нещасний.
 Виросту смілим, а рабство минеться.
 Не може ж так бути, що рідному краю
 Воля і щастя повік не всміхнеться! (**Червень 1947 року**).

Сила дійсно була темна, але чітко направлена. У сьомому класі вона стала тягти мене до комсомолу. А як же! - відмінник і не комсомолец! Пляма на школу. Я винайшов дуже просту, але ефективну причину для відмови. Я казав, що готуюсь, носив якусь комсомольську книжечку і періодично заявляв, що ще не готовий. Наші керманічі – директор Карпець Павло Мусійович, завуч Карпець Микола Петрович особливо не наполягали. Та, мабуть, на семирічну школу особливо “зверху” і не тиснули.

До нас вчителі відносилися як до дорослих, адже нас випускали у люди. Та ми й були дорослими, на рік, на два старшими, адже при німцях два роки не вчилися. Дехто вже був закоханий, в тому числі і я у Віру Пінчук, потім у Олену Кисленко з Гори, яким писав вірші.

Я стою на Козачій Горі.
 Наді мною весь світ неозорий.
 Люба Віра, я вірю тобі
 В небі сяють далекі зорі.
 Зорі в небі. Яка то краса!
 Чари ночі над нами сміються.
 Наші сльози, мов чиста роса,
 Над пригнобленим краєм проллються.
 Вони зросять ліси і поля,
 Благодатними будуть усюди.
 І проснеться закута земля.
 І піднімуться змучені люди!
ВІРІ ПІНЧУК. (Травень 1947 року).

Ой, Олено! Вся зелена.
 Тільки личко - моя нене!
 Червоніє, мов троянда,
 В косах квіти замість банта.
 Очі - зорі, при нагоді,
 Спепелять мене та й годі!
 За людей, за дім, де мати,
 Легше буде помирати.
 Чарівна, моя Олено!
 Ти не снись мені зелена.
 А приснись, мов мак червона,
 Пригорнись до твого лона.
 Хай душа над світом сяє,
 Серце полум'ям палає!
 Згоримо за край убогий.
 Вічна слава... край дороги.
ОЛЕНІ КИСЛЕНКО (Квітень 1949 року).

Оленою марю всю ніч.

Цілую їй очі, уста.
 Обіймаючи стан, прокидаюся рано
 І про тебе в саду чую спів солов'я,
 Моя мила. Кохана, кохана!
 Ген і сонце встає,
 Усміхнулось мені.
 В небі жайворон пісню видзвонює рано.
 І в тій пісні я чую твій радісний сміх,
 Моя мила. Кохана, кохана!
 Але хто ж то у полі?
 Ненька - раба!
 Її біль - мої муки, у серці не вигойна рана.
 І за кращу долю я кличу у бій
 Тебе мила. Кохана, кохана!
КОХАНА (Травень 1949 року).

Олени очі - глибокі, сині
 У моїм серці палають нині.
 Ой, сині, сині, мов квіти льону,
 А чи на щастя, чи для прокльону.
 Колись - то може будуть страждання.
 Тепер - то мрії, чари кохання.
 То ж не цурайся ти мене, доле!
 Щастя приносить льонове поле.
 Синє поле чарами дише,
 Бо льону квіти вітер колише.
 Над ними небо чисте, блакитне.
 Хай в серці льону квітка розквітне.
 І синьо, синьо серце палає,
 Раз воно сині очі кохає.
 Ой, очі, очі, дівочі сині
 В полон забрали ви мене нині,
 Причарували ви мене нині.
СИНІ ОЧІ (Травень 1949 року).

Засумували ген гаї,
 Спадає лист зелений.
 Мов жалять серце бджіл рої
 Від зрадоньки Олени.
 Пекучі чароньки твої.
 Від болю серце ниє,
 Мов б'ють по ньому нагаї,
 Воно ж ридать не вміє.
 От-от порветься в нім струна,
 Все вкриє морок ночі.
 Душа палає. Ні! Вона
 В безодню йти не хоче...
БІЛЬ КОХАННЯ (Березень 1950 року)

Вчителі вчили нас не тільки грамоти, а й прозі життя, справедливості і доброти.
 Хочеться назвати їх поіменно: Карпець Павло Мусійович (математика, директор), Карпець

Микола Петрович (українська мова, література, завуч), Жуковська Марія Павлівна (російська і німецька мова), Дудка Марія Калінічна (зоологія), Собачко Марія Іванівна (математика), Волохонська Марія Федорівна (хімія, фізика), Борисенко Степан Григорович (історія, географія, фізкультура).

Ще Котляревського часів будинок,
 Що в землю вгруз по самії шибки.
 Тут корінь знань, моїх думок спочинок,
 Що чомусь жили часто навпаки.
 Тут з Вічним другом у часи жорстокі
 Я клятву дав нескореним брести
 Через життя і за свій вік короткий
 Хоч крихту правди людям донести.
 І часто в дні тривоги і свята
 Я повертаюсь думкою сюди,
 Де мріями моїми сад, земля багата,
 Що були свідками і радості й біди.
 Марію Павлівну тут в мареві стрічаю,
 Веду розмову з нею про діла,
 Про вічний в серці біль і сум відчаю,
 Про друга вічного і вірного Павла.
 Було по-всякому. Карпці хазяйнували.
 Тримали нас у строгості, узді.
 Калінічна над нами чатувала,
 Мов курка на яєчках у гнізді.
 Давно пішли ми звідси в світ широкий,
 І з нами школи частка, пагінці,
 Що вирости у дерева високі.
 Так і йдемо життям в терновому вінці.

ВЕЛИКО – ОЛЕКСАНДРІВСЬКА ШКОЛА (Березень 1989 року)

Після закінчення семирічки я пішов навчатися до Бориспільської середньої школи № 1. Це було досить серйозне випробування, адже школа знаходилася за 12 км від дому. Уроки вчив дорогою і на перервах. Не мав ніколи вільної хвилини. Але на початку не це було головне. У класі я не знаходив жодного товариша, якому можна було б хоч щось довірити. Всі мені здавалися несерйозними, гралися у дитинство. Учителі тримали себе на відстані.

Встають над Борисполем місяць і зорі.
 І птахи співають, і квіти надворі.
 Та сумно мені, бо друзів нема.
 Я самотності келих тут вип'ю до дна!
 Тут хлопці пустують, на вигоні грають.
 Дівчата безжурно у парку співають.
 Душа ж моя бідна блукає одна.
 Я келих зневаги тут вип'ю до дна.
 Завятих не бачу. Забуду дорогу
 І клятви дитинства. Не всі - слава Богу!
 Прокляття, якщо їх забуду сповна!
 Тоді келих цикути хай вип'ю до дна.
КЛЯТВИ ДИТИНСТВА (Жовтень 1949 року).

Та справа не була такою безнадійною. Врешті - решт подружився я з Юрою Видолобом (він жив біля школи з мамою). Інколи я залишався у нього ночувати і ми говорили про все на світі. Мама, звичайно, все чула. Вона вранці просто благала нас:

- Дітки мої! Не говоріть ніде про такі речі.

Ми мовчали, опановували радянське мистецтво жити подвійним життям. І обіцяли матері:

В очах твоїх горе,
Розстріляні мрії,
В синах лиш плекаєш
Далекі надії.
Над нами, мов птах,
Розпростерла би крила,
Від горя, недолі
Нас захистила.
Та просимо, мамо!
За нас не тужити.
Наш Вбивця помре,
А ми будемо жити.
МАМІ ЮРИ (Березень 1952 року).

Пам'ятаю нас потрясла публікація, по-моєму, у газеті **“Радянська Україна”**. Там була опублікована стаття, де Шаміля проголошували англійським шпигуном, а не героєм визвольної війни проти загарбницької Росії, як до цього ми вчили в підручниках історії. Юра відносився до цієї події скептично:

- Мабуть бояться, що ще один Шаміль народиться.

Мені здається, що тут радянська пропаганда дуже переборщила. Ніхто у шпигунство Шаміля не вірив. Цар відпустив його на прощу до Мекки, де він став імамом, не дозволив йому жити на Кавказі, щоб не спонукати до нової визвольної війни. З цього часу почали посилено пропагувати міфи, що всі народи СРСР просилися до царської Росії, і тільки зрадники і вороги цих народів боролися проти Росії.

**“За горами гори хмарою повиті,
Засіяні горем, кров'ю політі.
Споконвіку”** за горами жили вільні люди,
Боролися з ворогами та більше не будуть.
Давно згинули соколи, соколята впали.
Суєслови, лицеміри все до рук прибрали.
Обчухрали сиві гори, саклі обідрали.
А тепер ще заявляють, що й культуру дали.
То ж лежи, Шаміль, в Медіні, в саду біля броду.
Не герой ти, а розбійник і ворог народу.
Але правда, свята правда не вмере, не загине.
Серед рідного народу, мов билина лине. **ЗА ГОРАМИ ГОРИ**
(Березень 1951 року).

Як показали пізніше події у Чечні, не вмерла і не загинула!

Національне питання у підручниках, пресі і радіо висвітлювалося фальшиво. Росіянин виступав проти всіх народів, які жили в Союзі, загарбував їх, грабував і був героєм. Іван Грозний розорив Казань? - то добре! Чому це на **“исконно русской реке”** живуть татари?! В честь такої події у білокамінній собор побудували (перевезли із Казані). Нехай татари радуються! Єрмак захопив Сибір, убив хана Кучума. Так **“ревела буря, гром гремел”** повсякчас, а народ, який знищили, навіть, назвати у підручниках забули. Та й навіщо

згадувати? Нема народу, то й не було. Чому це невідомо хто буде жити на “**исконно русской земле**”?

Ну, а з Шамілем вийшла заковика, то виправили. Але нова версія не лізла ні в які ворота: росіяни несли народам Кавказу цивілізацію і прогрес, тому всі, хто боровся проти росіян були ворогами свого народу. У зв'язку з такою теорією я запитав якимось учителя історії:

- А навіщо було воювати проти Наполеона? Адже він ніс цивілізацію. Кріпосне право ліквідував би.

- Наполеон хотів загарбати Росію”, - сказав він безапеляційно. Оце і вся філософія.

А рабство за Союзу у 50-ті роки було справжнім. Середина двадцятого століття, а люди не мають паспортів, виїхати з села не можуть. Працюють у колгоспі задарма (100г зерна і 10 коп. на трудовень), а головне, підкоряються “**начальству**” беззастережно, плачучи і проклинаючи.

Дивитися на все те не було сил. З села потрібно було тікати за всяку ціну. Було кілька шляхів: стати учнем професійно - технічного училища, піти в солдати і не повернутися у село, закінчити школу і потрапити до інституту. Більшість обирала перший шлях, я вибрав останній. По-перше, цього вимагала мама:

- Ідїть, дітки, вчитися, щоб ви не мучились, як я відмучилась.

По-друге, глибоко в душі жевріла надія, що, вивчившись, можна буде допомогти батькам, селянам, народу вилізти з прірви. Для молодого і наївного нема нічого неможливого.

Життя гнітить, а ти радїй,
Борись і не здавайся!
І вдячний долі будь своїй,
В край рідний закохайся.
Хай серденько болить за люд,
Що у ярмі конає.
За нього йди, то славен путь
І кращого немає!

БІЛЬ КОХАННЯ (Березень 1950 року).

У вірші звучало красиво, але де той шлях, щоб допомогти народу? Він ніяк не вимальшовувався. У сьомому - восьмому класі він бачився у поезії, дійовому засобі пробудження людей, як писала Леся Українка:

Вставай, хто живий, в кого думка повсталала!

Година для праці настала!

Проте з часом виникало глибоке переконання у правоті Семена Оврамовича:

- Не напишеш, бо не надрукують.

А, головне, здавалося, що всі співають славу Вождю і нічого іншого чути не хочуть. Бути пророком для тих, хто в тебе кидає каміння, не хотілося. Батькам, селянам було не до віршів.

У Бориспільській середній школі, куди я перейшов навчатися, мене знову почали тягти до комсомолу. Але тут причина для відмови була простою:

- Та ви що! Я живу за 12 км, мені, навіть, на збори нема часу ходити!

Але система такого допустити не могла. У десятому класі після закінчення першої чверті викликав мене директор:

- Павло! Батьки на тебе витрачають останню копійку, але до інституту тебе не приймуть.

- А це чому ж? Я вчуся добре.

- Добре то добре! А не приймуть, бо ти не комсомолец і це не можна пояснити. Написав заяву. На засіданні райкому комсомолу на запитання, чому так пізно вступаю, відповів так, як навчив директор:

- **Та я давно збирався, але живу за 12 км від школи, ходжу кожного дня туди і назад, то не хотів, щоб мене рахували несерйозним комсомольцем.**

Посопіли. Щось ще говорили. Прийняли.

В Борисполі славнім, в райкомі, мов вдома,
Збиткується просто убога сірома,
Хотіла б і душу замазати квачем,
Та я не боюся погрозів нікчем. (Вересень 1951 року).

Почалася підготовка до випускних екзаменів. Про комсомол не було часу згадувати. Довелося згадати після закінчення школи. Пішов я до першого секретаря райкому Миколи Стариченка, який добре мене знав, бо був сам з Великої Олександрівки.

- **Дай мені, Миколо, анкети, щоб заповнити для вступу до інституту.**

- **Як це дай! Комсомол тобі нянька! Де на всіх школярів набрати анкет?**

Десь у дев'ятому класі я остаточно вирішив стати селекціонером, щоб вивести такі чудесні сорти, які могли б нагодувати всіх і полегшити долю селян. (Поняття про ненажерливість державного молоха не було). Проте це бажання не могло здійснитися. За рознарядкою військкомату я повинен був вступити до Чернігівського авіаційного училища. (Тоді на кожний район давалася квота, скільки випускників шкіл потрібно направити і до яких військових училищ з особливими вимогами до здоров'я).

Це було катастрофою, втратою особистої свободи, втратою юнацьких мрій. Відстрочки мені не дали і я вимушений був піти до Київського політехнічного інституту з надією опісля повернутися до селекції рослин, до вигнання з поля Трохима Лисенка. У політехнічному інституті була військова кафедра і дозволу військкомату не вимагали. Це був новий світ, нове життя.

В світ іду широкий, пламенить серденько,
Як його Ви вчили, моя рідна ненько.
Ви мене купали в росах, де Міжводи,
Щоб були легкими в світі мої броди.
В пелені носили на Козачу Гору,
Щоб зростав я мужнім, дужим та здоровим.
Провели тихенько від свого порогу,
Слізьми окропили майбутню дорогу.
І пішов у світ я полями, стежками.
Привітали люди мене над шляхами,
А Ваша турбота мене захистила,
Моя ненька рідна, моя ненька мила. **ЗАХИСТ МАМИ**
(Березень 1960 року).

Найдійовішим елементом виховання у нашій сім'ї були батьківські розповіді у довгі зимові вечори (мама латала одягу, батько шив чоботи, ми плели солом'яні мати для парників, у грубі смажилося насіння або кукурудзяні баранці) про своє життя до революції, за громадянської війни, НЕПу, колективізації, голоду у 33 році, арештів 37 – 40 років. Життя батьків не сприяло любові до влади. Це були суцільні сльози, злидні і несправедливість. Племінник батька був матросом і боровся у Петрограді за радянську владу разом з Дибенком. Його розстріляли денікінці у нашому селі за підриг залізничного містка, а його молодшому братові більшовики заборонили викладати у школі, бо викладав до революції. Онук Павла Платоновича Чубинського (Павла Павловича Чубинського, студента Київського університету) у нашому селі розстріляли денікінці, а всю його рідню більшовики виселили з хутора і вислали у Казахстан. Учителів Велико-Олександрівської школи у 37 - 38

роках загребли і знищили, церкву, яку побудували селяни, закрили, батюшку Романа вислали на Соловки, де він і загинув. Хліб у селян відібрали, а коли розпочався голод у 33 році, нічого не дали. Багато селян померло від голоду, в тому числі і мій дід Григорій. Все це не давало можливості батькам сказати добре слово про владу. Мама ненавиділа Сталіна і називала його не інакше, як “Вбивцею”, тому у вірші «Мамі Юри» я і писав: “наш Вбивця помре, а ми будемо жити”.

Сльози мами залишаються в серці на все життя. Вони спонукають до дій для полегшення її долі і до боротьби за кращу долю народу. Саме тому у благополучних суспільствах революціонери не виростають. Суспільства злиднів і деспотій рано чи пізно їх громадянами руйнуються і зникають з лиця землі.

Краю мій рідний, сповитий у муках,
 Затоптаний в грізній борні.
 Одвічні сльози. Незлічені пута.
 І тюрми, закуті в броні.
 Десь воля далеко лишилась у Бога.
 І слово заснуло німе.
 І слава пропала, сп'яніла небога.
 І внук вже їй віри не йме.
 Не вірять сірома, що був колись вільним,
 Не навчену пісню співав.
 І вороги мліли при згадці про нього,
 Бо в краї своїм панував.
 Невже ж ти загинеш? Невже не проснешся?
 Навік записавсь в холуї.
 І в вічних приниженнях, вічних стражданнях
 Помруть, навіть, внуки твої?! **КРАЮ МІЙ РІДНИЙ** (Грудень
 1962 року).

Над полем безкраїм хвилюється жито.
 І жайворон пісню співа.
 Ще ратаю думу про волю не вбито,
 І віра в майбутнє в душі ожива.
 Ратаю - радість врожайне поле.
 Душа його пісню співа.
 Та розум сприйма те, мов пута і горе,
 То марна і рабська праця в жнива.
 Та ти не хились, моя мамо, мов рута,
 Бо скоро ті пута народ розбива.
 А думка, що десь у тенета закута,
 Прокинеться знову і буде жива.
ДУМИ МАМИ (Травень 1951 року).

Мамо, матусю, наша рідненька,
 Божого світу краса,
 Хай наша молитва щира, тихенька
 Прихилить тобі небеса.
 На старість під хатою з любистком і м'ятою
 Нас виглядала одна,
 З долею клятою, горем багатою
 Випила чашу до дна.

Ти не жалілась, Богу молилась
 Долю послати синам,
 І не корилась і не хилилась,
 Була взірцем гідності нам.
 Мамо, матусю, наша рідненька,
 Горе не змити слізьми,
 Стежинка до тебе стала вузьенька,
 Її не забудемо ми.
НА ВІНОК МАМІ (Квітень 1975 року)

ЕПОХА НЕЗАЛЕЖНОСТІ

В результаті глобальних катастроф, як Чорнобиль, стрімкого падіння економіки із-за несприйняття нових розробок, гласності, яка показала всі негаразди радянської дійсності, Радянський Союз просто розвалився, оскільки правляча комуністична верства в нових умовах уже не змогла правити репресивними методами. Цьому сприяли **“Фронти” і “Рухи”**, що повстали у Республіках. Всі вони розпалися після отримання незалежності.

В Україні Народний рух на чолі з Іваном Драчем об’єднав прогресивну інтелігенцію, широкі народні маси, фактично заставив керівну верству – комуністів проголосувати на Верховній Раді 1-го скликання за Декларацію про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. Після прийняття Декларації про державний суверенітет України Верховна почала вносити необхідні зміни до діючої Конституції Української РСР, оскільки у Статті 71 Декларації уже зазначалося: **“На території Української РСР забезпечується верховенство законів республіки”**.

24 серпня 1991 року Верховна Рада прийняла **“Акт проголошення незалежності України”**, у якому проголосила **“...незалежність України та створення самостійної української держави - УКРАЇНИ”**. Акт було затверджено народом на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року.

Після заборони Комуністичної партії Президент Леонід Кравчук зумів об’єднати представників партійної і господарської номенклатури, які підтримували курс на побудову незалежної України. Він у січні 1992 року на сесії Верховної Ради з метою консолідації всіх політичних сил для розбудови незалежної України звернувся за допомогою до Руху, який, на його думку, був здатний **“очолити всі прогресивні сили і партії в ім’я України”**. Проте РУХ Чорновола відмовився від співпраці з новою владою. Чорновіл заявив на З’їзді, що Рух **“іде у найконструктивнішу опозицію”**, як колись Петлюра проти влади Гетьмана в ім’я власних амбіцій, а не в ім’я розбудови незалежної держави.

Нова комуністична верства перестала бути правлячою. Президент Леонід Кучма сформував правлячу верству на основі особистої відданості, яка дуже швидко стала олігархічною, отримавши свої статки не із-за своїх виняткових розумових здібностей, високого інтелекту, а шляхом пограбування народу і держави, нехтуючи елементарними нормами моралі.

Влада олігархії у майбутньому може привести до повної деградації нації – падіння науки, освіти, культури, медицини, оскільки на ці сфери розвитку інтелекту олігархи ніколи не виділять необхідного фінансування, а значить діяльність у цих сферах ніколи не стане престижною. І це можна вважати абсолютною істиною, оскільки за останні 10 років ми чули багато пишномовних заяв керівних мужів про підтримку науки, освіти, культури, медицини, але фінансування науки як зменшилося з 2,5% від ВВП до 0,47%, а освіти з 10 % до 4 %, так і залишається.

Верховна Рада 28 червня 1996 року прийняла Конституцію України і основні символи держави – гімн, прапор, герб - тризуб.

Гімном держави стала пісня Павла Чубинського на музику М.Вербицького «**Ще не вмерла Україна**», за яку царат запроторив автора у Архангельську губернію, оскільки пісня стверджувала, що, не зважаючи на царські мури, Україна живе і буде жити.

За рішенням Верховної Ради України Кабінет Міністрів створив комісію для розгляду запропонованих різними авторами текстів Державного Гімну. Всього було подано на конкурс понад 800 творів.

Комісія і президент Л.Д.Кучма рекомендували затвердити, як Гімн України, слова із пісні Павла Чубинського "**Ще не вмерла Україна**", замінивши у тексті «а» на «и»:

**Ще не вмерла України ні слава, ні воля,
Ще нам, браття українці, усміхнеться доля.
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці,
Запануєм і ми браття у своїй сторонці.**

Приспів

**Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.**

Станем, браття, в бій кривавий від Сяну до Дону,
В ріднім краю панувати не дамо нікому;
Чорне море ще всміхнеться, дід Дніпро зрадіє,
Ще у нашій Україні доленька наспіє.

Приспів

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.
А завзяття, праця щира свого ще докаже,
Ще ся волі в Україні піснь гучна розляже,
За Карпати відіб'ється, згомонить степами,
України слава стане поміж ворогами.

Приспів

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Можна так оспівати символи нашої незалежної України:

ПРАПОР

Над сивим Дніпром пропливають віки.
Над сивим Дніпром кигичуть чайки.
Над сивим Дніпром розквіта стольний град.
Над сивим Дніпром кожен градові рад.
В ньому пісня, надія народу живе,
Віра в майбутнє і щастя нове.
Виступає дружина із града в похід,
На орду печенігів, полуденний схід.
Хоругви церковні тріпочуть над нею
Голубі і жовті пливуть над землею.
Жовті, то символ – надія в бою,
Коли захищаємо землю свою.
Голубі – то вічність і слава народу,

Коли сурми сурмлять і звуть до походу.
 І жовто-блакитна над князем гуде,
 У степи Володимир дружину веде.
 Над сивим Дніпром пропливають віки.
 Над сивим Дніпром козаків байдаки.
 На них малинові хоругви гудуть.
 Козаки у похід на Порту ідуть.
 І в Кошового на байдаку
 Жовто-блакитна гуде на току.
 Над сивим Дніпром пропливають віки.
 Над сивим Дніпром по Жовтню полки.
 Жовто-блакитні над них майорять,
 У стольному граді людей веселять.
 Над сивим Дніпром пропливають віки.
 Над сивим Дніпром кигичуть чайки.
 Над сивим Дніпром знов вита волі дух,
 І жовто-блакитні народ кличуть в РУХ.

ГЕРБ

У світлій гридниці, де п'ють меди солодкі,
 Зібрав нараду Володимир князь.
 І до мужів промову висловив коротку
 Про суть держави, про її наказ:
 - В буремні роки смут і бід народних
 Державу нашу уладнав князь Кий.
 І суть її від полювань голодних
 Він вивів лише у стрілі меткій.
 Та роки йшли, багатшала держава.
 І батько Святослав вже на своїх плечах
 Приніс народу взяте з бою право,
 Вказав державі новий грізний шлях.
 І до стріли для полювань на звіра
 Додав стрілу звитяжної війни.
 До мирного життя була в нього зневіра,
 І переможеним він не прощав вини.
 Та нам не гоже добрим християнам
 У помислах своїх плекать війну.
 То ж нашої держави знак і символ
 Повинен мати думку осяйну.
 Держава наша у віки прийдешні
 Нестиме віру, правду, волі дух.
 То ж символом її хай буде сокіл у польоті
 Хоробрий і стрімкий, мов безкінечний рух.
 - Хай буде так, - кричали у гридниці, -
 В польоті сокіл – сила і краса!
 У небі полихали блискавиці,
 Тризуб благословляли небеса. **Липень 1989 року.**

Проголошення незалежності Україною та іншими республіками Союзу викликало лють у росіян. Справа в тому, що за Союзу для росіян влада проповідувала дрімучий шовінізм, а для всіх інших народів Союзу інтернаціоналізм, любов до Росії. Тому й не дивно, що тепер

росіянин не може ніяк второпати, чому це раптом усі народи Союзу захотіли бути самостійними. Навіть лауреат Нобелівської премії Бродський, якого у свій час видворили з Росії, у лютій ненависті накатав зміїного вірша проти України, коли вона вийшла з Союзу.

Дорогой Карл XII, сражение под Полтавой,
 Слава Богу, проиграно. Как говорил картавый,
 Время покажет “кузькину мать”, руины,
 Кость посмертной радости с привкусом Украины.
 То не зеленек – виден, траченный изотопом,
 Жовто-блакитный Ленин над Конотопом,
 Скроенный из холста, знать, припасла Канада.
 Даром что без креста, но хохлам не надо.
 Горькой вошни карбованец, семечки в полной жмене.
 Не нам, кацапам, их обвинять в измене.
 Сами под образами семьдесят лет в Рязани
 С сальными глазами жили как каторжане.
 Скажем им, звонкой матерью паузы метя строго:
 Скатертью вам, хохлы, и рушником дорога.
 Ступайте от нас в жупане, не говоря – в мундире,
 По адресу на три буквы, на все четыре стороны.
 Пусть теперь в мазанке хором гансы
 С ляхами ставят вас на четыре кости, поганцы.
 Как в петлю лезть, так сообща, суп выбирая в чаше,
 А курицу из борща грызть в одиночку слаще.
 Прощайте, хохлы, пожили вместе – хватит!
 Плюнуть, что ли, в Днепр, может, он вспять покатит.
 Брезгуя гордо нами, как оскомой битком набиты,
 Отторгнутыми углами и вековой обидой.
 Не поминайте лихом, вашего хлеба, неба
 Нам, подавись вы жмыхом, не подолгом не треба
 Нечего портить кровь, рвать на груди одежду,
 Кончилась, знать, любовь, коль и была промежду.
 Что ковыряться зря в рваных корнях покопом.
 Вас родила земля, грунт, чернозем с подзобом,
 Полно качать права, шить нам одно, другое.
 Эта земля не дает, вам, калунам, покоя.
 Ой, ты левада, степь, краля, баштан, вареник.
 Больше, поди, теряли – больше людей, чем денег.
 Как-нибудь перебьемся. А что до слезы из глаза –
 Нет на нее указа, ждать до другого раза.
 С Богом, орлы и казаки, гетьманы, вертухаи.
 Только когда придет и вам помирать, бугаи,
 Будете вы храпеть, царапая край матраса,
 Строчки из Александра, а не брехню Тараса.
НА НЕЗАВИСИМОСТЬ УКРАИНЫ (Иосиф Бродский)

Оце і є справжнє імперське виховання! Тільки за те, що народ України, керуючись своїм природнім правом, захотів жити окремо, вирішувати свої справи самостійно, навіть, не громадянин Росії, а вигнаний з неї, але вихований на її ідеології, обзиває народ бугаями та іншими непристойними епітетами. І то, якби простому українцеві не було як відповісти на непристойні звинувачення.

Ну що ж, прощайте, кацапи!
 Нарешті ми розійшлися шляхами.
 Вам, певно, назад в «Імперію Зла»,
 Нам, хохлам, знов на змагання з ляхами.
 За вашими тезами вас треба любить.
 Сімдесят років ви жили також як каторжани.
 Ми не проти! Живіть хоч сімсот!
 Та навіщо нам мучитись разом з вами?
 Дуриною дивуєте світ,
 Живете у злиднях, у темряві, як кроти,
 Не знаєте меж Росії, але несамовито ревете,
 Що ви народів поводити, месії.
 Спочатку зробили нас кріпаками,
 Що таке раб пояснили вогнем.
 А коли ми пручались і повставали,
 То зрадниками нас нарікали і
 Покірності вчили мечем.
 І не тільки вогнем і мечем
 Вчили вмирати голодною смертю, вандали,
 На полі пшеничному з хлібом і калачем,
 Щоб забули себе і що таке воля не знали.
 Тож вам нема чого зобижатись на нас,
 Адже вертаєм до рідної хати
 Обдерті до нитки в одних личаках,
 І раді! Тільки б у ваших обіймах повік не сконати.
 Три сотні літ ви були наші поводити,
 Тож дякувать мусимо вам за науку,
 Але ж скажіть: за яку?
 Щоб правду повідать онуку.
 Не гріх розповісти за Андрусівський мир,
 Коли нас навпіл поділили.
 Чи за Батурин, де дітей, матерів
 Живими у хатах палили.
 Чи як болота Неви гатили козацьким тілом,
 Чи як наших гетьманів і кошових висилали в Сибір,
 Царевим страхали “словом і ділом”.
 Вам немає чого зловтішатись, накопили губу,
 Чиї кості на radoщах першими смерть поглине.
 Може наші і першими, але за нами
 І ваша Росія в ту саму безодню полине.
 А щодо тебе, нікчемний раб!
 Ти був фальшивий дисидент
 Забільшовиченої Росії,
 Двоголового орла вірний слуга,
 Погонич придуманого Месії.
 Не варто гадати чому ти проклинав Україну
 (Народу російському ти не окраса).
 Ти був типовий імперський шовініст,
 Не вартий і нігтя Тараса.
НА “НА НЕЗАВИСИМОСТЬ УКРАИНЫ” БРОДСЬКОГО
 Квітень 1997 року

Безумовно Бродський був талановитим поетом. Тим більше дивує його імперська сутність. Та мабуть дивуватися не варто.

Тисячоліттями людство виробляло добродійну мораль на основі заратустризму, буддизму, іудаїзму, християнства, ісламу. Більшовики хотіли її запровадити за допомогою атеїзму, навіть, оголосили, що уже створили нову спільність людей – “радянський народ”. Та виявилось, що це спільність людей, що проживають вимушено у комунальній квартирі. Як тільки появилася можливість, всі побігли до своїх власних осель.

Так було завжди, коли вмирили імперії. Одні вмирили довго і болісно, як Рим, інші – спокійно і швидко, як Австро-Угорщина, а інші трансформувалися у достойне людей об'єднання, як Велика Британія. Останнє за логікою речей повинно було відбутися з колишньою Російською імперією, яка називалася Союз Радянських Соціалістичних Республік. Проте цього не сталося. Вона помирає за сценарієм Стародавнього Риму.

Чому так?! Росія має нелюдську доктрину: все, що знаходиться навколо неї повинно належати їй. Як писав військовий міністр А.Н.Куропаткін у меморандумі Миколі II, Росія у XVIII – XIX століттях воювала 128 років, з яких тільки 5 були оборонними. Вона воює з сусідами, наводить порядок на території імперії (руйнує Запорозьку Січ, знищує Чечню, проводить поліцейські операції у Тбілісі, Баку, Вільнюсі, Абхазії, Придністров'ї), наводить порядки на сусідніх територіях: подавляє Гайдамацький рух “**Коліївщина**” на території Польщі, придушує рух Дубчека на території Чехо-Словаччини, захищає своє “**Отечество**” на території Куби, Афганістану, Єгипту. Протягом 500 років Росія загарбувала чужі землі. На них поселялися росіяни. Вони вважали себе господарями цієї землі, а місцеве населення членами своєї “**орди**”. Населення повинно було горою стояти за Імперію, а якщо повставало, то оголошувалося зрадником і вибивалися до ноги. Так були організовані орди Чингиз-Хана, Бату-Хана, Тохтамиш-Хана. В них було до 20-30% татар, а решту склали підкорені племена. Так і в республіках Союзу жило також 10-30% росіян, решту становило місцеве населення.

Російська орда, правда, більше ідеологічно закамфльована. Росіянам втовкмачувалося і втовкмачується, що захоплення земель сусідів не є загарбання, а визволення і робиться воно на благо народів, що у росіян така місія - спасати народи, захищати їх, навіть, “**самих від себе**”. Іван Грозний захопив Казань. Клявся на іконі Божої Матері, що захисників міста не буде чіпати, якщо здадуться. Ті повірили, здали зброю. Отож, половину населення вирізав, а другій половині відрізав вуха і язика. І дотепер вимагають, щоб татари їх любили. Правда, навіки залишилося прізвисько: “**кацап**” - “**кассап**”, що значить татарською мовою м'ясник.

У підручниках історії СРСР до 1934 року, коли в Радянській імперії проповідували інтернаціоналізм, писалося так: «**Велику Росію побудовано на кістках неросійських народів. У минулому ми, росіяни, були найстрашнішими розбійниками на землі**».

Догма виключності, месіанства російського народу тепер залишається провідною у державній і релігійній політиці Росії. У шкільних підручниках після 1934 року, у пресі, по радіо і телебаченню тиражувалися байки, що росіяни кожному народу імперії зробили “**добро**” - надали “**волю**”, захистили від сусідів, запровадили писемність, створили добробут і все за власний рахунок. Показовим можна вважати такий епізод. У 1986 році інженери мого інституту під час відрядження до Горького (Нижній Новгород) у робітничій їдальні стали обурюватися якістю страв і від робітників, що стояли у черзі за обідом почули: - **Вот, хохлы! Наше сало жрут, да еще и возмущаются!**

Тому всі росіяни широко обурюються тим, що вони страждали із-за всіх народів, за них кров свою проливали, а ті невдячні тепер від них відхрещуються. А що стосується українців, то тут обуренню немає меж, адже за логікою росіян, “**хохлы - это те же русские, но малость попорченые поляками и австро-венграми**”.

Це не є переконання російського обивателя. Це також переконання зразкового російського інтелігента. Серед моїх колег, професорів і академіків Москви, Санкт-Петербургу, Свердловська, Новосибірська нема жодного, хто б позитивно сприймав акт відокремлення народів від Росії. Росіянин не може відповісти за своєю аргументацією добродійника для поневолених народів тільки на одне просте запитання: чому це він не хоче, щоб йому було краще? Адже, коли народи відокремляться, йому непотрібно буде за них кров проливати, салом годувати.

Люди змагалися з Богом,
 Будували вежу до неба.
 Загальна мета їм затьмарила розум,
 Бо кожному вежа до неба не треба.
 Люди не вчаться у Бога науки,
 Творять безглузді речі,
 Зброю смертельну беруть в свої руки
 Тягар непотрібний чіпляють на плечі.
 Для погроз віділлють Цар-гармату,
 Цар-дзвін, що до Бога не дзвонить,
 Зве у сусіда загарбати хату,
 Той слабший - її не вборонить.
 Та мудрі народи давно вже збагнули:
 Грабунок і вбивства - то марна потреба.
 Той бідним народ назавжди зостається,
 Що башту уперто будує до неба.
ВЕЖА ДО НЕБА. (Жовтень 1990 року).

Йосиф Бродський у національному питанні є типовим великодержавником, російським шовіністом. Можуть заперечити, як це так, адже він єврей. Єврей-то-єврей за батьками, але за своєю духовною суттю член, представник орди. Якби він був єврей за єврейським світоглядом, за переконанням, то був би єврейським поетом, а не російським.

Так само і серед українців, серед української еліти є величезна кількість представників російської орди. Більшість з них, звичайно, клопочеться про нове об'єднання з ордою на рівні обивателів. Але є також багато войовничих, як представники комуністичної партії, народні депутати у Верховній Раді України.

Спочатку, прочитавши вірш Бродського, я був просто шокований, та після аналізу я дійшов висновку, що це явище загальне. Представниками російської орди вважають себе більшість росіян, що живуть за межами Росії, а Бродський - один з них.

Смішним виглядить те, що продовжують використовувати старий міф: ми (росіянам) стараємося для загального добра. Але як стараємося?! Забрали собі все: золотий запас, алмазний фонд, всю власність за кордоном, все, що надбане народами імперії. Думали - розвалимо економіку всіх незалежних держав-колишніх республік, тоді самі до нас попросяться!

Можна було б Білорусію зарахувати в актив, та ніхто це серйозно не сприймає. Та й вона в кінці-кінців запротестувала, коли їй запропонували об'єднуватися на засадах Конституції Росії. Малесенька Чечня всю велич Росії викинула псові під хвіст.

З цим, звичайно, змиритися не хочеться, як і не хочеться визнати, що ідея месіанства тепер не спрацює. Дійсно, пора б уже перебудуватися. Адже Америка стала супердержавою не тому, що поневолила всі народи силою, а тому що дала їм можливість розвиватися, стати багатими ринками для своєї всеосяжної торгівлі. У Росії в цьому плані можливості ще більші, ніж були свого часу у США, але вона так діяти не буде. Вона буде чіплятися за останнього корабля Чорноморського флоту, тому що рівного партнерства не сприймає російська ідея. Це тому що **“завоювання американців здобуті плугом, а**

завоювання росіян здобути мечем. ...Головне знаряддя перших - свобода, останніх - рабство», - писав французький вчений Алексіс де Токвіль 150 років тому.

Сподівання Російської влади об'єднати народи Союзу навколо Росії підтримується п'ятою колоною у всіх колишніх республіках. Ця колона є різною у кожній колишній республіці, але досить значною, оскільки за царату і більшовиків народи переселялися у Сибір несходиму, а до них переселялися росіяни.

Конституція України формально закріпила права і свободи громадян, але не створила умов, за якими неконтрольовані дії владних осіб були б неможливими.

Все це привело у 2004 році до народного невдоволення і виходу народу на Майдан Незалежності з вимогою **“Владу народу!”**

Проте правляча еліта, використавши народне збурення, внесла зміни до Конституції, за якими фактично владу передала Верховній Раді, депутати якої обираються за партійними списками і не є відповідальними перед народом.

До влади прийшли ті, що на Майдані обіцяли передати **“Владу народу”**, а **“бандитів”** посадити у тюрми. Про державу швидко забули і почали боротися між собою за державну власність.

В результаті при владі залишилися ті самі олігархи – відбулося зрощення влади і капіталу, олігархи згуртувалися у монолітну колону, основна маса народу залишилася без прав. Зате тепер у нього є двісті партій, які **“оберігають його права”**.

Все це є закономірним. Основна сутність нашого державництва висловлена ще у **«Літописі Руському»** літописцем, який для авторитетності своєї думки приписав такі слова Апостолу Андрію Первозданному, який немов би сказав їх, побачивши Київські гори: **«Тут буде жити великий народ нещасний у поводирих своїх»**.

Тож у всі часи, коли в результаті спільних зусиль народу утворювалася наша держава, то завжди **«поводирі»**, керівна еліта у боротьбі за владу не могла дійти згоди, підкорялася варягові, переходила у служіння чужоземним правителям, дбаючи лише за свої власні інтереси матеріального забезпечення, облишивши духовні засади відповідальності за долю власного народу.

Представники **«так званої сучасної еліти»** люблять стверджувати, що винен у всьому народ, його ментальність, забуваючи, що будь-який народ має три складові: правляча еліта, воїни і трударі. Вони мають чітко визначені обов'язки. Трударі утримують воїнів і правлячу еліту, щоб вони захищали їхню свободу.

Отож правляча еліта, що переходить у служіння до чужих правителів, винна у всіх бідах народу, бо не можуть воїни чужого народу їх оберігати, як писав Величко в **«Історії Русів»**: **«Всякий народ повинен мати своїх воїнів, щоби поручити свою долю і безпеку не чужоземному, а своєму воїнству»**.

Звичайно потрібно визнати, що народ український давно зневірився у своїх поводирих. Адже більше трьохсот років, як кинула його правляча еліта в обійми немилосердного північного сусіда, у якого і свій народ жив у кріпацтві, рабстві, з яким, як казав Богун, **«обходилися як з собаками»**. При цьому, як за царату, так і за більшовиків робилося все, як писав Дмитро Донців, **«щоб високо тримати ідеї панівної нації: культ власної державності, імперіалістичний розгін, дух завойовництва, расової вищості, традиції ... абсолютизму й сильної окремої від маси провідної верстви. На Україні старалися знеславити і зогидити все, що давало силу нашому національному організмові: всі славні спогади минулого, шляхетну гордість вільного народу, його завзяття, предківську мудрість, власну правду, правду не рабської, лише зірархівованої, з окремою провідною верствою суспільності... Робилося все, щоб знищити у нових поколіннях спогади минулого, слави, обернути їх у безбатченків, у голоту і зробити з нації плем'я гелотів»**.

Як писала Наталка Поклад:

Не рік, не два твердили: ви – малі

Та до всього – ще й в личаки узуті...
 Тож на своїй поганьбленій землі
 Великими нам нині тяжко бути.
 Бо в плетиві принижень і образ
 Душа стає розхитана і тлінна;
 Бо рабства дух завівсь, і точить нас,
 І п'є снагу, і підгина коліна.
 Ми тільки чуєм голоси – звідтіль,
 Із правіків, де воля нас леліла
 Й під блиск щабель, під передзвін підків
 Безсмертними зробити нас хотіла.
 І Кобзаря дала, щоб запалив
 Над нами зірку слави й непокори,
 Й дала Франка, щоб труду нас навчив –
 Свій шлях вести через пустелі й гори.
 Та в лінь упали, і здрібніли ми,
 І вже не вмієм стати, як бувало,
 Плече в плече – і сколихнуть громи,
 І вирвати з душі отруйне жало.
 Для себе кожен зводить і гребе,
 Й дарма Мойсей докликує: «Народе,
 Що Україна, як нема тебе?!
 Мутант і яничар кого народять?..»
 Лиш буйно полини ... й нових дилем
 Криваві палі ... й будяки спокути...
 Ідуть дощі... А може ж, підростем –
ЩОБ ЗАПОВІТИ ВИЩІ ОСЯГНУТИ?

Отож, щоб «**Заповіти вищі осягнути**», перш за все, потрібно добре знати хто ми, звідки ми, як дійшли до чергової руїни, або, як казав Величко, «**до запустіння отчизни нашої**». Мутант і яничар народять лише рабів.

Дух бунтарства, спрага волі
 Змалку душу полонили.
 Бути пригнобленим?! Доволі!
 Жити так - немає сили!
 Мово рідна, журавлина!
 Як тебе забути маю,
 Прокляне нехай родина!
 Земля - мати не приймає.
РІДНА МОВА. Червень 1961 року.

Не губи, мій народе,
 Родоводів своїх,
 Бо вони - то коріння,
 Кров у жилах твоїх.
 Хто мурує завзято,
 Має хліб нелегкий,
 Того в творчій запалі
 Підтримує Кий.
 Кого тягне за море
 Продавать дари нив,

Тому - щастя чи горе -
 Думи Щек полонив.
 Свій народ боронити
 Відчуваєш порив,
 Твоїм серцем хоробрим
 Володіє Хорив.
 Коли з уст лине слово,
 Рідна мова жива,
 Знай, у серці твоєму
 Либідь пісню співа.
 Горе в рідному краї,
 А тобі не болить?
 Ти - манкурт, хай прокляттям
 Бус тебе спопелить.
 Бо нема в тебе роду,
 Яничаре лихий,
 Гнів, презирство народу
 На могилі твоїй.
НАШІ ПРЕДКИ. Березень 1989 року.

Живе у сивій давнині
 Велич і слава України.
 Козацькі голови в війні
 Лягали скрізь. І без родини
 Ховали люди їх усюди.
 Чому ж тепер за волю в бій
 Ви не йдете? О, люди! Люди!
 Невже ж тепер неволя вам
 Від волі краща? І волі
 Як не було, так і не буде?
 Хіба ж вас Бог не прокляне?
 Майбутні люди не осудять?
ЖИВЕ У СИВІЙ ДАВНИНІ (Вересень 1961 року).

МОЄ СЛОВО ДО БОРИСПІЛЬЧАН

Пропливають віки, змінюються епохи, зникають імперії. Одні зникають тихо і безболісно, як Австрійська імперія, благородно, як імперія Великобританії, у довгих муках народів, як Римська імперія.

На превеликий жаль Російська імперія помирає за сценарієм стародавнього Риму. По – іншому вона вмерти не може, оскільки живе за доктриною монаха Філофея: «**Москва – третій Рим, а четвертому не бувають**».

Початком розвалу Російської імперії, як і Римської, стала внутрішня боротьба за владу. Великі народи (республіки) змогли отримати незалежність, малі народи, як Чечня, будуть в лабетах Імперії ще довго, оскільки вона має у своєму розпорядженні величезні фактори впливу. Ці фактори не дають вільно дихнути і великим народам, що відокремилися: наявність на території імперії величезних природних ресурсів, наявність на територіях новоутворених держав п'ятої колони - 15 – 30 % росіяни і власних перевертнів – манкуртів, а в Україні і Білорусії ще й церкви Московського патріархату. І це тоді, коли за догмами церкви, як проголошують Апостольські правила: «**Кожен народ православний повинен**

мати свого пастиря». Не може бути Московський пастир пастирем українського чи білоруського народів, бо це значить, що ні український, ні білоруський народ не існують.

Радянська – російська влада робила все, щоб створити Великий радянський народ, переселяючи народи і населяючи республіки росіянами. Так в Україні вона виселила татар з Криму і заселила його росіянами, а де переважають росіяни, там **«исконно русская земля»**.

Радянська – російська влада руйнувала всі пам'ятники, які говорили про самобутність народу. Так у Запоріжжі більшовики зрівняли з землею козацький цвинтар, подрібно надмогильні кам'яні плити для бруківки, щоб і сліду не лишилося. Козаки були лицарями. Нагадування про них для більшовиків було вічним докором. Скільки не лай Нестора Махно, а факти річ вперта. Проти Денікіна воював, проти Врангеля воював! Чого ж пішов проти більшовиків? Волі хотів! То ж краще і про нього не згадувати. Тому Лев Троцький з цього приводу писав так: **«Не Деникин вынудил нас оставить пределы Украины, а грандиозное восстание, которое подняло против нас украинское крестьянство. Коммуну, продрозверстку, продовольственные отряды, комиссаров возненавидел украинский крестьянин до глубины души... Только безмерная доверчивость и уступчивость, а также отсутствие сознания необходимости постоянной крепкой спайки всех членов государства не только на время войны – каждый раз уничтожали завоевания украинцев...Помните также, что так или иначе нам необходимо возвратить Украину России. Без украинского угля, железа, хлеба, соли, Черного моря Россия существовать не может»**.

Більшовицька ненависть до могил була глибинною сутністю російської орди, яка і в старі часи нищила все, що нагадувало про її підлість. Розшукуючи козацький цвинтар у Запоріжжі, ми з сумом цитували Тараса Шевченка:

Запорожці, брати мої, Адамові діти.
 За що гинули, страждали,
 В'яли, наче квіти
 Проти сонця у негоду.
 Як тільки зростали,
 Батька сивого і неньку
 В сльозах залишали.
 Йшли боротися за долю,
 За щастя народу
 Й накладали головами.
 Не було походу,
 Де б ви кістьми не лягали,
 Славу здобували.
 Бодай же вас!
 Де ж поділась слава?
 Де ви самі небораки?
 Де ваша держава?
 Про вас навіть в Запоріжжі
 Ніхто не згадає.
 Рече собі: **«Я не здешний»**
 Могили копає.

Навіть мовою гребує
 Вашою святою.
 Тож не мовчіть, встаньте знову,
 Гукніть до бою!
 І я встану тоді, діти,
 З вами помолюся
 Наче Гонта у Умані
 З катів насміюся!
 Що Україну сплюндрували
 Та й занапали.
 То ж не ждiть живих!
 Вставайте! Оживіть могили!

І моя відповідь тоді:

Не оживуть могили, батьку!
 Нам із них не встати,
 Бо немає вже й цвинтаря,
 Місця не впізнати.
 Закопали бульдозери,
 Святу землю зрили,
 Хрести наші й пам'ятники
 В багнюці втопили. (Червень 1956 року)

Могили для більшовиків не бажані. Вони знищили їх не тільки у Запоріжжі. У Києві теж! На Аскольдовій Могилі над кручами Дніпра поховали героїв, що загинули під Крутами у бою проти більшовиків. Зрівняли з землею! І нема тому виправдання. Ростуть собі дерева, як і на цвинтарі росли! А це ж наша пам'ять і наша слава!

Вигравали коні у зимовий ранок,
 Плили над землею в небі кумачі,
 І горів над обрієм золотий світанок,
 Що його збудили міддю трубачі.
 В бій ішла навально червона кіннота,
 У бійців червоні зірки на шапках.
 Землю хоче взяти темна голота,
 Потім буде воля у її руках.
 Потім може й буде, віє в полі вітер.
 Потім може й буде, стугонить земля.
 Коні б'ють копита, може так і треба,
 Важко упіймати в небі журавля.
 А під темним лісом в мерехтінні ранку
 Хлопці-соколята всі як на підбір
 За Україну, волю клялись до останку,
 На життя стояти всім наперекір.
 Село Крути рядом, станція під лісом,
 Київ десь далеко за сивим Дніпром,
 Серце України з університетом,
 Де вони учились людям на добро.
 І свистіли кулі, чиркали по полю,
 Володіли ранком злість і люте зло.

Падали за землю, падали за волю.
 Скільки ж то їх, Боже, в тім бою лягло?
 Скільки вас лишилось, хлопці-соколята?
 Скільки вас за волю буде ще стоять?
 Та мовчить діброва і земля проклята.
 Триста мертвих воїв на снігу лежать.
 І тепер над полем у веснянім ранку
 Плачуть сиві чайки, плачуть журавлі
 За тих, що за волю впали на світанку,
 За тих, що за землю сплять в сирій землі.
 Боже ти наш, Боже! В яр нас повкидали.
 І витають душі наші над селом.
 Ми за землю вмерли, ми за волю впали.
 Не клянїть нас люди, пом'яніть добром!
КРУТИ (Липень 1989 року).

Якось я, повернувшись додому з Києва, відповів машинально мамі російською мовою.
 Подивилася вона на мене з жалем і смутком:

- То це ти, синку, мене вже й не розумієш?

І не було мені більшого сорому за все життя!

В Україні в національному питанні і мови, не по-людськи і безпринципно виступають комуністи, не зважаючи на те, що більшовицький бог Карл Маркс писав, що іноземною мовою в країні говорять лише «**окупанти, прибулі іноземці і власні перевертні**».

Я зганьбив сою матір,
 Зганьбив її мову.
 Та я не мерзотник – інтелігент,
 Я старшому брату вірно слугую,
 Бо видав мені він на зраду патент.
 Я також запродав і матір і мову,
 Запродав і віру давно,
 Бо я керівник і допхавсь до корита,
 А що яничар - то мені все рівно.
 Ну й що, що я зрадник, мерзотник,
 Запроданець вчора й тепер?
 Примхлива марнота людська ваша гідність,
 Бо я процвітаю, не вмер.
 То ж ідеалісти, народні трибуни!
 Ганьбою мене не настрашите ви,
 Бо я необхідний, особа державна,
 Я грязь «**благородна**» Москви.
СПОВІДЬ ЯНИЧАРА. (Липень 1989 року).

Дорогі мої бориспільчани! Любіть Україну, її героїв, які боролися за незалежність, її солов'їну мову, звичаї. Не вірте у легенду «старшого брата» - росіян. Росіяни – це завойовники татари і угро – фіни – народ, який жив на території сучасної Центральної Росії. Назви річок Московії угро –фінські: Москва – гнила вода, Клязьма, Сеньга, Ушна, Судогда, Сойма, Молога, Сіть, Киржач, Вольга, Волга – біла вода, Пекша, Колокша, Гза, Ірмиз, Ухтома, Вязьма, Лух, Оновод, Сувод, Теша, Кустра, Унжа, Пеза, Сотьма, Гда, Печегда, Сара, Воржа, Векса, Шопша, Мокза, Вокшера, Войга, Ухра, Улейма, Ворга, Керома, Кештома, Сегжа, Шелекма, Кема, Вонгіла, Ушлома, Меря і ще кілька сотень на карті Московії.

Ті, що борються за зросійщення України, по суті борються за виконання заповіді ще Катерини II, яка вписала таку інструкцію («Архив Сената – том 102): **«Думка про те, що вони (малороси) є нація абсолютно відмінна від нашої, є аморальна; треба примусити їх зрусифікуватися; боріться з їхніми фальшивими, непристойними республіканськими ідеями».**

Росіянам потрібна легенда **«старшого брата»**, щоб загарбати Україну і все навкруги. Як писав Карл Маркс: **«На подальшому шляху людства лежить величезна доісторична, викопна хтозна з яких часів, рептилія. Вона надзвичайно злобна, вкрай небезпечна, має потужні щелепи і маленький мозок. Для поступу людської цивілізації то колосальна загроза.»** І далі: **«Московія вихована і виросла в жадливій і підлій школі монгольського рабства. Навіть після визволення Московія продовжувала грати роль раба, який негадано стає паном. Згодом Петро I поєднав рабську нищість з ненаситністю грабіжника, якому Чингізхан заповів загарбати світ.»**

Та я вірю, що Україна вистоїть і повстане турботливою матір'ю для її народу на зло ворогам: зрадникам, яничарам, манкуртам і перевертням.

Буває в житті люто вдарить прибій.
Здається, що й жити не треба,
Та час промине і в негоді лихий
Знову сонечко сяє із чистого неба.
І коли твою душу зачепить відчай,
Плакати, нити не треба.
Згадай про свій милий знедолений край
Борись і благай йому ласки у неба.
Коли серце болить за бідний народ,
До бою всіх кликати треба,
Щоб бити манкуртів, лакуз і заброд,
Щоб сяяли зорі з бездонного неба. **НЕ ХИЛИСЬ.** (Листопад 1973 року)

Я тепер повертаюся з походу,
І дивлюся на світ з під насуплених брів.
**«Я палав, я горів для народу,
Але, знаю, не дуже яскраво горів».**
Та мене не картає сумління,
Я боровся, робив все що міг,
Щоб буяло, міцніло народу коріння,
І в щасливе майбуття дорога стелилась до ніг.
Я не борсався марно, стояв за свободу.
Я для тебе, народе, прозріння благав у богів,
Йшов за тебе у бій, не шукаючи броду,
І не зважав на погрози твоїх ворогів.
І я знаю, ти завжди залишишся дужим,
Стоятимеш міцно у бурях століть.
На сором манкуртам і зайдам байдужим
Ти вистоїш, вийдеш міцним з лихоліть.
І нехай вже не ми, а наші онуки
Заговорять з тобою, як рідні сини,
Та нехай пам'ятають, що наші муки
Були недаремні, як віщії сни. **ОНУКАМ ЗАМІСТЬ ЗАПОВІТУ**

Живи вічно, Україно, і слава, і воля,
Щоб народові твоєму усміхалась доля!

Нехай сяє синє небо, пшениця на сонці,
І панує мир і спокій у нашій сторонці!

Душу, тіло ми положим за свою свободу,
Пам'ятаймо, що ми, браття, козацького роду!

Слався, слався, Україно, поки сонце сяє,
Поки Дніпро несе воду народ силу має.
І держава розквітає і зростає з нами.
Будьмо, браття, України вірними синами!

Душу, тіло ми положим за свою свободу,
Пам'ятаймо, що ми, браття, козацького роду!

Павло Чубинський, Павло Кислий, 1989 рік.

Зміст

КИСЛИЙ ПАВЛО СТЕПАНОВИЧ (біографічна довідка – склав В. Литвин)	219
БОРИСПІЛЬЩИНА НА ХВИЛЯХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ	221
ВСТУП.....	221
ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО БОРИСПІЛЬЩИНУ	222
ЗА СИВОЇ ДАВНИНИ	222
У ПЕРЕДДЕНЬ РУСІ	225
ЗА ЧАСІВ РУСІ.....	230
ЗА ТАТАРО-МОНГОЛІВ	236
ЗА ЛИТВИ.....	237
ЗА ПОЛЬЩІ	239
ЗА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ.....	258
ОСТАННІ ДЕРЖАВОТВОРЧІ ЗМАГАННЯ ЗА МОСКОВІЇ	267
РУЇНА ДАРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ ЗА РОСІЇ	276
УКРАЇНА У СКЛАДІ РОСІЇ	284
БОРИСПІЛЬЩИНА ЗА БІЛЬШОВИКІВ.....	290
ЕПОХА НЕЗАЛЕЖНОСТІ	308
МОЄ СЛОВО ДО БОРИСПІЛЬЧАН	317